

VIGILIA

SZERKESZTI
SÍK SÁNDOR

MESZLÉNYI ANTAL
MAGYAR FERENC
TOLDALAGI PÁL
IJJAS ANTAL
FREDERICO GARCIA LORCA
MIHELICS VID
írásai

1956 SZEPTEMBER

Ára 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Meszlényi Antal</i> : Az esztergomi bazilika százéves távlatából	449
<i>Magyar Ferenc</i> : Szőlő és bojtorján	453
<i>Toldalagi Pál</i> : Köröttem kertek és piros tetők (Vers)	464
<i>Ijjas Antal</i> : Öszentsége gyónása (Elbeszélés)	465
<i>Toldalagi Pál</i> : Chernex (Vers).. .. .	477
Frederico Garcia Lorca verseiből (Nemes Nagy Ágnes fordításai) ..	478
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények (Rembrandt; A nemi kérdés)	480
A kis út	489

N A P L Ó

Közvéleménykutatás az istenhitről (491); Vita a mai gyermekről (493); Vörös és fekete (495); „Előkelőek katakombája“ (499); Az olvasó naplója (502); Papini (503) 491

Felelős szerkesztő és kiadó:

Sík Sándor

Főmunkatársak: *Mihelics Vid* és *Rónay György*.

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem örzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk számla száma: 37.343. Külföldi előfizetéseket is elfogadunk.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5.— forint.

Meszlényi Antal

AZ ESZTERGOMI BAZILIKA SZÁZ ÉVES TÁVLATÁBÓL

Erre az ólomszürke kövekbe lehelt katolikus fellegvára az idei évben ráköszönt a jubileum verőfénye. Megérdemli, hogy most, amikor centennáriumát üli, megemlékezzünk róla.

Építkezése négy primásunk életét örölte fel, ahogy azt az akanthusz levelekbe fejlődő nyolc oszlopos előcsarnok homlokfalán olvashatjuk. A négy köbifaragott címerkép elseje a nagy vállalkozás elindítóját, *Rudnay Sándort* (1819—1831) hirdeti, ezzel az aláírással: *Coepit*. A következő mezőnyben találjuk folytatóját, *Kopácsy Józsefet* (1838—1847), ilyen jelzéssel: *Continuavit*. Következik a felszentelő *Scitovszky János* (1849—1866): *Consecravit*. Végül *Simor János* (1867—1891), aki a zárókövet helyezte el: *Consummavit*. Az aláírások sok gondban, fáradtságban és áldozathozatalban elmúló 47 esztendő ötletnek fel. Mert az alapkötétel 1822. ápr. 23-án, a bazilika védőszentje, *Szent Adalbert ünnepén* történt meg, míg az utolsó téglalapot 1869. nov. 1-én, Mindenszentek napján illesztették be. Közbeékelődik a folytatás: 1838. éve, majd a felszentelés országos ünnepe: 1856. aug. 31-e.

Az utóbbi emlékezetes napra felfigyelt az egész magyarság s kellő érdeklődéssel elevenítheti fel a napjainkban élő nemzedék. Az akkori némaságba fulladt társadalmunk nagyja és kicsinyje Esztergom felé fordult és megdöbbantotta a ziveket a templomszentelés, hogy végre-valahára sikerült átadni a magyar egyházak fejét és anyját istentiszteleti rendeltetésének. A szertartást püspököktől és más egyházi személyektől kóritve maga Scitovszky végezte. Rajta kívül résztvett még más két bíboros *Rauscher* bécsi és *Haulik* zágrábi érsek, nemkülönben sokan mások az egyházi és világi rétegek köréből. Az ünnep jelentőségét emelte, hogy megjelent azon *Ferenc József* udvari előkelőségeivel, nagyszámú államférfiú s a dolgozó nép beláthatatlan serege. Mindenki szívéből hozsannás örömmel tört ki az imádság: jöjjetek, áldjuk az Urat!

Volt is erre ok, mivel nagyjából befejeződött az óriási mű, amely annyi gondot, álmatlanságot és verejtéket sajtolt ki eddig három primásból. Amikor Rudnay felvetette a tervet, jóformán fázott tőle mindenki. Ellenzői azzal bíztatták magukat, hogy fiaskót vall vele, akárcsak harmadik elődje, *Barkóczy Ferenc* (1761—1765). Az építés gondolatával először ő foglalkozott, mivel eleget akart tenni az 1723:LV. és az 1751:III. tc. előírásának. Mindegyik arra kötelezte a primást, hogy káptalanjával és egyházi intézményeivel költözködjék át eredeti székhelyére, amelyet a török megszállás miatt kellett 1543-ban felcserélni Nagyszombattal. Viszont a költözködés előfeltétele a megfelelő épületek megteremtése volt.

A feladat nem volt könnyű, hiszen a három százados török megszállás, a többszörös csaták az egykori királyi és érseki székvárost teljesen kivetkőztették eredeti szépségéből és pompájából és lesúly-

lyesztették falusias jellegre. A várhegy nagyértékű székesegyháza és palotái a harcok tüzelésének lettek az áldozatai. Az előbbiből csupán a *Jób* (1185—1203) érsek nevéhez fűződő főkapu, az u. n. *porta speciosa* és szinte isteni csoda folytán a ma is fennálló Bakács-kápolna vészték át a nehéz századokat. Barkóczy elég kemény eretzből idegződött ki, hogy nekilásson szép feladatának s diszesebbé és látványosabbá tegye székhelyét, mint valaha volt. A munkát már érseksége elején megindította, hogy szavai szerint: felépüljenek a mi Jeruzsálemünk falai. A manapság is látható famodell élénken szemlélteti, milyen nagyszabásúnak gondolta el jövődő székesegyházát és a két oldalához kapcsolódó többi egyházi épületeket. Négy éves uralma azonban túlrövid volt ahhoz, hogy a kivitelezést végre tudta volna hajtani.

Tehertétele tehát utódaira várt. *Batthyány Józsefben* (1776—1799) megvolt a jószándék a folytatásra, azonban előre haladni mégsem birt, mert azt a jozefinista egyházpolitika nem tette lehetővé. Az ifjú *Károly Ambrus* (1808—1809) még kevesebbet tehetett, hiszen hazánk földjén is dult a napoleoni háború és itt szerzett ragályos betegségében halt meg ifjúsága virágában.

Rudnayban azonban feléledt Barkóczy bátorsága és akaratereje. Nem félt az eléje tornyosuló nehézségektől és megkezdte a nagy művet, jólehet lépten-nyomon újabb akadályokba ütközött. Még saját káptalanja is ellenezte, okul hozván fel, hogy a mérhetetlen kiadásokkal tönkreteszi magát és érseki javadalmát. De nem kevésbé féltette saját érdekeit, mert nem volt kedve felcserélni nagyszombati kenyelmes otthonát Esztergom bizonytalanságával. Hasonlóképpen viselkedtek a kormánykörök, sőt volt idő, amikor a Szentészék bécsi követe, *Leardi* is kifogásolta. A méretezést tulzottnak találta, mivel megítélése szerint a készülő székesegyházat legfeljebb a Szent Péter bazilikája, vagy talán a londoni Szent Pál temploma szárnyalja túl. Ennek a nagyméretű egyházi központnak szerinte még a falusias jellegű városka sem ad méltó keretet s így mindenképen egyszerűsíteni kellene. És hogy reagált rá társadalmunk tehetősebb rétege? Egyszerűen közömbösen vette, mivel nem akart áldozatot hozni.

Ennyi gátlás és akadékoskodás sem vette el Rudnay kedvét és nem lohasztotta erejét. A bécsi udvari építészet vezetőjével, *Ludwig Remivel* folytatott hiábavaló kísérletezés után, az ugyanitt dolgozó kismartoni *Kühnel Pál* műépítész bízta meg az általa előadott tervek elkészítésével. Ő viszont a primás hozzájárulásával maga mellé vette unokaöccsét, a tehetséges *Packh Jánost*, hogy a munka minél szaporábban menjen. A terv hamarosan elkészült s rendelője meg volt elégedve, mert a felvázolt épületkomplexum pompás látképet nyújtott. Maga a bazilika a középpontba esett s déli és északi oldalvégzéséből szökött ki a derékszögben megtört kettős primási palota. Valamivel mélyebben s levegős térhatással kellett volna felépülnie ugyancsak e két oldalon a négyszöges alakú két szemináriumnak. Végül a domb lejtős részén jobbra és balra húzódtak volna a kanonoki házak elip-

tikus bezáródással. Valamennyi építményt két emeletes magasságra tervezték.

Az előzetes számítások szerint az egész vállalkozás négy milliót kívánt, amire az érseki javadalom elégtelennek látszott. Ezért kérte Rudnay átmeneti időre a széki váci püspökséget, ahogy azt megkapta annak idején *Migazzi* bécsi érsek a váci építkezések fedezésére. Kérése nem teljesült s mivel a pénznehézségek utódai alatt is kísértettek, a tervet nem sikerült eredeti alakjában megvalósítani.

Egy maga több mint 800.000 frt-ot költött rá. Ebből fel tudták húzni, de már csak egyenes vonalban a két-soros kanonoki házakat s velük párhuzamosan haladt a bazilika építése. Még az ő idején elkészült a hatalmas méretű sirbolt, az oldalfalak felemelése, azok belső burkolása vörös márványlapokkal, továbbá a Bakács- és a Szent István vértanúról nevezett kápolnák beépítése. Ezzel párhuzamosan dolgoztatta a szobrász- és festőművészeket. *Ferenczy István* kifaragta Szent István oltársobrát, az olasz *Pisani* Károly Ábrám siremlikét, az osztrák *Schroth* pedig a kripta feljárt két allegorikus alakját. Az egri származású *Hess* Szent István királyunk megkeresztelésére kapott megbízást, melyet a főoltára szántak. Elkészült vele, de a várakozást nem elégítette ki, így nem is került oda.

Ennyit Rudnay! Sajnos, a halálát követő székiüresedés hét éve alatt egy lépéssel sem haladt előbbre a munka. Még jó, hogy az idők viszontagsága nem kezdte ki jobban a falakat, mint ahogy megtette. S ezután következett Kopácsy. Az alapkö letételénél, mint székesfehérvári püspök ünnepi szónok volt s ekkor a többek közt ezeket mondotta: Primásunkat egyedül Isten dicsőségének buzgó szomjazása, az érdeklődésnek féltétele és elődeinek követése bírta rá, hogy a nyugalmat terhes gonddal, a takarékos kincsgyűjtést majdnem határtalan kiadásokkal cserélje fel. Lelje tehát érdemét abban, hogy nagy alkotása a késői utódok előtt is állni fog s nevét kitörölhetetlenül beírja a magyar szívekbe.

Ezúttal került rá a sor, hogy amit másban látott, maga valósítsa meg, és ezt meg is tette. Valamivel lassúbb iramú volt, mint elődje, kevesebbet is áldozott, összeg szerint valamivel többet, mint félmilliót, de mégis sokat ért el. Szerencsétlenségére el kellett vesztenie az ambiciózus és megbízható Packhot (aki rablógyilkosság áldozata lett) de *Hold József*ben szerencsés kezű folytatót talált. Az ő tanácsára a sötétes árnyalatú vörös márványburkolatot eltávolították és szürkeszínűvel váltották fel, hogy a bazilika belseje világosabb legyen. Hasonlóképpen a kupolát tartó boltíveket is erőtállóbbakkal kellett kicserélni. Befejezést nyert a szentély boltozata. Tető alá került a kupola s a két tornyot sikerült az óraszerkezetig felhúzni. Kopácsy 1845. aug. 18-án megérte azt az örömet, hogy megáldhatta és felszentelhetette a kupola keresztjét.)

Közben szépült a belső. A műértő *Pyrker* egri érsek ajánlatára felszólította a velencei *Grigolettit*, hogy fesse meg a főoltárképet, mégpedig az *Assumptio* jelenetét. Ez a mestermű méreteiben és tech-

nikai kivitelében oly pompásan sikerült, hogy a művész a megállapított tiszteletdíj mellett még külön 1000 Napoleon-aranyat kapott jutalmul. Kevésbé versenyezhetett vele a müncheni *Moralt* ecsetje, aki a szentély mennyezetét színesítette meg a Szentháromsággal s a képet körülölelő angyalok kilenc karával. Az olasz *Casafrande* alkotta meg a Dunára tekintő zárófal peremére szánt öt szobrot. Kár, hogy nagy terhük veszélyeztette a fal épségét, ezért később (1901) le kellett szedni és *Kiss György* Szent István és László királyaink szobraival helyettesíteni.

Kopácsy ezzel befejezte feladatát és Scitovszky következett soron. Elsősorban felhúzatta az északi tornyot és a délit olyan magasságra, hogy be lehetett szereltetni a harangokat. Ezek közt külön említést érdemel a legnagyobbik, az u. n. Nagyboldogasszony harangja. A bécsujhelyi *Hilzer* cég öntödéjéből került ki s mélyzengésű hangjával először 1855 Karácsony éjjelén kongott-bongott bele Esztergom vidékének „csendes és szent éjjelébe”.

A külsőnél sokkal fontosabbnak tartotta a belső felszerelést és itt sokat és nagyot alkotott. Aldozatkésztségét hirdeti *Moser* salzburgi orgonagyáros 64 változatú orgonája, akkoriban hazánk legnagyobb szabású orgonája. Hangjai a felszentelések szóltak meg elsősorban és a zene nagy mesterének, Liszt Ferencnek szerzeményével, az „Esztergomi misével” az ő karvezetése mellett bővülte el a hallgatókat. Ugyancsak Scitovszky volt, aki *Meixner* mesterrel a két oldalkápolna felett bronzal bevont domborművön megörökítette a *Jézus bevonulása Jeruzsálembe* és *Jézus a kisderek közt* címen ismert bibliai eseményt. Elkészültek az oldalfalak freskói, továbbá a hajó négy mellék- és a szentély főoltára.

Ha teljesen nem is, de annyira rendbejött minden, hogy 1856. aug. 21-én meg lehetett tartani a felszentelést. Az abszolutizmus korában ez volt az első eset, amikor a nemzet egyetemlegesen megmozdulhatott az ünneplésre. Hazánk színe-java adott itt találkozót.

És hogy leírásunk teljes legyen, szólnunk kell Simorról, akit címertáblája ekként márkáz: *Consummavit!* Ez abból állt, hogy felépíttette a bazilika külsejének főekességét, az oszlopos előcsarnokot, beleállítva az egykori főszékesegyház két helyreállítójának, *Hunyadi Jánosnak* és *Széchy Dénes* (1440—1465) bíboros-érseknek álló szobraikat. A továbbiakban kijavította az időközben meglazult kőfal és rézvető burkolatait. *Te Toma* műértésével kiképezte a Bakács-kápolna kis kupoláját. A hajófalnak a Keresztoltár felé eső részén a turini *Della Vedova* szobrással elkészítette egykori nagy elődjének, *Pázmány Péternek* (1616—1637) szónoki testtartásba helyezkedő alakját. Ugyancsak ő készítette el a kanonoki stallumokat.

Ami a bazilikát, mint szent helyet illeti, ezekkel ő is *consummavit*, ami rá esett. Teljessé lett s belső szépségével és külső architektúrájával pazarul uralkodik a vidéken. Szép ez, de fontosabb, amire a hívőket figyelmezteti a nyugati homlokzat ormán ez a felirat: *Quae sursum sunt, quaerite!* Keressétek, ami odafenn van!

Magyar Ferenc

SZÓLŐ ÉS BOJTORJÁN

Nemrégiben morgolódo levelet hozott a posta. A levél írója néhány — az Új Emberben megjelent — írással kapcsolatban becsületes nyíltsággal kéri számon azoknak a népi ájtatosságoknak, énekeknek propagálását, melyeket egyik alkalommal a címben magam is „parlagi“ énekeknek titulálok.

„Akkor, amidőn a katolikus liturgia — mondja a levélíró — világviszonylatban nagy átalakulásokban, megújulásban érik korszerűvé, nem okos dolog pártolni azokat a vallásos csökevényeket, melyek nálunk eddig is útjában állottak liturgikus reformjainknak és csak visszatartják népünket attól, hogy vallásos megnyilatkozásaiban is korszerűsödjék... Eddig is elég galibát csináltak az előimádkozók, előénekesek, búcsúvezetők. Ha még mi is, most is lovat adunk alájuk: nem bir velük a pap-ság... Éppen ideje — fejeződik be a levél — hogy végérvényesen a furcsaságokat bogarászók lomtárába kerüljenek ezek a szent poányvák. Eleget rongálták már népünk áhitat-izlését.“

Ennyiből már ki is tűnik, miről lesz szó. Nem másról, mint a vallásos áhitatgyakorlatoknak azokról a *mindenkori* népes családjáról, melyről *Romano Guardini* írja „A liturgia szelleme“ c. könyvében:

„A szigorúan kultusszerű liturgikus ájtatosságokon kívül vannak még olyanok is, amelyekben a személyi vonás nyilvánul meg erősebben. Ezek a *népi ájtatosságok*, pl. a délutáni könyörgések, bizonyos helyi, időszaki és alkalmszerű ájtatosságok. Többé-kevésbé magukon viselik az egyes korok és vidékek jellegét s közvetlen kifejezői az illető közösség elkülönült alkatának. Az egyes ember öncélú imájával szemben még mindig egyetemesek és tárgyilagosak, de szűkebb körűek, mint az Egyház imádsága, a liturgia. Még mindig inkább az egyéni áhitatkeresés jut bennük szóhoz. Éppen ezért a liturgikus élet módozatai és szabályai nem lehetnek minden további nélkül mérvadók a nemliturgikus imádságokban. *Sohasem lehet elfogadni azt a követelést, hogy a liturgia legyen a közös ájtatossági élet kizárólagos módja.* Ez a hívő nép lelki igényeinek félreismerését jelentené. Sőt a liturgikus imák mellett mindig meglesznek a népi imák, melyek mindig úgy alakulnak, ahogy azt a váltakozó történelmi, népi, társadalmi és helyi körülmények kívánják. Nagy hiba lenne a nép lelki életének értékes kincseit a liturgia kedvéért sutbadobni, vagy hozzáidomítani.“

Olcso fogás lenne Guardini mellett még egy sereg nemzetközi tekintélyt felsorakoztatni. Még őt sem használtam volna fel, ha csak két ember vitájáról volna szó. Megírhattam volna levélben, hogy sok mindenben igazat adok a levélírónak, de magamnak is többféle mentességem van. Többek között: ezek az öreg imádságok és énekek a gyermekkorból zengenek felém, a szülői házból, szülőfalum templomából, ahol olyan buzgón éneklé őket még most is egy öregasszony: az édesanyám.

Azután pedig: éppen húsz esztendővel ezelőtt kezdtem el feljegyezgetni a szülőföldi tájék vallásos népszokásait, gyűjtögetni kézírások és nyomtatott emlékeit. Nem gondoltam tudományos igényű feldolgozásukra, csupán arra, hogy el ne kallódjanak; olyan helyen legyenek együtt, ahol megőrzik és megbecsülik. Ezalatt a húsz esztendő alatt elő-elő vettem, rendezgettem, rakosgattam őket és elkerülhetetlen, hogy ennek a dédelgető rakosgatásnak, a szétfoszlott táblájú öreg könyvek, cérnával összefűzött imalapok, régi szentképek, kézíratos énekeskönyvek simogatásának nyoma ne legyen írásaimban is.

Eszem ágában sem volt soha, hogy propagáljam őket, hiszen jól tudom, hogy muzeális tárgyak már, az élet ujjakkal váltja fel őket. Nem is vagyok hívatott arra, hogy védelmükben szót emeljek, bár ezt is meg kellene tennie valakinek, mert a vallásos néprajztudomány mindmostanáig adós értékelésükkel.

Arra azonban, hogy ezek körül a „nép száján“ termett imák, ájtatosságok és énekek körül kerengő félreértések leglényegesebbjére kitérjek, talán elegendő lesz ez a néhány oldal.

Ez a félreértés pedig elsősorban abban áll, hogy népi ájtatosságainkról, a velük kapcsolatos énekekről és jámbor tradíciókról általában az a velélem, hogy azok egytől-egyig félművelt parasztemberek, „templomlakó anyókák“, búcsúkat járó koldúsok, búcsúvezetők szerkesztményei.

Tudunk félszáznál is több ilyen népi alkotóról, akik valóban egyéni ihletésű énekekkel, jámbor könyvecskékkel irták be nevüket a vallásos falusi nép szívébe. Bálint Sándor „szentembereknek“ nevezte el őket és egyik legkiemelkedőbb egyéniségüknek, a jászladányi Orosz Istvánnak életéről, műveiről és nem lebecsülendő hatásáról jelentős könyvet is irt. (Egy magyar szentember, Franklin Társulat, 1941.) Érdemes lenne folytatni a megkezdett sorozatot. A magyar falu szellemtörténetéhez és katolikus magyar kultúránk népi hatásaihoz sok tanulságot meríthetnénk belőle. Mostani vizsgálódásaink körén azonban kívül esnek azok az ájtatosságok, énekek, imák és jámbor gyakorlatok, melyeknek szerzői ismeretesek.

A névtelen alkotókról szeretnénk most beszélni és vizsgált anyagunknak arról a köréről, melyre oly könnyedén rámondjuk: „a nép száján termettek“.

Babits Mihály írja egy, a népköltészetéről szóló glosszájában, 1918-ban:

„A népdalokat a tankönyvekben a mezei virágokhoz szokták hasonlítani. Ki festette olyan szép színesre a mező virágait? Vadon nőnek hát ezek a népköltemények, vagy valami csodálatos úton a „nép ajkán“ születtek? Be kell vallanom, hogy én nem hiszek az ilyen csodálatos utakban és az az érzésem, hogy a népköltészetéről való egész felfogásunk tele van mitológiával. Azt hiszem, egészen könnyű lenne valami advocatus diaboli-t megszólaltatni a népköltészet ellen, egy rosszhiszemű dialektikust, aki az igazság erős látszatával beszélhetne ilyenformán:

— Mit jelent az, hogy ezek a versek a „nép ajkán“ születtek? Micsoda mitológiai szörnyeteg az a „nép“ és micsoda ajka van? *Előállhat-e egy költemény másképp, minthogy egy költő megalkotja?* Később talán mások faragják egy kicsit, elváltoztatják, rontanak rajta — meg vagyok róla győződve, hogy sokkal ritkább esetben javítanak — de alapjában az, ami a költemény lényege, lelke, az olyan *egy* valami, hogy csakis *egy* lélekből sarjadhatott elő...

Az advocatus diaboli-nak ez esetben igazat kell adnunk. S ami általában a népköltészetre vonatkozik, áll az a vallásos népköltészetre is. A népköltészet tudományos vizsgálata azt is kimutatta, hogy elterjedt, megszeretett és továbbélő népdal abból lett, ami ilyen „egy lélekből“ sarjadt költemény. Az ilyennek azután koronként és tájanként számtalan változata született azon a bizonyos nép-szájon — ami, ha van, akkor szerepe csakis abban van, hogy az ismert, vagy ismeretlenségben maradó költő művét továbbadja, fejleszti, színezi, vagy éppen rongálja.

Ha most már valaki ezen a nyomon elindulva a vallásos ponyva *szerei és forrásai* után kezd nyomozni, izgalmas kalandokba keveredik, amíg csak el nem jut annak megállapításáig, hogy a szülők és szülőhelyek, a szerzők és források nem is olyan megvetendők: igenis előkelők.

Előbb azonban tisztázzuk még a kérdés körül felmerülő félreértések egyik járulékos okát is. Azt, hogy nem lehet tulajdonképpen mindent „ponyvá“-nak minősíteni, ami egykor a vásárok és búcsújáróhelyek ponyváiról terjedt.

Nyolcvan évvel ezelőtt egy váci könyvárus ponyváján a Mátraverébélyszentkúti búcsújáróhelyen szentképek, naptár és olajnyomatok kivételével még hetvennyolc féle kiadványt lehetett vásárolni. Közöttük: Esterás Pál „Szűz Mária szombatja“ c. érdemes munkáját, Vöfélykönyveket, álmoskönyveket és jóslatokat. Ugyanezen a ponyván volt: Alamysnás Szent János Életének Históriaja, Élő vizeknek kútytya, avagy a Stáír országí havasokon az ő kedves czéllájában tsudákkal tündöklő Mária. (Steyr, 1753), Máriacelli utitárs, Pest, 1857., Acs Benjamin atya közkedvelt könyve „A mi Urunk Jézus Krisztus élete, csodatettei, kinszenvedése, halála, feltámadása s menybemenetele.“ (Bucsánszky Alajos Pesten, 1857.) Új história, mely 1872. évben előadta magát, Szomorú énekfűzet az 1888. évi nagy árvízről, mely az egész Alföldet elborította, Szeráf hangok Szt. Anna tiszteletére, Karancshegyi liliomszálak, A vérző feszület, vagy a kecskeméti földesúr lövése Krisztus Urunkra, A rablók által szívéből megfosztott leány búcsújárása, A megigazult és elkárhozott ember szíve. Itt volt azonban Illyés András híres könyve: Keresztényi életnek példája avagy Tuekoere, Az az a Szentek élete is, Pongrátz Eszter Aranykoronájának kisebb kiadásával együtt.

A megtért bűnös, Az ördög mint szolgálégény, A kegyetlen zsarnok úr, A koldús áldása, A királyorvos, A szakállas farkas és a gyermeknevelő medve és még a hajmeresztésig izgalmas című históriásokönyvek halmazában valóban a ponyván árulták: Szent Kereszthez

ének, Új énekek (Szombati áldozat a Bold. Sz. Mária tiszteletére:), Köszöntő ének a Fájdalmas Szűz Máriához, Hat új ének a Bold. Szűz. Máriához, Három Istenes Ének, Hat új istenes ének és Két ájtatos ima, Két szép ének és két ájtatos ima Szent József olvasójához, Kilenc szent Ének, A Názáreti Jézuska rózsakeresztjének éneke, A boldogs. Szűz Mária az ő szent Fiát Jézus Krisztust keresi, és még ehhez hasonló ének és ájtatosság-füzetecske.

Ebből a felsorolásból is kitetszik, hogy nagyon is elegendő dolgok voltak azon a ponyván éppenúgy, mint a többi árus ponyváján is. És ha egyszer tudományosan is hozzányúl majd valaki a kérdéshez, azt a hatalmas ponyvát, melyről népünk a 17. század kezdetétől fogva szinte napjainkig lelki olvasmányait, jámbor szomjúságának étkét és italát vette, öregéből-nagyjából a következőképpen kellene felhasogatnia. 1. Keresztény családi könyvtár. 2. Imádságos könyvek. 3. Búcsús kalauzok. 4. Vallásos jellegű históriák. 5. Ájtatosságok és énekek. 6. Imalapok. (Házi áldás, Arany Miatyánk, stb.)

Mostani vizsgálódásunk csak az 5. csoportra terjed ki, bár szükségszerűen a többi csoportokat is érintjük.

Azt mondtuk fentebb, hogy aki a népi ájtatosságok és énekek szerzői, forrásai után kutat, annak érdekes kalandokban van része. Lássuk hát!

Előbbeni felsorolásunkban szerepelt „*Kilenc szent ének*“ füzetnek van egy darabja, mely általánosan elterjedt és még most is szeretettel énekelgetik országszerte. „*Űl Mária egymagában, hol vagy csillagom alacsony kis hajlékában, szép gyöngy alakom! Várja, várja Jézust, várja: tejre, mézre, vacsorára...*“ Így kezdődik a balladaszerű ének. Mindjárt a második versszakban van egy mondat: „*Neki a legszebbik estve, feketével van befestve.*“

Domokos Pál Péter moldvai csángó népdal-gyűjteményében is találunk egy profán éneket, mely az 1764-es madéfalvi veszedelem emléket őrzi. Ennek az emlékező énekek végző sorai is így hangzanak: „*Nekünk a legszebbik estét fekete gyászra festették.*“

A Bucsánszky Alajos könyvnyomdájában 1872-ben nyomtatott Mária siralom és az említett csángó népdal között időbeli és térbeli távolságok vannak. Miféle szálak fonódhattak itt téren és időn át a két költemény között ebben az egyező verssorban? S ha már éppen ezt hoztuk fel szemléltető példának, egészítsük is ki egy ugyancsak idevágó adattal.

Csiksomlyón az 1770-es évek valamelyikén (Alszeghy-Szlávik: Csiksomlyói iskoladrámák, 1913.) Mária mennybemenetele napján adták elő azt az iskoladrámát, melynek epilogusában találjuk a következő versszakot: „*Örvendjünk mindnyájan a Szűz Máriának s máj dicsőséges koronázásának, hogy védelme alatt királynéságának érhesünk örömet Isten országának.*“

Budán, Bagó Márton betűivel jelent meg 1850-ben az „*Öt istenes énekek*“. Egy Mária mennybemeneteléről szóló „új“ ének végső szakasza így szól: „*Örvendezzünk, jertek, a Szűz Máriának, mennyben*

dicsőséges koronázásának, hogy oltalma alatt királynységának érhesük örömét Isten országának.

Mégcsak nem is értelmi egyezéssel, hanem egész sorok átvételével van dolgunk.

Ugyancsak Domokos Pál Péter közölte e sorok frójával, hogy a két évvel ezelőtt a Vigiliában Holl Béla által közzétett legrégibb magyar betlehemes játéknak több, mint húsz sora egyezik az általa gyűjtött székelyföldi betlehemesek szövegével. Holl Béla a szóbanforgó betlehemes játékot a váci egyházmegyei levéltárban találta meg s azt egy jámbor ifjú társulat még az 1690-es években *Ecsegen* használta.

Szándékosan mutatjuk be ezeket az érdekes egyezéseket. Csik-somlyó emlegetése sem véletlen: mindjárt meglátjuk, hogy miért.

Toldy Ferenc és Szabó Károly a legrégibb magyar nyomtatványának egy Norimbergában 1484-ben nyomtatott imádságot és éneket tartott, mely „A Szent István dicsőséges jobb kezének megtalálásáról” szólt. Ez lett volna tehát az első népies hitbuzgalmi, épületes irat. Újabb kutatások azonban úgy tüntetik fel ezt, mint későbbi hamisítványt, ami még hozzá el is kallódott.

Tegyük föl, hogy az volt. A 15.—16. században azonban még akkor sem beszélhetnénk ilyen hitbuzgalmi iratok nagyobb arányú terjedéséről, hiszen azt ebben az időben népünk műveltségi viszonyai nemigen tehették még lehetővé. Keletkezésük későbbre esik, a török-hódoltság utáni időkre, amikor a hihetetlen méretű paphiány miatt a katolikus pasztorációba világiak is (I. Juhász Kálmán könyvét a licenciatusokról) bekapcsolódtak. Ezek — mivel szentmisét és prédikációt pótló istentiszteleteket és oktatásokat kellett tartaniok — arra kényszerültek, hogy a hivatalos liturgia pótlására népi ájtatosságokat készítsenek. Vajon az ehhez szükséges imákat és énekeket honnan vették? Részint megmaradt régi imakönyvekből, nagyjából azonban egyházi előljáróiktól: papoktól és szerzetesektől.

Telek József — a neves ferences prédikátor és író — „Urnapi lámpásaiban” világít rá erre a keserves időszakra. Szegeden, Havi Boldogasszony templomában mondott híres beszédéből tudjuk: „Csakhamar Mohács veszedelme után Szent Ferenc atyánk fiainak Salvatoriana Provinciájában hatvannyolc klastromok dúlhattak fel. Mégis négy azok közül, melyek Isten Anyjának tiszteletére valának építve, úgy mind ezen szögedi, gyöngyösi, csiki és szakolcai a pusztulásukban is egészen el nem pusztultak.”

A nép buzgóságát ébrentartó világi apostolok, a licenciatusok tehát nemcsak egyenként a kevés számú paphoz fordulhattak ima és ének anyagért, hanem ezekhez a szerzetesházakhoz is, ahol — mai szóval élve — kisebbkörű egyházirodalmi iskolák működtek. Erre bizonyítékaink is vannak. S ha ebben az időben még nyomtatásban nem is, de kéziratos füzetekben, szájhagyományon keresztül már elindulhattak útjukra a „barát-énekek”.

Most már csak az volna érdekes számunkra, hogy ezek a népasztorációval foglalkozó ferences kolostorok tartottak-e egymással

valamelyes kapcsolatot. Úgy látjuk, hogy ha közvetlenül a törökdulás után nem is, de később igen. Elsősorban is akkor még egy provincia házai voltak az említettek. P. Füleki András (aki vagy a füleki, vagy a gyöngyösi házban kezdte szerzetesi életét) 1583-ban Csiksomlyón guardian. P. Salgótarjáni András pedig, aki 1589-ben a provincia definitora, megelőzően Csiksomlyón, Szegeden és Gyöngyösön házfőnökösködik egymásután. Kolosvári Bertalan nevét 1630-ban még a szécsényi rendház klerikusainak nevei között találjuk. 1646-ban Csiksomlyón és Szárhegyen (Csik m.) működik. 1651-ben szegedi, 1656-ban sebesi, 1657-ben kecskeméti, 1639-ben ismét szegedi guardian. És folytathatnánk azoknak a ferenceseknek a névsorát, akik Erdély, Észak-Magyarország és az Alföld jeles kolostorai között szinte állandóan útban voltak. Csiksomlyó-Gyöngyös-Szécsény-Szeged között mindenestre kimutatható kapcsolat van ezekben az évtizedekben. Mindenütt valóságos szerzetesi munkaközösségek működnek az elsikadó régi egyházi énekek rekonstruálására és újak készítésére, mintha a kényszerű szünet után ezekben a központokban folytatódnék az a felbecsülhetetlen munka, amit a kódexmásoló barátok indítottak el.

Természetszerűen a legerőteljesebb munka *Csiksomlyón* folyik. Ez az egyetlen magyar szenthely, mely nemcsak búcsújáróhely, hanem szellemi központ is. Csiksomlyó át tudta menteni a középkori vallássosság mellett a középkori kulturát is. Szellemtörténeti szempontból szerepe legalább annyira érdekes, mint a különböző vallásos kultúszoknak elterjedését illetően. Itt működik *Kájoni János*, az erdélyi katolikusok Pázmánya, Erdély apostoli kormányzója, aki Csiksomlyón nyomdát alapít — sőt épít — maga metszi a betűket s nyilvánvaló, hogy ottani rendtársaiból kiválasztott munkatársaival összegyűjti és kiadja a „Cantionale catholicum”-ot (1686 és 1719-ben). Később az itteni ferences középiskola és tanítóképző századokon át neveli a székelyföldi kántorokat. A barokk 18. század innen indítja a misztériumjátárszást, amit azért is tartunk fontosnak ezen a helyen kiemelni, mert ezeknek a misztériumjátékoknak (kiváltképpen a passiójátékoknak) epilógusaiból, betéteiből nem egyszer készült templomi használatra szánt ének.

A csiksomlyói énekszerző műhely működése hosszú időn át tart. Utolsó nagy alakja ennek az iskolának *Simon Juhundán* (megh. 1894-ben). A magyar szentének költés és gyűjtés kimagasló alakja ő, akinek sok énekét — csakhogy az ismertebbeket említsük: Dicsőség mennyben az Istennek, Az Ige megtestesült, Krisztus teste és szent vére, Ébredj ember mély álmodból, stb. — még most is szeretettel éneklik az egész magyar nyelvterületen. Ötödfélszáz azoknak az énekeknek a száma, melyeket a nép ajkáról összegyűjtött. Közöttük van az általánosan ismert: Angyaloknak királynéja, tiszta Szűz... kezdetű búcsújáró énekünk is. Forró énekszeretetére jellemző, hogy halálós ágyán is feltérdelt és elénekelte a Lorettoi litániát és az antifonát.

Kisebb méretekben — már a hely zaklatottságánál fogva is szü-

közebben — de hasonló iskola működött Szécsényben is, ahol Dusí Jakab, Gyöngyösi Imre és Czandler Didák triásza egész Felső-Magyarországot elárasztja a máig is élő vallásos népének-anyaggal. A gyöngyösi rendház iskolája pedig a különböző imádságok, ájtatosságok elterjesztésében vezet.

Amint már említettük: ezek az iskolák állandó és eleven érintkezésben vannak egymással. Átveszik és kicserélik szerkesztményeiket. Csak így képzelhető el, hogy a Kájoni-kódexben szereplő (szöveggel és dallammal lejegyzett) „Kánai mennyegző“ éneke — nyilván a gyöngyösi ferencesek közvetítésével — elterjed az egész palóc vidéken. Mezőkövesden még máig is éneklük.

Távolról sem akarjuk ezzel azt mondani, hogy a 16.—18. században keletkezett vallásos népenekeknek szerzői egyedüli ferences szerzetesek voltak. Még kevésbé, hogy az ezen időközben megjelent énekeskönyvek jeles darabjaiból is nem kerültek ponyvára átköltött énekek. Ebben az időben *Balassa Istenes* énekeinek hangja is átzeni — közvetítőkön keresztül — különösen a töredelmes ének-fohászok strófáit. Gyöngyösi *Rózsakoszorújának* hatása pedig már könnyedén kimutatható a 17. századi keletkezésű karácsonyi, nagyheti, kiváltképpen pedig a rózsafűzér ájtatosságokat kísérő énekekben. A Rózsakoszorú sorai még jóval később is visszacsengenek. Babik József, egri egyházmegyei áldozópap „Rózsabimbók“ című rózsafűzér-áhitat-füzete 1896-ban már harmadszor jelent meg. Nemcsak az egri egyházmegyében, de azon messzire túl is elterjedt. Éneketétei egészen változatosak. Minden tized után más-más versméretű, más dallamú ének következik benne. A szöveg nagyjából átköltés, a dallamok már ismert énekek dallamai. Még ebben a kései szerzeményben is ott van a nyoma Gyöngyösi Rózsakoszorújának. Figyeljünk csak rá. Babiknál így hangzik az egyik strofa:

„Ringatod a bölcsőt szent örömmel,
Mosolyogsz Szűzanyánk s öröm tölt el:
Mily boldog vagy, midőn Jézuskádat
Öleled s adsz neki csókot, százat.“

Gyöngyösinél:

„Hol fekvő helyére teszed
Onnét hol magadhoz veszed
Úgy nézed s ápolgatod,
Ajkadat ajakával
És orcádat orcájával
A csók összeláncolja.“

És még hány nagyobbíti énekek csendülnek fel — alig változtatva — Gyöngyösi sorai: „Vérben van talpig tetétül, rajta lévő sok sebétül...“ Vagy: „Nincsen benned semmi épség, tekénteted nagy szörnyiség, kénzott állapotodban: Az oszlopnál leveretel, éppen vérben kevertetel s ott főtrensz sok kénokban...“

Aki ismeri a karácsonyi áhitatok énekeit, az ráismer ezekre a Gyöngyösi sorokra is: „Drága kincsem, szép Jézusom, gyöngyvírá-

gom, nárcisszusom, szívem gyönyörúsége. Oh, mely szép, oh mely kedves vagy, édességed is oh mely nagy, örömem teljessége...“

A Kájoni-kódex őrizte meg számunkra egy magyarországi névtelen szerző óra-énekét a Hétfájdalmú Szűzről. Babits fordításában (Amor Sanctus) ennek az éneknek kezdő sorai így indulnak:

„Jóságos anyja aki volt, tövistelen rózsza,
Sirva lelte Máriát a hajnali óra.
Fülébe ért szent Fia elfogattatása:
Ment Jeruzsálembé, hogy Szülöttét meglássa...“

A már emlegetett Bucsánszky féle (1872.) Kilenc szent ének füzetében „Szűz Mária álma“ címen feldolgozott óra-ének soraiban viszont:

„Szép piros hajnalban a kakas búsan szól:
Kelj fel szűz virágszál, ébreddezz, ha alszol!
Elborult, elborult szép napod világa,
Gyilkosok kezében szűz méhed virága.

Felriad Mária, a fehér bús gerle
Viszi lángoló nagy anyai szerelme...“

Ugyanebben a füzetben találjuk meg a „Mennyei vőlegény násza“ c. epikus éneket, mely felfogásában, csiszoltságában nemcsak hogy a Babits-emlegette „egylelek“-re vall, hanem költőre, de a javából. Az éneknek számtalan változatát ismerjük. Hívogató hangokkal kezdődik: „Menjünk a vérvőlegény nászára igaz hívek...“ Azután egymásután villantja fel remeknél remekebb hasonlatait: Veronika kendője a jegykendő, nászi zászló a kereszt, vőlegénybokréta a töviskoszorú, a jeggyűrű hóhér láncakötele, a nászut vér-rózsákkal van tele, nászáldomásra ecetet nyujtanak a Vőlegénynek, a jegypénnel szent aranyát — szép lelkét — Atyjának most adja át, stb. A költőiségtől eltekintve ennek a felfogásnak biblikus megalapozottsága is van. Aki írta, az mindenesetre ismerte Mózes II. könyvének (Exod. 4, 24-27) „vérvőlegény“ kifejezését. („Vérvőlegényem vagy te nekem...“)

A sok változaton kívül az egybeszerkesztés példáját is megemlíthetjük éppen ennél a kedvelt éneknél. Ezt és a már emlegetett „Űl Mária egymagában, hol vagy csillagom...“ kezdetű szötte egybe valaki. Szemléltetésül csupán két versszakát írjuk ide:

Jön a szűz lelkek jegyese, hol vagy csillagom,
A menyország vőlegénye, szép gyöngyvirágom.
Hószín vőlegény-köntöse vérrel, porral van keverve.
Hol vagy csillagom ?

Vőfélyek a vad hóhérok, hol vagy csillagom,
Násznép a kegyetlen zsidók, szép gyöngyvirágom.
Kesereg az örömanya, jegykendőt nyújt Veronika.
Hol vagy csillagom ?

Csiksomlyóval kapcsolatban említettük a misztériumjátékokat. Nevezetesen azt, hogy a misztériumjátékoknak, passiódrámáknak epilogusaiból, betéteiből egyszemélyes sirató-ének lett.

Igy az újabb keletű Mária-siralmak egy része is ilyen drámai be-
tétből indult el, aminthogy ugyanez áll Judás és Péter siratójára,
Longinus menológszerű vallomás-imájára és Dismas könyörgésére is.

Ragadjunk ki állításunk bizonyítására a meglehetősen elterjedt
siratókból egyet: Péter siralmát. (Két szép istenes énekek, Buda,
1832. Landerer Anna betűivel.)

Jaj, énekiem, jaj szomorú fejemnek,
Oh, jaj nékem, szegény bűnös Péternek,
Mert személyét jó Mesternek
Megtagadtam kedvéért egy embernek.

Mindentudó Jézus, ezt be megmondád,
Ki szívemnek csalárdságát jól tudád.
Péter, magad mire adád,
Isten fiát háromszor megtagadád.

Aki engem apostollá halászból
És bölcsé tőn természetel bolondból.
Táplált maga szent markából,
Napam meggyógyítá nagy nyavalyából stb.

Vallásos népirataink azonban nemcsak énekeket és imákat tar-
talmaznak, hanem az *ájtatosságoknak* olyan gazdagságát, melyek való-
sággal betöltik a hívő nép minden óráját. Nincs ünnep, nincs kultusz,
aminek meg ne lenne a maga külön ájtatossága. Ha már most ezek
között a leggyakoribbakat vizsgáljuk, arra a megállapításra jutunk,
hogy ezeket a 17, 18, 19. század népköltői és áhítatszerkesztői régi
imakönyvekből vették át, ahová viszont ezek az áhítatok kódexeink-
ből kerültek.

Igen gyakori a népiratákban *Szent Brigitta Asszony*nak tizenöt
jeles imádsága, aminek eredetét a Gömör kódexben találjuk meg.
Ugyanitt olvashatjuk *Krisztus hét szava a keresztfán* címen elterjedt
nagybőjti áhitatunk forrását is. *Szűz Mária tagjainak dicsérete* két
kódexünkben is megvan. (Festetics és Gömör kódex.) *Jézus Krisztus*
tagjainak köszöntése pedig háromban: a Peer, Thewrewk, Gömör-
kódexekben. A Miatyánk, Hiszekegy, Üdvözlégly, Hiszekegy népirat-
káinkban fellelhető parafrázisának forrása is a Gömör kódexben rej-
lik. (Itt meg kell jegyeznünk, hogy Náray: *Lyra coelestis* címen 1695-
ben megjelent énekgyűjteménye már közöl ilyen énekes parafrázi-
sokat.)

Nem akarom népünk gazdag képzelőerejét, képszerkesztő készsége-
t, költői hasonlatokhoz emelkedő választékos és érzékeltető talen-
tumait csökkenteni, csupán arra szeretnék rámutatni, hogy még a
kicsinek látszó dolgokban is mennyire ragaszkodik a legnemesebb ha-
gyományokhoz. Ismernük a felszáznál is több rózsafűzér ájtatosság
változatokat. A hozzájuk kapcsolt énekekben az örvendetes titkok
Üdvözléglyeit fehér rózsáknak, a fájdalmas titkokéit piros rózsáknak
és a dicsőségeséit arany rózsáknak titulálja népünk. Nem véletlenül
és nem következtelenül. Ha fellapozzuk a Gömör kódex 90. oldalát,
ott találjuk a Rózsafűzér legősibb magyar formáinak egyikét. Az ör-

vendetes, fájdalmas, dicsőséges rózsafüzér után külön-külön egy-egy felajánló imát közöl a kódex írója. Az örvendetes után ez a felajánló ima így kezdődik:

„Vegyed o kegyelmességes szűz Mária ez fejér rósa koszorút az mi urunk Jézus Krisztusnak, az te édességes születetnek, fogantatásának dicséretére és hála adására . . .“

A fájdalmas után: „Fogadyad O nemes asszonyom, szűz Mária ez veres rósa koszorút . . . stb.“

Ugyanígy a dicsőséges után: „Vegyed o édességes asszonyom szűz Mária ez arany színű rosa koszorút . . .“

Ennyi kevéske szemléltető anyagból is jól láthatjuk, hogy azoknak a sokszor annyira lebecsült vallásos ponyva-imáknak a bölcsője, melyet népünk a legnehezebb időkön át is megőrzött foszladozó füzeteiben és szívében, nem akárhol ringott. A közvetítők sem utolsók. Mégcsak Bucsanszkyt, Bagó Mártont, Rózsa Kálmánt, Reimel Józsefet, Jatzkó Lajost, Jóba Eleket, Bartalits Imrét, Vigh Kálmánt, Sógor Györgyöt, Nóbel Armint, a mezőkövesdi Balázst, jelesül pedig az egri érseki iskola nyomdáját és később az Egri nyomdát és azt a számtalan nyomdát — Béctől Brassóig — sem tudjuk elitéli, megróni azért, mert ezeket az iratkákat egyházi jóváhagyás nélkül terjesztették. Igen nagy szolgálatot tettek abban az időben, amikor egyházilag jóváhagyott sajtótermékek valahogyan nem tudtak eljutni népünkhöz. (Hogy miért nem, azt egy a magyar imádságos könyvekről készített tanulmányban érdemes volna feltárni.)

Az már más kérdés, hogy miért ragaszkodott ezekhez a primitív külsejű füzetekhez szinte napjainkig olyan szívósan népünk. Nem a papirhoz és a betűhöz ragaszkodott, hanem ami azokban volt s amit annyira sajátjának érzett, hogy még ma sem mond le róla szívesen, amikor már maga is látja, hogy áhítatának formáit, régies nyelvű, „tulajdon nótájú“ énekeit sokáig megtartani nem tudja.

A XIX. század társadalmi, gazdasági, technikai és nem utolsósorban szellemi változásai csak jobban kiélezték népünk magárahagyottságát. Akkori kultúrpolitikánk és az iskola népünk hagyományos műveltségét — közötté a vallásos néplélek világát is — az individualizmus jelszavaiban tetszelgő idegen szellemmel bomlasztotta. Ahelyett, hogy népkultúránk értékeit építette volna bele az egyetemes magyar művelődésbe, egy modernnek és magasrendűnek hirdetett idegen művelődési eszmény produkcióit csillogtatta meg előtte. Hagyományaihoz ragaszkodó népünk művelődésében a kettészakadás elkerülhetetlen volt. Azok, akik előlött a szakadék fölött hídát próbáltak verni — gondoljuk csak Bartók és Kodály korszakos munkájára — emberfeletti, kegyetlenül nehéz küzdelemre vállalkoztak.

Milyen találóak erre az időre vonatkozóan a magyar katolicizmus szellemtörténetének jó ismerőjétől, Bálint Sándortól származó megállapítások:

„A XIX. század, amely olyan büszke volt individualizmusára, népünk kollektív egyéniségét nem tartotta tisztelőben. A parasztiéletnek és kul-

túrának nemcsak anakronizmusait, hanem sokszor legbensőbb lényegét, nagyjaink csodálta örök magyar értékeit is üldözőbe vette, még jó, ha érdekes egzotikumoknak minősítette. Ez a század humanizmusról álmodozott, mégsem vette észre a népkultúrában tükröződő humánumot. Ez a század hangoztatta a nemzeti eszmét, de alig szívlelte meg népkultúránk örök magyarságát. Azt hitte, hogy a nemzeti klasszicizmus után népünknek nem lehet már több mondanivalója a nemzet számára. Beszélünk a nyugati műveltségről, de nem ismertük föl népkultúránkban a keresztény Európa egyik legszínesebb, leggazdagabb, legsajátosabb tartományát, amely Európához, de önmaga magyarságához is méltóan tanult és tanított egyszere.

Ami érvényes ezekből a megállapításokból általános művelődésünkre, érvényes vallásos művelődésünkre is. A kettészakadás ezen a téren is elkerülhetetlenül bekövetkezett és máig is érezteti hatását. A két világháború között a városi ember valami nosztalgiától hajtva még eljár a búcsújáráhelyekre, de már idegenkedve nézi a paraszti ájtatoskodást, mint valami számára érthetetlen, idejétmúlt dolgot. A budapesti eucharisztikus világkongresszus alkalmával tanúi lehettünk a fordítottjának is. A kongresszus nem egy mozzanatát nem tartotta magáénak a falusi nép (nem a naggyűlésekre gondolok) s ennek kifejezést is adott, mondván: ez most az urak órája.

A parasztember megrekedt a barokk vallásosság kereteiben, a városlakó pedig lehántotta magáról a vallásos kollektív megnyilatkozásoknak még nemesebb hagyományait is, melyek a céhek, konfraternitások, város- és mestérség-védőszentek kultuszában gyökereztek.

Túl messzire vezetne és eltérítene mondandónktól az összekuszálódott szálak bogozgatása. Sok mulasztásunk között fel kellene emlegetnünk a katolikus irodalom és könyvkiadás öncélúságát is. Mindenesetre, ha készült volna jó népkönyv a magyar szentek életéről, népünk nem fanyalodott volna a Genovéa legenda ponyvakiadásaira. Nem akadt író, aki irodalmi igényű és a magyar nép lelkialkatához szabott Jézus-életrajzot, vagy olvasmányos evangéliumismertetést írt volna. Így maradt életben porosan, gyűrötten, nemzedékek kezén elkopottan Ács Benjamin könyve s később Jósvai Gábor képes bibliája.

Szenteljünk nehény szót a megmorgott „előimádkozók és előénekesek” hatalmas családjának is. Elhisszük, hogy ezek bizony sokat okvetetlenkednek. Nem engednek a magukéból. Nehéz is az már, amikor valaki megöregedett. Már pedig hosszú idők óta ezt a sokak által lebecsült, de mégis szép hivatást rendszerint a halálos ágyon adja át egyik öreg a másiknak. Nem kellett volna ennek szükségképpen így lenni, ha gondoskodtunk volna az előimádkozók és énekesek intézményes felvilágosításáról, képzéséről. De még az öreggel is lehet boldogulni. Nemrégiben a Duna-Tisza közén láttuk a helyes gyakorlatot. A plébános egyik káplánját jelölte ki, hogy kísérje figyelemmel az előimádkozó-énekes munkáját. Szeretettel, türelemmel és tapintattal itt is többre mehetünk, mint merev elzárkózással, mi több: lenézőssel.

Mindezeket egybevetve most már azt mondhatja valaki, hogy ha azok a parlagi énekek és áhítatok ekkora értéket képviselnek, miért nem vették be őket a Szent Vagy Uram énektárba?

A SZVÜ. a mi egységes népénektárunk, még nem lezárt anyag. De egyébként sem lehet tekintettel helyi, táji viszonyokra. Hogy a SZVÜ. mellett legyen a templomoknak helyi anyagot tartalmazó énekeskönyvük is, amely nemcsak a szorosan vett liturgiához, de egyéb vallásos alkalmakhoz is felhasználható, azt legfeljebb egyházmegyei viszonylatban lehetne megoldani. Ezt olyan nagyszabású gyűjtő és felülvizsgáló munkának kellene megelőznie, amire talán csak az OMCE vállalkozhatna. Az OMCE-nak azonban — nagyon szerény véleményünk szerint — egyelőre még elég küzdelmébe és fáradságába került az is, hogy a Szent Vagy Uram énektár énekei végre utat találjanak minden magyar katolikus templomhoz és hívőhöz.

Visszatérve most már levélíróknak arra a kitételére, mellyel végérvényesen a furcsaságok bogarászóinak lomtárába küldi a „szent ponyvákat“, csak türelmet kérő szavunk lehet. Ne dobjunk mindent lomtárba. Sokkal alaposabban, mint ahogyan azt cikkünk tette: meg kell vizsgálni, hogy mi az a kultikus népi vallásosságban, amit bojtornálnak tekinthetünk és mi az a jó szőlőtő, amit a nagy idők szent magyarjai plántáltak el népünk lelkében.

KÖRÖTTEM KERTEK ÉS PIROS TETŐK

*Köröttem kertek és piros tetők,
a fák virágos, árnyas sorai.
Itt fekszem a magas terrazon és
lustán lélegzem, lustán, mint aki
álomba révül, máris szendereg.
A levegő oly friss és álmosító.
Gyűrűkbe ráng s titokban ide les
az öntöző, a szőkésbőrű kigyó.*

*Lelkem ernyője lassan szétfeszül.
Így nyílik halkán szét a kerti asztal
piros ernyője. Versenyt álmodom
a rest felhőkkel, az arany tavasszal.
Félálom ez, vagy ébrenlét? Nem érzem.
Lehajol, hogy megcsókoljon az ég.
Mindenhonnán és mindenütt a fényben
lágú illatok és illanó zenék*

*jönnek felém egymást ölelve, egymást
csókolva, mint a párok, szelíden.
Fiatal testem boldogan, az édes
levegőtől megnyugtatta pihen,
bár sejti máris, hogy nem tart sokáig
az ifjúság, hogy gyorsan száll tova
az idő mindent elnyelő kódébe
vad öröme és részeg mámora.
19.....?*

Toldalagi Pál

I.

IN NOMINE PATRIS, ET FILII ET SPIRITUS SANCTI — mondotta határozottan az egyébkor inkább habozó, félénk fiatal hang a feloldozási formula végén, s a már eddig is egyenesen kinyújtva tartott kar a bő-újjú fekete bencésöltözeten: a keresztvetés villámgyors mozdulatára vonódott a térdelő fölött. A pillanatnak egy töredéke még kellett ahhoz, hogy az ifjú szerzetes leküzdje meghatottságát és hozzátegye még, majd-nem elfulladóan, — Amen!

De a térdeplő bíborvánkosán térdelő másik pap, aki csak mellén keresztbetett karjainak nyomásával fejezte ki, hogy ő is keresztet vetett az abszolutió alatt: nem kelt fel és tovább is mozdulatlanul maradt a vállaira vetett köpeny súlyos redői között. Égő csend volt az élénkvörös téglapadlójú kolostori szobában, amely inkább volt könyvespolcokkal körülfogott tágas dolgozóterem, mint cella. Csak a lombard háziszóttések szerinti mintájú, fehér és fekete négyszögekből összevarrt pokróc, afféle durva kecskeszőr cserge, jelezte az alacsony fekvőhelyen azt, hogy gazdája ugyanitt szokott aludni. Harangszó hangzott fel. Azzal a csengéssel, amellyel csak vízből szállanak fel hangok. Aminthogy úgy is volt: a velencei San Giorgio Maggiore szigetkolostort a Piazzettától elválasztó lagunán át és abból visszaverődve szólt a közeli San Moysse templom rekedt, himbálódzó, lágy harangszava.

Most a fiatal szerzetes térdelt le az előtt, akit az imént feloldozott:

— Szentséges Atya, letette gyarló kezembe életgyónását... Ennél egy első áldozásra készülő gyermek bűnei is sokszor súlyosabbak... Vígasztalódjék meg mostmár és ne legyenek kétségei... S esedezem Szent-ségednek: bizonyára már várják bíborosai!

Az felállt s a széttároló téliköpeny alatt, amit azért is vett magára, mert fázott, kivillant a pápák fehér reverendája. S noha megválasztása órájától kezdve jogosan viselte ezt: Chiaramonti bíboros még éppúgy nem tudta megszokni, mint a magaválasztotta VII. Pius nevet. Még zavarta a fehér ruha és legszívesebben leborította valamivel. Olajzöld és fekete vonásai, ezek a most hatvanéves korában is édesanyja leányosan finom, nyugtalan és szép arcára emlékeztetőek, szinte izzottak a fájdalomtól. Majdnem kérően szólt:

— Szerettem volna még néhány percig nem lenni más, mint egyszerű keresztény. Nem Krisztus földi helytartója. Mit lehet azonban tennem? — S hogy hevesen széttárta öklbefogott kezeit, válláról aláhullott a köpeny. Minthogy nem lehet tudni, hogy a konkλάβéből kikerülő pápa mekkora lesz, a pápai udvarmesterek mindig három fehér talárt készítenek elő — ezek közül persze a legkisebbet kellett kiválasztani és odaadni Chiaramonti bíborosnak, ám neki még ez is bő volt! Széles órdákat vetett és a földet söpörte. De a választás, meg a holnapi koronázása között annyi tennivaló és nyugtalanság zsufolódott össze, hogy senkitem tudott gondolni átszabásával. A pápai öltönyök főkamarása meg a ruhatár szabói különben is Rómában rekedtek. S az egész télen át tartó velencei konklávé kívül-belül olyan viharos és zaklatott volt, hogy közöttük még ez a túlnagynak maradt pápai reverenda: valóban a legkisebb és legegyszerűbb úgy volt, noha kényelmetlen volta méginkább fokozta a megválasztott számára az összes körülmények zavarosságának érzését.

— Alljon fel kérem, Fiam! — intett a szerzetesnek, s mikor az megtette, úgy kérte meg őt, mint házigazdáját: — Leülhetnénk talán mind a ketten?

Amaz zavartan engedelmeskedett. — A karosszék... — vélte aggodva — ... talán rátehetnék egy párnát, puhább lenne... — Am végül is nem volt mást tenni, mint összehajtogatni a fekvőhelyet fedő lombard parasztpokrócot, a szülői ház ajándékát a szerzetesi szobának, és azt tenni a székre. A pápa engedte, mert érezte, hogy Dom Anselmo kényelmetlenül érezné magát, hogy még ennyi kényelmet sem fogad el tőle. Leült és intett, hogy az is üljön le. Közben szeme végigsiklott az íróasztalon. Kecskelábakra tett s szorosan a falhoz tolt, hosszú és széles deszkalap volt, szétszórt könyvekkel és papírlapokkal, lúdtollakkal, a szoba lakója készítette füzetekkel. Ferde állványon, ami író és olvasópólccal egyben, nagy fóliánsok álltak felülve, ismerősek a pápának: Baroniusz művének, az Annales Ecclesiasticineinek kötetei.

— Parancsoljon Fiával Szentséged! — s a fiatal hangon érzett, hogy csak most kerekedett fölül valami emberi melegség azon az illetődött-ségen, amellyel a kolostorszigeten megválasztott pápának az a kérése érte, hogy az új Szentséges Atya — maga is hajdani bencés — a San Giorgio legfiatalabb felszentelt papjának akar meggyónni, mielőtt koronázási miséjének gyertyatengere a San Marco jáspiszöld falaiban és mozaikjainak aranytavának tükröződnék!

II.

DOM ANSELMO EMLÉKEI mezítlábas, feketebőrű parasztfiú korában kezdődtek. Bár sokkal inkább igazi velenceieknek számítottak, mint a lagunák utcáiba máshonnet sokkal később beköltözött családok, nem Velencében éltek, hanem annak szárazföldi külvárosában, Mestrében, s annak is a határában, a San Giorgio Maggiore-major egyik tanyaházában. A major a szigetkolostoré volt, úgy tudták már ezer éve; s a Pericoliak, ameddig csak a család emlékezete és a major számadás-írási viszszanyúltak: bérlői voltak a major Pericoli-dűlőjének s valójában százévek óta tulajdonosai az azon maguképitette alacsonyemeletű, de tágas lombard tanyaháznak. Az épület mélyen besüppedt földszintjének óljait és istállóit az állatok lakták; az emeleti nagyszobában a szülők széles ágyában viszont a Pericoliak megszámlálhatatlan nemzedékei születtek. Már pendelyükben munkára hajszolták őket szüleik és nagyobb testvéreik a ház körüli kertföldeken. Minden négyzethüvelyknyi földet meg kellett művelniök, hogy etetni és ruházni tudják az egyre szaporodó családot: a kukoricából, a gyümölcs- és eperfákból, s az azokra felfuttatott szőlőből, a selyemhernyókból, a földigérő tőgyű, apró nagycsontú tehenekből, a sovány, fekete, örökké dühösen éhes disznókból, a tyúkokból és a tojásokból, az őszi madárvonulások idején hálókka elfogott vadmadarokból, a mestrei és velencei piacokra hordott paradicsomból, s még a bért is fizetni tudják. S majdnem hogy afféle hűbérül — lehetőleg minden második nemzedék adott egy-egy fiút a kolostornak. A Pericoliak ezekben emelkedtek legmagasabbra. Pedig a család széttrajzott a Lombard Síkság mészfehér izzású égetőkemence-ége alatt Pádától egész Veronáig s a Po mentén fel egész Milánóig. S ha két-három nemzedék múltán el is szakadtak egymástól, az ősi major nem szűnt meg őket ontani.

Velencének csak katonát adtak, kézműveseket, matrózokat, és az Arzenálnak munkásokat. Amíg csak fennállott a Fenséges Köztársaság,

szárazföldi csapataiban mindig szolgáltak a családból való férfiak, a tengerészek között tűzerek a csatahajókon és közmatrózok a tehergályákon. Pericoliak estek el vagy szálltak hullámsírba, vagy jutottak mór és török fogságba Szicília alatt, Kréta alatt a jóniai szigetek között.

Az emeleti nagykonyha egyik sarkában állott, amint itt szokásos volt, az asztal, és faragott padsarok fogta körül; a többszázéves asztal fölött a 'Vangelista San Giovanni hadigályának a Flotta legnagyobb ágyús-csatahajójának faragott mása függött, maga is megfeketedve a szurokká pácolódott gerendák alatt gomolygó füstben. A még gyermek Anselmo egyik öreg-nagybátyja egész életét ezen a gályán szolgálta le, mint a tat-oldal tűzmestere. Anselmo ismerte a füst-ette arcú, lepörkölt szőrű, fekete aggastyánt, aki ifjúkorától faragta a szolgálat pihenő-óráiban, a saját kezével, híven lemásolva minden cifrázatáig s a legkisebb faragványig, minden árbcocig és kereszttrudig pontosan. Formái azután élesen belemetszödtek a kisfiú emlékezetébe, mert ő mint a családnak eleve kolostorba küldeni szánt tagja, tízéves kora után kimaradt a többiek munkájából, sőt még a játékaikból is és nagy sóhajtozva, nem egyszer kinlódva tanulnia kellett a konyhai nagyasztal sarkában, és fejtörései közben a magasba nézve sokszor vizsgálgatta a gályát. Szívesebben ment volna el szolgálni rá — dehát a deklinációkat kellett tanulnia, míg a konyha gerendapadlója alatt anyja tyúkjai pityegtek a baromfióban.

Hogy a kolostornak adják, az eldöntött dolog volt róla már gyermekkorában. Végre is ő volt a legvékonyabb csontú és munkára a leggyengébb. Így aztán két éven át, tavasztól a tél végéig, minden hétköznap begyalogolt, többnyire mezítláb, Mestrébe, az ottani Fekete Atyák iskolájába. Tanításáért némi pénzt fizettek, de a család ezt is sokszor és keserítően a fejéhez verte! Azt se ritkán hánytorgatták, nem lesz-e kidobott pénz az egész; megfogja-e a feje, amit tanul? Gyenge volt védekezni és vitatkozni, inkább elsírta magát; végül egy vasárnap meghívták ebédre az öreg Dom Benedettót, aki ezeken a napokon a szigetkolostorból jött ki, hogy a major kápolnáját misével, gyóntatással, a bűnösök megintésével s rövid, velős prédikációkkal ellássa. A család gúnyosan, majdnem ellenségesen hallgatta, tud-e felelni a testes, kicsit asztmás szerzetes kérdéseire a katekizmusból, a bibliai történetekből, az összeadásból és kivonásból (mert a későbbi nagy egyházi tudós Dom Anselmo akkor, tízéves korában osztani és szorozni nem is tanult). Majd olvasnia kellett. Való igaz, hogy szépen olvasott, ami övéinek, akik a Terraferma erős, csúnya tájszólását beszélték, majd ugy hatott, mintha idegen nyelvet folytatna a fiú ajkain. — Nagyon jól olvas — mondta mogorván a pap — és látszik, hogy érti is amit mond; szólok az apátnak és két évig fizetni fogunk valamelyik mestrei papnak, hogy addig latinra tanítsa és Dantet olvasson vele. Akkor majd meglátjuk.

Újabb két év. Dom Abbondióval, az öreg mestrei pappal Ovidiust olvasták és Dantét. — Vigyázz a tehénre, legalább ebben vegyük hasznodat! — szidták a családban, s míg künn hömpölygött a csatornákból felszálló télészakai köd, a tehénálló füstös gyertyalámpása mellett kellett vigyázni, kezd-e már borjazni a tehén, s ugyanakkor hogy el ne aludják, a latin rendhagyó-igéket tanulta. Feneketlenül siralmasnak tűnt fel előtte, hogy ezeket is tudnia kell, ha pappá kell lennie. A feje nehezen fogadta be a vén latin műzsa verseit is. De a latin aztán egyszerűcsak mégis kinyílt előtte, mint valami gyönyörű tavaszi táj s kezdett értelmes lenni a szörnyű Dante is. Az is kiderült, milyen értelmes és emberséges kolostor az, ahol Ovidius könnyű latinját és Dante nehéz olasz-

ságát kívánták tőle. Sőt még az is számított, hogy Anselmónak hívják. — Legalább nem kell más nevet adni neki! — Örvendeztek az atyák; a tapasztalt öreg monostor engedékeny volt az ilyesmikben, mert ismerték azt a lidércnyomást, amivel ezek a lombard parasztfiúk fogadták, hogy ottani derús Giovanni és Giuseppe neveik helyett egyszerre frank, kelta és angolszász szerzetes-elődök, meroving szentek és királyok nevével ébredtek fel. Canterbury Szent Anselm meg tudta óvni Anselmo Pericolit ettől a megrendüléstől. . . s ez volt az első, amit védőszentjének köszönhetett. De végül tulajdonképpen ezt anyjának, a horgasorrú, szikár parasztasszonynak köszönhette, aki már méhében hordott gyermeke fölött kitervelte, hogy szerzetesnek adja, ha fiú lesz s Anselmonak nevezi el, egyik már igen öreg szerzetes-nagybátyjukról. Anyja volt, aki reggelenként Mestrébe hajszolta, amikor kellett; ő volt aki egyetértett a többiekkel, amikor lekergették a tehén mellé, de ő vitt le neki mézes polentát is. . . Ő volt az édesség, és ő volt a szigor; szolgálta családját és uralkodott fölöttük; szerették és rettegtek tőle. Apja, testvérei, húgai éppúgy arctalan árnyékokká váltak Dom Anselmo számára, mint ő azoknak, — anyját azonban sohasem feledte el. Eppen abban az évben látta kiterítve ravatalon, amelyben Bonaperte, a Forradalom tábornoka — miután neve és árnyéka éppen a Lombard Síkról emelkedtek oly magasra, hogy az angyalok saruit látszottak verdesni — elkövette a szentségtörést, amiről álmodni sem mert volna a világ: úgy roppantotta össze Szent Márk tisztessé és dicsőséges köztársaságát, mint valami korhadt dióhéjat.

Dom Anselmo ekkor látta újra a 'Vangelista San Giovanni't, de nem az ősi ház díszfaragványát, hanem magát az óriás csatagályát, amint elúszott a kolostorsziget mellett, mert többekkel együtt ezt a hajót is viszszarendelték Korfu alól, hogy Flottával együtt átadják a franciáknak. A tölgyekből ácsolt úszó ágyúsbástya mélyen a vízbe süppedve vonszolta magát a Hadikikötő felé, az orrára faragott Szent Apostollal, aki egyik karjában könyvét tartotta, másikban sasmadarát — pontosan olyan volt, mint otthoni konyhájuk gerendái alatt, csak most a maga valóságos nagyságában s nem a konyhai tűzhelynek, hanem dicsőséges csatáinak füstjétől. Híres hajó-őse, az első 'Vangelista San Giovanni, Lepantónál pusztult el, mialatt három török csatahajót elsüllyesztett, de azóta mindig szolgált Velence hajóhadában Szent János Evangelistáról nevezett tűzérhajó. Kétszázötven év óta ez volt az ötödik. Érkezését füsttornyok várták a Hadikikötőben: a Flotta műhelyeiben a munkások, köztük egy Pericoli is, fölgyújtották az épülő hajókat. Az Arzenál kormos épületkolosszusában viszont nem füstöltek az ágyúöntő-kohók és a fegyverkovács-műhelyek — Velencének nem volt szüksége többé arra, hogy saját fegyverei legyenek. Ez volt az óra, amelyben — mint annyian mások — Dom Anselmo is megérezte, hogy nemcsak Velence birodalma múltott el, hanem egy korszak is. A várost és a szárazföldi részeket Bonaparte tábornok sebtében és suttymban átjátszotta az osztrákok kezére: nemsokára fehérkabátos osztrák tiszték parádeztak a Piazzán és a Doge-palotából osztrák rezidens kormányzott.

Dom Anselmo azonban ekkor már régóta más volt, mint a konyhájukban siralmas fáradtsággal tanuló kis parasztfiú. Eppen a legjobb paraszti erények fogtak kezét benne, hogy kitűnő tudóssá tegyék. Teológiát tanulni már a páduai egyetemre küldték s ott is megállta helyét, és hazajöve fényes vizsgáival, megkapta a szentelést apátja püspöki hatalmától, eltemette anyját s meglátta a Korfu alól hazatérő 'Vangelista San Giovanni't, amelyről azután a bonyolult, régi, egészen egyedülálló vitor-

larengetege kezelését egyedül értő matrózokat, köztük Dom Anselmonak Giovanni nevű öccsét, besorozták a francia flottába, a hajót pedig átnevezték „Vangeur”-nek, ami Bosszúállót jelent. Baljóslatúvá lett név! A következő évben Abukirnál süllyedt el s az volt róla a hír, a róla megmenekültek elbeszélése nyomán, hogy olasz legénységéből valók: felrobbantották lőporkamráit s robbanása még a szomszéd két francia fragettót is megrongálta. De ott veszett rajt az ifjú Giovanni Pericoli is, akiért azután Dom Anselmo szomorú és szorongó szívvel mondott sok-sok misét, elképzelve, amint éppen tüzet vet a hajó lőporkamrájába s roncsolt teste ott nyugszik az egyiptomi tengeren, amit már a Nilus áraszt el sárga iszapjával — ott nyugszik föníciai, görög, egyiptomi, római, káriai és krétai hajóroncsok és pogány halottaknak a tengerfenékbé temetődött csontjai között. Így hullottak át a történelem árnyékai egy ifjú szerzetes életén és miséin!

Mind e külső események olyanok voltak neki, mint az álom. Ekkor már teológia-történeti kutatásokkal foglalkozott — életében másodszor vált döntővé sorsára a neve. Még mielőtt Pádovában megívta volna vitáját a teológia doktora címéért, még az előző szünetében monostoruk könyvtárának rendezésébe befogva, felfedezte névadó szentjének, Canterbury Szent Anselmnek egy páratlan régiségű kéziratát. Ezzel kezdett — először inkább csak Anselm név által felkeltett kíváncsisággal — foglalkozni, s mostmár harmadik éve volt, hogy ezen dolgozott. Ugyanakkor a tökéletesen közsvényessé lett és kiöregedett Dom Benedetto helyett őt vitte át a csónak minden vasárnap hajnalban Mestrébe s ő üggetett a várakozó csacsin a San Giorgio-kápolna miséit és a hozzátartozó parasztok lelki gondozását ellátni, gyónásaikat is meghallgatni. Elsuttogták neki egyszerű és megrögzött bűneiket, a szántóvető ember köznapi vétkeit, s ő meghallgatta ezeket a szélesarcú, csontos parasztokat, a hirtelenbeszédű, szikár asszonyokat s ezeket az inkább csúnya, mint szép falusi lányokat, akiknek arcát nemhogy emelték volna, hanem inkább még közönségebbé tették a sötét hajukba tűzött tarka virágok s a vállukig érő megfeketült fülönfüggők. Gyarló és heves bűneiken át így ismerte meg az emberi lelket is Dom Anselmo.

III.

DE HOGY EGY ÚJONNAN MEGVÁLASZTOTT PÁPA IS győnjön nála, az álmában sem jutott volna eszébe. Egyáltalában hogyan került volna Velencébe újonnan megválasztott pápa?

De az idők, míg Dom Anselmo tudományos kutatásai előrehaladtak, odakünn változatlanul zavarosak voltak. Azután, hogy Velence osztrák lett, Ferenc császár ott adott engedélyt a bíborosoknak konklávé tartani s a francia földön elhunyt VI. Pius utódát megválasztani. Az ősi kolostorban, ahol most már egész épületszárnyak kongtak üresen, tágas helye akadt a konklávénak. Valóságos kis pót-Vatikán. Szállást tudott adni még a Kuria sebtében felbukkanó irodáinak is. Az alig másfél tuca bencés mellett egyszerre csak harmincöt bíboros és a kíséretük töltött meg egész emeleteket. Már 1799 októberétől kezdtek érkezni s az üres, halódó kolostorszívet egyszerre mint valami méhkas telt meg a hírek, emberek, események zsongásával. Lagunái közül a világpolitika kellős közepébe került. Dolgozósobáikkal, tanácskozásaikkal, a hozzájuk és tőlük jövő-menő futárokkal: megtelepedtek itt először a kuriai bíborosok, azután az itálialiak, majd a spanyol és nápolyi Bourbon-házakéi, meglepő gyorsan az Alpokon túliak, a franciák, a németek s a Habsburg-országok-

ból valók, utóbbiak élén egy különös ember, aki éppen Dom Anselmo alatt lakott, Herzan bíboros szombathelyi püspök. Azt beszéltek róla, hogy a török tartományokkal határos magyar földön van a püspöki székvárosa, s a székesegyházán s a sajátmaga és kanonokjai lakain kívül mindössze néhány mezei utcából áll. Azonban kiderült, hogy a barbárnak hitt főpap: világosszemű, magas germán egyházfejedelem, csupa hajlékonyság és uralkodójának ő a diplomata-megbizottja. Mindenekelőtt úgy viselkedett itt, mint aki a házigazda; nem felelte el hangoztatni, kinek a kegyéből ülhetnek össze konklávéra, s hogy osztrák területen vannak.

Dom Anselmo az asztalfeletti beszélgetésekből, a folyosói suttogásokból, a munkaszobájába beverődő hírekből tudta, mi minden történt a konklávé előtt. Láttá a nagy pápajelölteket, akikkel szemben, amint kiszivárgott, mind vétőkat fog emelni Herzan bíboros, s néha látta Chiaramonti kardinálist amint a maga szinte félenknek tetsző lépteivel végighaladt a folyosókon, rámosolygott a bencésekre, mert valamikor maga is az volt. Őt azonban soha senki, a hajdani rendjéből valók sem gondolták volna leendő és lehető pápának. Mindenekelőtt talán azért, mert hihetlenül apró termetű volt. Ez a híre itt — ahol bencés volta miatt éppen őt várták a legnagyobb érdeklődéssel — megelőzte; azonban még sokkal kisebb volt, mint várták. S olyan egyszerűnek mutatkozott, hogy az ilyen bíboros nem is lehet pápa. Vele jött az ugyanolyan alacsony titkára, mint amilyen ő maga, s ugyanolyan borotvaéles eszű, szorgalmas és pontos. Vele a gyóntatója, egy idősebb világi pap az egyházmegyéből, akit azért választott, hogy ne mondják: még a püspöki székből is szerzetes maradt. Magával hozta azonkívül még a helynökét is, egy fölséges fellépésű, pompázó prelátust, aki sokkal inkább volt püspöki sőt bíborosi jelenség, mint ő, s akinek éppen ezért szívesen engedte át a hatalom minden külső díszét és terhét, aki azonban okosabb volt, sem hogy maga akart volna kormányozni. A koldússzegény egyházmegye anyagi ügyeit egy kövér, alacsony, kopasz, cézári fejű kanonok intézte, olyan látszólagos teljhatalommal, hogy Chiaramonti mint imolai püspök: még néhány ezüstöt is tőle kért; valójában mindig pontosan arra jutott, amit a főpásztor kívánt, kórházaknak és szegényházaknak, szemináriumának és öreg papjainak. S éppen az mutatkozott meg Chiaramonti bíboros környezetében, hogy szerette és tudta magát erős egyéniségekkel körülvenni, anélkül azonban, hogy bármelyikük képes lett volna uralkodni fölötte, s anélkül, hogy ő is kormányozni akarta volna bármelyiket — sőt egyéniségük ereje éppen arra szolgált, hogy tehermentesítse őt az aprólékosságokban való irányítástól. Viszont legfeljebb az volt a kérdéses, hogy ez a jelentéktelen itáliai kardinális, alapjában véve nem más, mint vidéki püspök: kire szavaz majd, ha a jelöltek közti döntő scrutiniumok kibontakoznak. S ha erről volt szó, mindenki a konklávé titkárára nézett, Consalvi prelátusra, aki még megjelenésével is elhomályosította a legtöbb bíborost. Óriási kíváncsiság várta őt, a Vatikánnak már az előző pápa alatt leghatalmasabb Uditorejét, aki Herzan törekvéseivel szemben már a konklávé előtt magához tudta ragadni a vezetést. Horgas orrával és tarkóig érő kopasz homlokával, amely olyanná tette fejét, mint valami gömbölyű csontsisakot, s alul-felül egyformán vastag ajka miatt: majdnemhogy levantei zsidónak hatott. Kövérségre hajló volt, mint a délolaszok általában — de egycsapásra megnyert mindenkit, ha megszólalt, oly elbűvölő modorú volt, olyan okossággal és símasággal tudta végrehajtani mindig erőszakos akarátát. Az imolai püspök, Chiaramonti bíboros is egyike lesz Consalvi eszközeinek, a Herzan-erőltette politikus-

helyett egy erélyes egyházas-pápa szavazóinak: legfellebbez ezt gondolhatta volna bárki külső szemlélő.

IV.

DE MOST HOGY MINT PÁPA ÜLT ott a fiatal bencés dolgozó-karosszékében, látszott, mennyire megviselték a megválasztása előtt és utána történt események. Az arcát megöregítő ráncok egész újak voltak és Don Anselmonak az jutott eszébe, hogy ezek nélkül vonásai még nőiesebbeknek hatnának, szinte leányosaknak. De a mélyenülő szemekben most kemény fény villant fel.

— Akiknek az a dolguk, hogy várjanak reám, azoknak nyilván az a legfontosabb, hogy meg is várjanak. Nekem pedig Önnel van fontosabb dolgom, Atyám! — A megszólítást magátólértetődő hangsúlytalansággal mondta, de ez mégis úgy hatott a cellában, mint valami harang kondulása. Nem lehetett tudni, azért hat-e így, mert öreg ember mondja-e ezt fiatalnak, vagy a pápa egy ismeretlen és rangtalan szerzetesnek. Dom Anselmo sóhajtva vette magára, hogy most és itt éppen úgy „atyá“-nak kell lennie, mint a mestrei tanyák San Giorgio kápolnájában, öreg parasztokkal szemben.

— Szentséged — igyekezett felvenni a fonalat — ... gyónásán kívül talán arról akar velem beszélni, amit gyónásában... habozásának, a pápai hatalomtól való rettegésének nevezett!

— Arról. S amit mondani akarok, nagyon fontos. Nem fárasztottam-e ki máris? Tud-e majd eléggé figyelni?

— Tudok.

— Nos, akkor elmondhatom a részleteket. Először talán a magam lelkét tárom fel, közlök valamit, ami nem tartozik a gyónás anyagához; azután majd a konklávéről beszélék; végül felteszek egy kérdést, amire válaszolnia kell. Nos, ami az elsőt illeti, azt kell mondanom, hogy szinte a véletlenül mult, hogy pappá lettem.

Dom Anselmo sóhajtott.

— Én kellene, hogy elmondjam Szentségednek papnak készülődő gyermekkorom minden keserűségét. Amivel, megtörtén, egyszerűen csak elfogadtam, hogy anyám kezdettől szerzetesnek szánt. *„Már akkor elhatároztam, hogy pap leszel — mondta anyám — amikor a szívem alatt hordtalak. S mikor erre gondoltam, majdnem mindig rugdalódnál kezdél, mintha ellenkezne. Tudd meg, hogy most is hiába rugdalódnál!”* S én elfogadtam, mert féltém tőle és szerettem. Isten hívása néha különös utakon jön ahhoz, hogy valaki pappá legyen. Az édesanyám a monostor majorjának egyik paraszttasszonya volt, Szentséges Atya. S Istennek hála, kegyetlen tudott lenni. Éppen az én hivatásom az ő erőszakosságán keresztül történt, Szentséges Atya!

— Igen, de Ön, Dom Anselmo, mégsem jutott a pápaságig.

— Nos — mondta szorongva Dom Anselmo — ha lényegi közléseihez tartozóknak érzi a körülményeket, amelyek közt pappá lett, közölje velem azokat Szentséges Atya!

— Ha csak vázoló is őket, meg fogja érteni súlyos aggodalmaimat. Nos, gyermekkorom elmúltá után, amikor elmúlt már az a korai ifjúság is, amelyben az ilyesmit még természetesnek lehet venni, rá kellett jönnöm valamire, amit az emberek általában nem mernek bevallani maguknak: hogy rendkívül habozó, az emberektől idegenkedő, meg kell mondanom őszintén, félnék természetű vagyok. Teljességgel alkalmatlan

azokra a feladatokra, amelyek rám mint a család legidősebb fiára, a leendő családfőre várnának . . .

A fiatal szerzetes keze megrezsent. A pápa villámgyorsan megkérdezte: — Akar valamit mondani talán, Dom Anselmo ?

— Igen. Amit mondok, az talán különösnek látszik, sőt mintegy elhomályosít nagyon határozott fogalmakat. De mégiscsak úgy van, hogy eme tulajdonsága felismerésével mintegy tülelmedett önmagán s a többi embereket felülmúló bátorságot tanúsított. S az, amire panaszkodik, az megszűnt ezzel !

— Magam is próbáltam akkor *ezzel* vigasztalódni — vallotta be a gyöngye, kedves, idős hang. — De végül mégis anyámhoz kellett fordulnom, s megmondanom, nem találok más kiutat, mint hogy szerzetesnek megyek. Anyám azonnal megértett, hisz tudni is látszott, amit bevallottam neki; végre is anya volt s azonkívül én az ő mása. De itt következik a legsúlyosabb: még azt a gyarló módot, hogy ezért és így lettem pap, sem én harcoltam ki, hanem ő, apámmal szemben, aki mint az itáliai nagy családok fejei, mindennél jobban ragaszkodott az elsőszülöttség törvényéhez s nem volt számára nagyobb borzalom, mint megtörni annak láncát, hogy a Chiaramonti-grófok az elsőszülöttség megszakítatlan során származzanak le egymástól a főágon . . . Olyan ez, mint valami babona . . . Szóval azokban, akik ragaszkodnak hozzá, a hitnél is erősebb. De végül is anyám győzött. Am azért, hogy csak így lettem pappá, igyekeztem azzal békíteni meg Istent, hogy jó pap akartam lenni mindig.

Dom Anselmo most újra felemelte kezét.

— Nem kellett megbékítenie, Szentséged ! Isten sokszor a saját gyarlóságunkhoz mért utakon, annak eszközeivel hív magához bennünket s szeretetéből előre megadja azt a kegyelmet, amit csak utólag érdemelünk ki s próbáljuk egész nehézkesen bár, de visszafizetni. S a Szentséges Atya mint püspök is: jól ismerheti a szemináriumok nem egyszer gyenge és bizonytalan, de végül mégis jó és szent papokká erősödő hitvadásait !

A másik bölintott. S ebben a pillanatban nem pápa volt, de mégcsak nem is főpap, hanem egyszerűen egy öreg másik pap, akivel az Egyház, ez a titokzatos élőlény, ugyanazokat a tapasztalatokat osztotta meg, meg, mint a fiatallal.

— Ezt tudom. De hallgassa tovább. Egyszer csak úgy tűnt fel, mintha Isten elkezdte volna megtorolni rajtam, hogy azért mentem hozzá, mert gyöngeségem érzetéből el akartam kerülni a nem nekem valóknak érzett feladatokat. Addig míg csak teológiai tanár voltam szerzetemben, még csak megvoltam. Az előző Szentséges Atyát, aki távoli rokona volt anyámnak, oly távoli, hogy az már szinte nem is rokonság, emlékeztették rám s meggyőzték arról, hogy akármily fokban is, de ha unokaöccs vagyok, lehetetlen, hogy ne legyek valami. Így lettem apát . . . végül imolai püspök, sőt bíboros, de . . . — és Barnabo Chiaramonti (mert ebben a pillanatban csak az volt, egész megrettenségben és felindulásban) újra széttárta karjait — . . . de talán mégsem azért, hogy pápává lehessen. Különösen ilyen körülmények között !

Don Anselmo akaratlanul is megértette. A konklávé majdnem négy hónapon át tartott. A bíborosok decemberben ültek össze s míg a sziget körül a víz fehér volt s bőra apró hullámaival: a végtelenségig tanácskoztak egész télen át. Mindenki tudta — a külhatalmaknak Velencébe küldött ágensei a Szent Márk-tér kávéházaiban s főképp az angol újságok, de még a mestrei halas és zöldséges kofák is — milyen ellentéteket

kellene összeegyeztetni. A befalazott ajtók mögé olyan vélelmeket vetített a suttogás, amik valóknak látszottak — pártok összecsapásairól, egymás ellen vívott szívós küzdelmeiről, hadállásaiknak, a szavazatarányoknak heteken át napról napra változatlanságban való vesztegléséről.

— Mit tud — kérdezte a pápa — a konklávéról? — S a fiatal pap csak vonakodva felelt:

— Elég helytelen... de arról legalábbis így utólag... sok minden kiszivároghatott.

— Akkor nem kell sokat beszélnem. Engem különben is mostmár nem köt semmiféle titoktartási kötelezettség... De azért nem mondom nevetek, nehogy vétsek bíborostestvéreim iránti szeretet ellen. Tudja, hogy három csoport állt szemben egymással. Tulajdonképpen *egy* valakinek (Dom Anselmo tudta, hogy most Bellisoni bíborosról van szó) kellett volna lennie a pápának. Rendkívüli ember, még a legerősebbek is erősebbnek érezték őt maguknál, s bizalommal támaszkodott volna erejére a bíborosi kollégium többsége. Nem akarok rosszat mondani a császáról sem, akinek Ön alattvalója, mi pedig mintegy az ő vendégei vagyunk. Az, hogy felajánlotta Velencét a konklávéra, először úgy tűnt fel, mintha jóvá akarná tenni azt sok méltánytalanságot, amit két előde követett el a meghalt Szentséges Atyával szemben. (Dom Anselmo tudta miről van szó: főképp VI. Pius fájdalmas bécsi utazásáról II. Józsefhez.) De ehelyett azt tette — folytatta a pápa —, ami úgylátszik szerencsétlen hagyománya a Német-Római Szent Birodalomnak: hogy védelem címén tulajdonképpen alá akarja vetni magának a pápaságot. Az uralkodónak kifogásai voltak a jelölt ellen s megbízottja jól képviselte ezeket. Mint a juhok a pásztor, úgy csoportosultunk mi a jelöltünk köré, kitarva mellette; azt is elmondhatok, hogy heteken át mindennap négy szavazás volt, minden szavazás ugyanazzal az eredménnyel: a mi jelöltünk két-harmad-többségéhez *egyetlen* szavazat hiányzott csak, a többi szavazatok főképp a köré csoportosultak, akinek személyét az uralkodó számára megfelelőnek tartotta a Szent Kollégium egy másik csoportja. Ő is nagyon erélyes kormányos lett volna az Egyház élén. Megpróbáltunk az egyik nagyon tudós kuriai bíboros körül alakítani ki többséget; őt szintén erélyén kívül még talán a másik kettőnél is jobban ajánlotta, hogy mindenkinél inkább ismerte az egyházkormányzati ügyeket. Hivatalnok ugyan, de nemcsak száraz, hanem kemény hivatalnok, akinek hivatali módszerei alighanem nagyon ajánlatosak lettek volna az adott helyzetben!

Don Anselmo tudta, kikről van szó. Bellisoni, Maffei és Gerdil kardinalisokról. Ah ez a Bellisoni, a maga főséges oroszlánfejével! Valóban: micsoda pápa lett volna belőle! S talán Maffeiből is, akinek ugyanez az ereje sokkal nagyobb símaságban nyilvánult meg. Vagy akár Gerdil, a száraz, öreg, zsémbes tudós, a maga szinte rettenetes tudásával és metsző okosságával. Velünk szemben Chiaramonti valóban nem volt más, mint vidéki kis olasz püspökből lett bíboros, akiben egyénisége finomságánál többet bizony nem lehetett az első pillanatokban felfedezni.

— Nos — folytatta apápa — a szavazatok végül reménytelenül megrogzítva darabolódtak fel. Az is aggályosságot keltő volt, hogy ha a császári vétő-jog gyakorlata alkalmazására kerül a sor és egymásután esnek ki a Szent Kollégium véleménye által szabadon kialakítható többségű jelöltek és így esik világi uralkodótól nem kifogásolandó személyre a választás: akkor tulajdonképpen mégis külső befolyásoknak engedett a konklávé, amit tiltanak törvényei. S ekkor következett a számomra leg-

nehézebb. A jelöltek egyike sem kereste a tiarát, egy darabig talán elfogadták volna, de amikor fölöttük lebegett a lehetősége, egyszercsak elémültek s maguk kezdték a hozzájuk ragaszkodókat lebeszélni megválasztásukról. A konklávéban valami szinte megfélemlítő félelem kezdett uralkodni a tiara terhétől. S ekkor jött Consalvi prelátus gondolata, aki a francia kardinálisokat nyerte meg először ennek az ügynek. Az én nevem még csak fel sem merült odáig. S akkor egyszerre csak mindenki csak bennem látta — ahogy mondták — „az egymást kizáró lehetetlennültségek megoldását.“ Legalábbis így fogalmazta meg a maga bővöltes meggyerőkészségével Monsignore Consalvi. S egyszerre csak fölébe kerekedett a konklávé minden más gondolatának az, amit ugyancsak ő fogalmazott meg így, hogy egyedül az én megválasztásom biztosíthatja a választás szabadságát. Bennem mindenki ki tud egyezni...

— Nem vagyok jogász — mondta kinlódva Dom Anselmo. — Szent-séged volt, aki kánonjogot adott elő éveken át noviciusainknak. S nyilván jól tudja, hogy ez az elv és annak megvalósítása: a konklávékra vonatkozó törvények gáncstalan megtartásával emelte pápává.

A pápa most hevesen felkiált:

— Megmondom, mi tett engem pápává! Az a félelem, amellyel mindenki, az erősebbek, az arravalóbbak: visszariadtak a hármas koronától és az aranypalást terhétől. *Az ami történt velem, olyan, mintha tigrisek és oroszlánok: félelmükben egy bárányt választanának a maguk élére. Erről van szó.* És arról, hogy rajtam is felülkerekedett az, ami rajtuk, a félelem. Engem Consalvi is rábeszél, fogadjam el a választást s én öszszetörtem akkor ennek az embernek lágy vaskezeiben. Biborostestvéreim is letérdeltek és sírva kértek, fogadjam el a választást. Elfogadtam s ez akkor volt. De most... most fölülkerekedett bennem is ugyanaz a félelem.

A fiatal szerzetes is felkelt székéről és letérdelt.

— És... — lehellte — ...mi az, ami... mi az, amitől fél, Szentséges Atya?

— Ugyanaz, amitől ők. A szenvedésektől. Attól, hogy amit tennem kell, annak rám háruló felelőssége végül is megalázó. Krisztus trónjára ily méltatlanul és esendően választva ki, félek Krisztus szenvedéseitől. *És el kell-e fogadnom azokat?*

V.

A KÉRDÉS mint a villám lobbant föl a cella mélyén, pedig a pápa hal-kan mondta csak. S ekkor Dom Anselmo arca előbb izzó, majd sápadt lett, úgyhogy a pápát szinte megszállta szánalom:

— Nincs talán jól, kedves Fiam? Nagyon megterheltem fiatal vál-lait ezekkel a kérdésekkel... — és felsegítette a térdelőt. Annak arcába visszatért az élet.

— Szentséged — mondta az alázatosan — kérem, kegyeskedjék leül-ni és meghallgatni engem, aki szintén véletlenül és mások elhatározá-sán át lettem pap. Még mint gyermekifjú is, szívesebben mentem volna el a Vangelista San Giovanni hadihajóra matrónznak, mint papnak, s nyilván odakerültem volna, ha én nem vagyok olyan gyenge és anyám nem olyan erős. De akkor nem az öcsém robbant volna fel velem az abu-kíri öbölben, hanem én, s nem lennék itt én, és... — az asztala felé in-tett — ... ezek az írások. Félelemmel töltött el és megalázott az a gon-dolat, hogy énnekem kell elfogadnom Szentséged gyónását... de most látom, hogy, én is megdöbbenve és megalázva, hogy ezekért az órákért

szötte az én sorsomat az isteni akarat, s talán nemcsak az enyémet, hanem egész családomét. Most én kérem arra, hogy... noha egyben válaszul is kérdésre... engem hallgasson meg Szentséged!

A pápa leült, Dom Anselmo pedig igyekezett mosolyt erőltetni az arcára.

— Olyan dologról lesz szó, amelyekről úgy tetszik, mintha nem tartoznának a kérdésre, sőt nagyon távol állanak tőle. Szentségednek, amikor megérkezett hozzánk, és bemutatott mint rendtestvérét is, megmondták, hogy foglalkozom bizonyos kutatással.

A pápának rendkívül éles volt az emlékezete. Bólintott.

— Szent Anzelm *Cur Deus homo*-jának egy régi példányát találta meg s annak széljegyzeteit és utószavát.

A fiatal szerzetes arcán szinte csalódás tükröződött:

— Bizonyos voltam benne, hogy annyi viharos gond között elfeledte Szentséged! Kitüntet, hogy emlékszik rá. Nos, ne vegye rossz néven, ha pár percig ezzel terhelem, de a kéziratnak nemcsak a széljegyzetei és utószava voltak érdekesek, hanem valóban a régisége is. Mint Szent Anzelm legjelentősebb művét, különös gonddal adta ki Párisban Dom Gerberon felülmúlhatatlan pontosságú kiadásában, amely a műnek kilenc legeslegrégibbnek ismert kéziratára támaszkodik. Van köztük angliai, normann, itáliai is, de a legtöbb, s ez érdekes, franciaországi cisztercita kódex. Pillanatnyi türelmet csak még, Szentséged! Éppen azért, a francia kódexek a legjobbak, mert amikor élete végén Anzelm Rómába jött a pápához, ennek a műnek egy valószínűleg saját kezével irt eredeti példányát hozta magával s hagyta itt, ami bár elkallódott, de vagy eredetije vagy elég hű másolatai kerültek francia cisztercita kolostorokba, míg a többi másolatok, az itáliaiak is, a miért-miértse gyengébb angliai és normandiai kódexekről készültek. Nos, a kódex, amit én zárdánk könyvtárában lappangva megtaláltam, mindenképpen régibb, mint Gerberon úr legrégebb kiadása. Itáliában másolt munka, mindenképpen bizonyítható, hogy valószínűleg magáról a Szent Anzelm-hozta példányról... ezt az eltérésekből ki lehet mutatni... s a másoló kéz, maga is tudós, valószínűleg montecassinoi rendtestvérünk az ezerszázas évekből, kinek kilétét talán fel tudom majd deríteni: egy lehet hogy magával Anzelmlel lefolytatott vitájának tételeit fűzi oda széljegyzetekben és utószóban, s talán magán a *Cur Deus homo*-n túlhaladó kései szentanzelmi véleményyt. Ugyhogy Szentséged kérdésre nem én válaszolok, hanem ez.

A pápa hátradőlt székében. Maga is tudós szeretett volna lenni leginkább, s ez az egész most a saját ügyétől függetlenül is oly megvesztegetően érdekelte, hogy minden másról elfeledkezett.

— Nos, mi ez a vélemény?

— Szentséged nyilván jól emlékszik a *Cur Deus homo* tételeire...

— Nekem is megvan Gerberon úr kiadása s nem egyszer foglalkoztam vele... — s ebben a pillanatban ugyanolyan izgatott volt, mint a fiatal szerzetes. Nem kellett a műről beszélniök, az mindkettőjük számára olyan volt, mint egy hatalmas hegycsúcs, amelyről a szerző és az olvasó az emberi és isteni élet legnagyobb kérdéseire vetnek pillantást, úgyhogy a táj szinte forog alattuk: miért lett az Isteni Ige emberré? Csak azért, mert az emberiség bűne készítette rá? Anélkül vajjon nem jött volna el? De talán, sőt nyilván anélkül is igen, s ez esetben már az ember teremtésének első örök tervében elhatározta megtestesülését, amely

terv a bűn után egyesült Atyja kiengesztelésének és az az ezért való szenvedés elvállalásának elhatározásával is...:

— ... A vitaközö Montecassinoi Névtelen — magyarázta arcán egészen izzó sápadtsággal Dom Anselmo — itt kapcsolódik bele a gondolatéptménybe, amelyet nagy tisztelettel bár, de nem lát eléggé kidolgozottnak éppen ezen a ponton, ahol Szent Anzelm mintegy nyitvahagyja azt a kérdést, hogy vajjon az Igének szenvednie is *kellett-e* az emberiség megváltásáért! S az Anzelm, vagy az ő tételeit eleinte védelmező: végül maga is hajlik arra az álláspontra, hogy nem feltétlenül kellett volna szenvednie!

— Értem...: — mondta fojtott hangon a pápa. — Tehát nem *kellett* volna. Hanem...:

A választ adó hang reszketett.

— Hanem elég lett volna ha meghozza csupán azt az áldozatot, ha átszáll végtelenségének határain, a véges földi létbe testesül, s itt akármit cselekszik, akárcsak semmi mást nem cselekszik, mint tanít. Ehhez mindazt az üldöztetést, megvettetést, megalázást, ami születése óta valóban történt vele, végül a kereszthalált nem kellett volna vállalnia. Azonban... — de nem tudta folytatni, a forró, rekedt hang kettétört mint a bot.

— Azonban — küzdött Dom Anselmo a szavakkal — ő szenvedések-pápa, aki látta a gondolatsor végét s hol verejtek öntötte el, hol száraz tűzben égett egész teste, és a feje fájt, olyan szörnyű volt a nyomás, ami ránehezedett.

— Azonban — küzdött Don Anselmo a szavakkal — ő szenvedésekkel, mégpedig ezzel az önként vállalt szenvedéssel *akarta* kiengesztelni a megsértett isteni fönséget. *Akart* szenvedni. Önként akart szenvedni. És utódának is...:

A fiatal szerzetes nem bírta tovább. Leroskadtt a földre és sírt a felindulástól, a szavak csak összefüggéstelenül hagyták el ajkát:

— ... Aki az Ő utóda, annak is önként kell... A szenvedés megkereste Szentségedben azt, aki a mostani Szent Kollégiumból leginkább szenvedhet... A többiek elhárították maguktól... Krisztusnak talán nem a *szenvedését* akarták vállalni a pápaságban... önként. És Szentségednek sem kellene vállalnia, ha nem akarná... — s itt elhagyta a beszéd és rázta a zokogás.

— Ha nem akarnám *önként*... — mondta maga is égő torokkal a másik. — Kelj fel, fiam! — s ebben a pillanatban lett pápává, ebben az elhatározásban. — Köszönjük meg a kegyelmet s utána pedig meg kell hogy vigasztaljalak tégedet, szegénykét, akit így megkínóztam ügyemmel, de látod, mégis csak jó volt hallgatnom arra a sugallatra, hogy az itteni legfiatalabb szerzetesnél gyónok meg... Nálad, szegény fiacskám, kelj fel szépen és ne sírj, mert én azért öregember vagyok már és az öregek könnyebben sírnak... Ezt akarod talán?... — s Dom Anselmónak ekkor már mosolyognia kellett könnyein át, és a pápa a maga zseb-kendőjével törölte le fiatal gyóntatója arcáról a könnyeket.

Ebben a pillanatban szólaltak meg Velence összes harangjai a holnapi koronázás örömére. A város felett ott állt fátyolaiban az a hosszú, zöldes alkonyat, ami csak itt van az egész világon. És holnap felragyog Szent Márknak, Krisztus Apostolának és Evangélistájának s az Első Pápa kísérvényének és titkárvényének sírjánál Péter új Utóda koronázásának tűztengere!

A pápa megkínzott ajkai mosolyogtak:

— Lám, erről jut eszembe Fiam, hogy holnap azonnal a koronázás után, ott Szent Márk csontjai fölött, megmondom ennek a haszontalan Consalvinak, hogy ime én Péter Utóda, megteszem őt Szent Márk utódának, mint egyelőre helyettes államtitkáromat, Pax tibi, Fiaskám, látom, már nem sírsz.

Ünnepélyesen kilépett az ajtón a folyosóra, amelyet éppen azért, mert kevés ablakú, sötétes járata volt a kolostor épületszövevényének, most gyertyasorral világítottak meg. Kopott, szlavón márványlapok fedték s rájuk hullt a gyertyafény, de ebben a pillanatban egyedül ő tudta, mi az, ami felé lépdel, lesütött arccal, hallgatagon.

CHERNEX

*Az első volt az ablakunkból
kinézni gyermekmódra, frissen,
hogy az idegen föld, az égig
érő sok-sok hegy felüldítsen,*

*de már nem láttunk mást, csupán a
lámpákat, ahogy vadul égtek,
sugaraikkal széttaszítva
az összeálló sötétséget,*

*mely könnyű volt, akár a szálló
madarak röpte, vagy az éter;
fények röpkültek a magasba
s hunytak ki lassú reszketéssel*

*és millió fény foszforeszkált,
mint ahogyan a vizalatti
világ és a csillagos égbolt
dereng és szokott kigyulladni.*

*A mélységből az esti Mortreux
tülze csapott fel és mi ketten,
fiatal lelkek a magasban
bódultan álltunk és ijedten.*

*Úgy tetszett, minden drágaság, kincs
elénk van rakva, ahogy régen
Jézussal történt, mert az ördög
nem unja azt, hogy megkisértsen.*

*A szemünket tehát becsuktuk
és aztán újra szívdobogva
ránnyitottuk az evilági
szép és hamis káprázatokra.*

Toldalagi Pál

FREDERICO GARCIA LORCA VERSEIBŐL

Garcia Lorca, a spanyolok nagy költője, 1898-ban született egy Granada melletti falucskában s egy évvel József Attila előtt, 1936-ban halt meg a polgárháborúban. De közte és József Attila között nemcsak ilyen korszerűtlen a kapcsolat. Világszemléleti rokonság, s mi több: a költői eszközök hasonló alkalmazása, a modern vers elemeinek gyakran egyező kezelése fűzi őket össze. Lorca az Appollinaire utáni szürrealista verset népi elemekre építi, olyasfajtaképpen, mint József Attila pl. a *Tiszta szívvel*, vagy a *Betlehemi királyok* című verseiben. Dalszerűség, helyenként népballadai atmoszféra, merész képzetkapcsolás, groteszk ízek, nehezen megfeyjthető egyéni tömörítések — ezek költészetének jellegzetes sajátosságai. Valamiként emlékeztet a modern zenére, a modern zene népdalfeldolgozásaira. S ezt a párhuzamosítást, rokonítást némileg indokolja az a tény is, hogy maga Lorca *Manuel de Falla* zeneszerző tanítványaként gyűjtött és feldolgozott népdalokat. Versein kívül szindarabokat is irt (Bernarda háza, Vérmennyegző, Yerma stb.), melyek közül a *Bernarda házát* nálunk is bemutatták. Köteményeit a legkülönbözőbb nyelvekre lefordították, életműve a XX. század legelső költői teljesítményei közé tartozik. (n. n. a.)

SOLEA

Feketébe öltözött
azt hiszi, hogy csepp a föld,
és a szív, az végzetlen.

Feketébe öltözött.

Azt hiszi, hogy szerteröppen
drága sóhaj és kiáltás
szélfúvásban, messze ködben.

Feketébe öltözött.

Erkélyét ha nyitva hagyja,
erkélyén a hajnal átfut,
s föl, föl, föl az égbe szökken.

Jaj, jajajajaj,
feketébe öltözött.

BALKON

Lola la-lalláz
csoda da-dalt.
Torreádorocskák
körbe-ácsorogják,
nézi a borbély,
ajtaja tárva,
biccen ütemre
kis koponyája.
A liliomok közt,
bazzsalikomok közt
Lola la-lalláz
csoda da-dalt.
Lola, aki nézte
tócsa vizébe:
szép-e a, szép-e a képe.

MENET

Te Szűz, harangruhásban
maga a szűz Magány,
kinyilva óriási
tulipán,
fénylő gyertyás hajódon
puhán
lebegsz te át a város
duzzadt taván,
felcsap köréd a zsoldár
s üveg-csillag kerít,
ó Szűz, harangruhásban
így jársz te itt
az utca nagy folyóján
a tengerig.

LEGÉNYKE

Hej, legényke,
Szép legényke,
Kakukfűért menj a rétre.

Fel is út, le is út,
Kulcsra zárom a kaput.

Finom ezüst kulcsra zárom,
Selyemszalag lóg a záron.

A szalagon felírás:
„Engem többet sose láss.“

Mit csellengsz a ház előtt?
Ne koptasd a levegőt.

Hej, legényke,
Szép legényke,
Kakukfűért menj a rétre.

ÁLOM

Hűs forrásnál pihent el a szívem szunnyadozva.
(Fonállal kergetőzve
feledés pókja, szódd be.)

Hűs forrás vize néki dalait eldudolta.
(Fonaladon fűződvé
feledés pókja, szódd be.)

Majd fölserkenve szívem szerelmeit sorolta.
(Rejtelmek pókja, rejtsd el,
takard be sűrű csenddel.)

Szomorúan fülelte a víz szomorú sodra.
(Rejtelmek pókja, rejtsd el,
takard be, szódd be csenddel.)

Reáborul a szívem a jéghideg sodorra.
(Fehér kéz, messze-messze,
vess féket a vizekre.)

S a víz vígan dalolva magával elsodorja.
(Fehér kéz, messze partnál,
üres, üres a hab már.)

TÁNC

Telt gyümölcsök éjszakáján
hat cigányleány
táncát hófehér ruhába
járja.

Telt gyümölcsök éjszakáján
cigánylány hajába
papír-rózsa koszorú
s édes ánis ága.

Telt gyümölcsök éjszakáján
gyöngyfoguk világa
perzselt ívet ír az éjbe,
mint akár a fáklya.

S telt gyümölcsök éjszakáján
égbe nyúlik szétzilálva
hat cigánylány lila-vörös
árnya.

Nemes Nagy Ágnes fordításai

Születésének 350-ik évfordulója alkalmából sok mindent elmondtak nálunk is, meg külföldön is Rembrandtról, akinek neve mellé alighanem fölösleges lenne bármiféle értelmezőt vagy díszítő jelzőt illeszteniünk. A művészet ama halhatatlan mesterei közé tartozik ő, akiket az általános megítélés már régen kiemelt a bírálhatóság köréből: kevésbé tárgyai az esztétikai értékelésnek, mint inkább eligazítói, sok tekintetben mértékei annak. Ez természetesen nem állja útját, hogy Rembrandtot is belehelyezzük a maga korába és neki is, mint minden lángelmének, a korabeli adottságokból kiindulva vegyük szemügyre megkülönböztető vonásait. Meg lehet tehát állapítani, hogy Rembrandt alkotásaiban a lélektani jellemzésre esik a súly, vagy hogy azok már annak a polgárságnak realizmusát tükrözik, amely a társadalmi fejlődés előbbrevitelén dolgozik, avagy hogy Rembrandt a világítás és a térbeliség festészeti megoldásaiban teremtett páratlanul új utat. Amiről azonban éppen nekünk elsősorban illik megemlékeznünk, nyilvánvalóan az, hogy Rembrandt művészete, amelyet az ünneplők méltán minősítettek haladónak, bensőségesen vallásos művészet volt.

Jól megérezte ezt Baudelaire is, amikor a „Fároszok” című híres ódájában ezeket írta:

Rembrandt, egyetlenegy nagy
Feszülettel ékes
és folyton suttogó szomorú
ispotály,
ahol a könny s ima is mocskos
és sötét lesz,
és ahová vadul tör egy téli
sugár...*

Bizonyos, hogy Rembrandt vallásos festészete jobbára kisméretű

képekből áll, s nincsenek olyan grandiózus és szinpadias képei, mint amilyeneket Rubens vagy Tiziano vagy Veronese festett. Okát azonban *Guido Battelli*, akinek nemrégiben olvastam eszmefuttatását Rembrandt vallásosságáról, mindenekelőtt abban jelöli meg, hogy miután a templomok Hollandiában mind protestáns kézre kerültek s ezzel kiestek a megrendelők és vásárlók sorából, Rembrandt a vallásos képek elhelyezésénél inkább csak a magánosokra, a családi otthonokra számíthatott. Az már azután művészi egyéniségéből folyik, hogy nem találjuk meg nála a formák és a színek tobzódását, sőt minél mélyebbek az érzései, annál kevesebb színhez és annál szerényebb formákhoz folyamodik. Baudelaire versével kapcsolatban pedig úgy vélekedik Battelli, hogy igaza van a francia költőnek, amikor „szomorú ispotályról” és sötétségről, meg mocsokról beszél, mert hiszen Rembrandt a szomorúság egész skáláját szenvedte végig, amikor az amsterdami zsidó negyedben volt kénytelen tengetni életének utolsó szakaszát.

Bármelyik életrajzból megtudhatjuk ugyanis, hogy a siker és a dicsőség kereken két évtized után a vaskalaposan puritán s ugyanakkor végletekig hiú nagypolgárok visszariadtak a szabadabb felfogástól, amely Rembrandt egyes képeiben, főleg a portréiban megnyilatkozik, és mindinkább más festőkhöz fordultak. A művészt, aki már előtte sem tudott bánni a pénzzel, nemcsak önrzetében sértette, de anyagilag is megrendítette ez az elpártolás. Majd amikor feleségét is elvesztette, aki addig a vagyoni ügyeit intézte, rohamosan megindult a tönk felé. Háza és képgyűteménye is dobra került 1656-ban s noha ő maga is protestáns volt, utána már csak a gheftóban húzód-

* Szabó Lőrinc fordításában.

hatott meg, ahol félig elfeledve 1669-ben halt meg, 63 éves korában. Csupán az utókor áldhatja azért, hogy szerencsétlensége közepette sem dobta el ecsetjét. Ekkor keletkezett munkáiról írja Battelli, hogy bennük a „rongyos szegénység” csak úgy árasztja az ima és a könyörgés melegségét, a sóhajok és könnyek megható őszinteségét, s hogy Rembrandt művészi zsenije, amely még a gheftóban is csak emelkedett, valóban olyan, mint „a téli nap sugára, amely, ha hirtelen bevillant az ablakon, aranyba merítette az imádkozó és szenvedő inséget”.

Am ne gondoljuk, hogy csupán hasonlatról van szó. Rembrandt bűvös hatása itt bontakozott ki igazán. Titka a fény és árnyék keverésében, vagy ahogy szaknyelven mondják: az „árnyékos fény” alkalmazásában rejlik. Remek példája ennek a „Keresztrefeszítés” és a „Levétel a keresztről” is. Battelli szerint azonban valamennyit felülmúlóan az emmausi vendégfogadó kopár szobájában, ahol Jézus és a két vándor asztalhoz ült. Lehangelő és szájalmas ez a szoba, miként a börtön. Itt látjuk meg Jézust, aki feltámadott, de arcán és fakó, vértelen kezein ott van még a halál árnyéka, a sír hidege. Tekintete szomorú, szemei karikásak, ajkai színtelenek. Amint azonban megáldja a kenyeret, a vándorok döbbenettel merednek rá az aranyos fénysugárra, amely beragyogja az Üdvözítő fejét és megvilágítja alakját. Ime, a sápadt „téli sugár”, amely hirtelen megtöri a közelgő est hományát, s a szolga, aki éppen belépett, hogy elébük tegye az ételt, szoborrá kívül a váratlan csodára. De általában is — hangoztatja Battelli — Rembrandt vallásos képein mindannyiszor azt látjuk hirdetni a fény vagy a napsugár, hogy messze túl a földi lét fájdalmain és nyomorúságain a mennyek tündök-

lésével telik meg az emberi lélek, ha hisz.

Bármilyen szép és emelkedett azonban Battelli frása, úgy gondolom: még közelebb jutunk Rembrandt-hoz, ha *Gotthard Jedlicka* tanulmányát veszem elő, aki Rembrandtnak egyetlen egy képeről szól. Ez az elemzés, amely egészen modern és sok újat is nyújt, fogja csak igazában megértetni velünk a nagy hollandus piktor művészetét. A kép a „Péter megtagadja az Urat”, vagy rövidebben: „Péter tagadása”. Az összes nagyméretű festmények közül, amelyeket Rembrandt élete vége felé készített, ez keltette eddig a legkisebb figyelmet, úgy hogy Jedlickának — mint mondja — jóformán fel kellett fedeznie. Annak ellenére, hogy a kép a mestermű valamennyi jegyét magában hordja, az óriási Rembrandt-irodalom is alig említi. A különös jelenséget Jedlicka csakis azzal tudja megmagyarázni, hogy ennek a festménynek lényeges lelki és emberi tartalmát mind a mai napig nem ismerték fel teljes gazdagságában.

A kép, amely már emiatt is érdekelhet bennünket, 1933-ig a lenin-grádi Ermitage tulajdonában volt. Akkor vásárolta meg az amsterdami Rijksmuseum, amely azóta is őrzi. A legbehatóbban még Werner Weisbach foglalkozott vele 1926-ban kiadott nagy Rembrandt-monográfiájában. Weisbach ekként írja le a képet: „A kompozíció három főszereplőre épül, akiknek alsó testfele nem látható. Ezekhez kapcsolódnak más, a sötétségben szinte elvesző mellékalakok. Jobbra a háttérben hét kis alak között Krisztust pillantjuk meg. Az Üdvözítő, akit egy katona megragadva tart, Péter felé tekint vissza. Péter, aki térbeli méreteivel az egész képen uralkodik, méltósággal teljes, tiszteletet parancsoló alak, vállán és karjain pompásan elomló köpenyvel. Éppen a zavartan tagadó fe-

leletet adja a szolgálóleánynak. Utóbbi kihívóan fordul az apostolhoz és durván hadonászik a jobbkezelével, amely a néző irányában eltakarja a balkezelében tartott gyertyát. Így minden fény Péter sárga köpenyére vetődik s élesen megvilágítja a nő felső mellét és profilját, míg a nő arcának előső oldalára árnyék borul. Alul a két alak előtt, a leányt részben elfedve, egy páncélos katona ül, aki éppen azon volt, hogy tökformájú kulacsát a szájához emelje, most azonban Péterre feltekint. Mellette a padlón a kardja és a sisakja. Mögötte egy másik katona, akit szinte elnyel a sötétség. Az egyetlen erős sajtátszín a vörös a leány ruháján, amelyet a fény esése élesen kihoz. A képen a reflexek és kolorisztikus finomságok pazar gazdagságát figyelhetjük meg. A kivitel „szélesen téstás” (vastagon felrakott festék). Az alsó részben inkább csak vázlatos. A kép rokonsága a csaknem egyidejűen festett „Jákob áldása”-val kolorisztikusan abban mutatkozik, hogy a színegyüttesben itt is az egymással szomszédos sárga és vörös uralkodik. Az ábrázolt dolgok értelme szempontjából a leány karmozdulata a kompozíció közép-pontjában ugyanazt a szerepet viszi, mint Jákob karja amott, vagy mint Putifár feleségéé a berlini képen. A színteret semmi más tárgyi részlet sem jellegzi, mint a pad, amelyen a katona ül — de az előtérben látható kevés holmiban: sisak, kard, kulacs, s ugyanígy a három főalakban a súlyos formanyagság óriási mértéke zsúfolódik össze.“

Mindezeideig ez a legrészletezőbb leírás a „Péter tagadása”-ról — rögzíti meg Jedlicka —, de ebben is vannak pontatlanságok, amelyeket a kép tartalmának tisztázása miatt is ki kell igazítani. A katona a kép előterében balra, aki a kulacsot szájához emeli, nem padon ül, hanem széken, amelynek magas

háttámlájára vörös köpeny borul. Így persze a sisak sem fekdíthetik mellette a padon. A sisakot a katona, hogy meglepetés esetén nyomban felkaphassa, a bal térdfejére akasztotta. A leány nem hadonászik „durván” Péter előtt a jobbkezelével — ilyen eszközöket nem használ az érett Rembrandt —, hanem ezzel a kezével védi az éjszakai széltől — s hozzá leányos bájjal — a balkezelében tartott gyertya lángját.

Nem vitás, hogy Rembrandt a maga műveinek alakításában olyan képtörvényességet, amilyen az olasz festészetet a korai renaissance-tól a késői barokkig jellemzi, nagyon ritkán, egészen kivételesen tart szem előtt. Ezért van az, hogy még ma is sokan hajlanak arra a feltevésre, mintha Rembrandt nem tulajdonított volna értéket annak, amit képrendnek, képtagozásnak, formai törvényszerűségnek nevezünk, vagy mintha a műértés, a művészetben való jártasság, azoknak az eszközöknek mérlegelése, amelyek egy kép hatása nyugszik, mindez idegen lett volna tőle. Hogy mennyire hamisan látják Rembrandt művészi alakítását, ha ilyen álláspontról szemlélik, s hogy mily sok betekintést zár el az ilyen állásfoglalás művészetének igazi mivoltába — írja Jedlicka —, azt mindjárt felismerjük vagy legalább is megsejtjük, ha csak egy olyan képpel kapcsolatban is, mint a „Péter tagadása”, felvetjük a képtörvényesség és a képszámítás kérdését. Ez a képe is nagyszerű bizonyosság arra, hogy Rembrandt festészete először is, meg utóljára is egy átfogó lelki és szellemi rendet valósít meg, amelyben mindennek mindennel vonatkozása van: a képrend mint a világrend hasonlata lép elő.

Rembrandt nagy elbeszélő — a többi között azért is nagy, mert a megfelelő helyen tud beszélni és a

megfelelő helyen tud hallgatni. A „Péter tagadása“ is ezt tanúsítja. Mennyire fontosnak tartotta Rembrandt, hogy a Péternek feladott kérdést világossá, érthetővé tegye, kiténik már abból, hogy egyedül emiatt három alakot állít be: a szolgáltóléányt és a két katonát balra az előtérben. A balkezeiben gyertyát fogó leány a testtartásával, karja mozdulatával, egész arckifejezésével megjeleníti ezt a kérdést. S a két katona is ezt a kérdést teszi meg: az is, amelyik a sisakját a baltérdére akasztotta s a kulacsot a szájához emeli, de ebben a mozdulatában hirtelen szünetet tart, nehogy elkerülje figyelmét Péter válasza, s a másik, a sisakos katona is, aki társa mögött áll s most pattanó feszültséggel néz oda Péterre. S ha Péter elsősorban is a leánnyal van eltéphetetlen egységbe, a kérdés és felelet polaritásának lelki-szellemi és testi egységbe kötve, nemcsak vele szemben készül neki a válasznak, az ő nagy tagadásának, hanem odaszánja ezt a két katonának is s rajtuk is túl egyáltalán az emberiségnek.

A leány és Péter — ők ezen a képen a két ellenlábás. A középtérben állnak, ugyanakkor a földi élet közepében. Rembrandt a leány arcát oldalról, Péterét előlről adta meg, úgy hogy Péter arca a képen lefolyó főcselekmény tulajdonképeni színteréül hat. A kérdést, amelyet a leány Péterhez intéz, a leány két karjának és kezének mozdulata juttatja kifejezésre, de a mimika mellett ugyanezt fejezi ki az arc játéka is. Péter tétovázása annak következtében ütközik ki olyan csodálatos elevenséggel a kezén, hogy a jobbkez eldugva marad a köpeny alatt, míg a balkéz a jobbnak magasságában vonakodva és fontolgotóan nyílik szét. A kérdező leányban beteljesedik az, amit a kép balfelének előtéri története készít elő, Péterben viszont az készül elő, ami a kép jobbfele-

nek háttéri történéseiben teljesedik be. Minthogy azonban ezt a kéttest Rembrandt a képfelület közepén és a középtérben teremtettemeg, már így önmagában is úgy hat, mint az élet hasonlata. A fiatal leány ezen a képen az egyszeri és különös eseményen kívül a fiatal, a parancsolóan kérdező életet szemlélyesíti meg, Péter pedig, ugyancsak kívül az egyszeri és különös történésen, az érett és öregedő férfi életézését, annak magatartási módját azoknak a kérdéseknek tekintetében, amelyeket az élet elébe hord. A fiatal leány kérdez, ahogy a fiatal élet kérdez, az érett férfi felel, ahogy az érett élet válaszol.

Ebben a képközépből főleg két szín lép elő, amelyek zuhatagszerűen csapnak össze: a sárgafehér Péter köpenyén és a lazacpiros a leány ruháján. A két színnek ugyanis Rembrandt ellentétes struktúrát adott: a sárgafehér Péter köpenyén szélesen ömlik szét, a lazacpiros a leány ruháját többé-kevésbé sávosan szorítja össze. Ez a piros hűsvörösbe és rózsaszínbe megy át a leány finom újjain, amelyeket a láthatatlan gyertya nemcsak besugároz, de át is sugároz. A képet megvilágító fény forrását nem látjuk, maga a fény azonban igen változatos adagolásban s mindenütt elevenen árad rá a leány és Péter alakjára. Ott villog Péter köpenyén, a leány ruháján a bársonyos bőrén, amíg azonban Péter arcát egész felületén éri a fény, a leány arca és nyaka árnyékban van. Az előtér két katona-alakján a legfontosabb színek: egy pörköltös vörösbarna, egy vörösbarna játszó hamuszürke, végül egy csillogó acélszürke az ülő katona páncélján és az álló katona sisakján. Ezeket az alakokat Rembrandt motívumban (katonák), anyagszerűségben (páncélosok) és színben is különválasztotta a középső csoporttól. A fénybe sem esnek bele, mert az fölöttük, illetve mellettük siklik el.

A középtér színei kapcsolják össze az előtér és a háttér színeit. A fény a háttérben anyagtalanul jelenik meg, az előtérben viszont brutális módon hangsúlyozza ki az anyagszerűséget; a pánccél, a sisak, a kulacs, a kardhüvely és a penge fémes anyagszerűségét. Annál szembetűnőbb ez, mert a háttérben is látni egy sisakos katonát. Ebben a háttérben megvannak mindazok a színek, csak éppen egymásba szövődvé, amelyek az előtérben és a középtérben oly határozott módon tartoznak hozzá valami nagyobb vagy kisebb felülethez. Érdekes mozzanat, hogy a háttérben ezek a színek jobban is eltompulnak és egymásba vesznek, kevésbé is vehetők ki külön szín voltukban, mint ahogy a térbeli távolságból és az éjszaka végét jelző derengésből következnek. Oka ennek az, hogy nemcsak a leány kezében levő gyertya világít oda, hanem magában a háttérben, az ott csoportosított katonák táborhelyén is vannak fények, amelyeknek forrását azonban nem állapíthatjuk meg. Az anyagszerűségnek ez a hiánya — írja Jedlicka — lenyűgöző hatással juttatja kifejezésre azt a végtelen lelki és szellemi távolságot, amely Krisztus nemcsak az előtérben és középtérben végbemenő történéstől, hanem egyáltalán minden földi történéstől elhatárolja.

A „Péter tagadás“-ban Rembrandt az olasz renaissance és az olasz barokk művészetét a maga északi szellemiségéhez igazította s a kettőt egy egészen különös lelki és formai egyensúlyba hozta — fejtí ki a továbbiakban Jedlicka. A szimmetria törvényei szerint való tagozást az „ekvivalencia“ (a halmozalméletben: „egyenlő számosság“) törvényei szerint való tagozással kötötte össze. Ez a rembrandti tagozás elismeri a függőleges és a vízszintes középtengelyt, de az alsó balsarokból az átellenes felső jobbsarokba emelkedő átlót

teszi meg a kép főtengelyévé. Az elbeszélésen és a tagozáson a kérdő leány és a vonakodva válaszoló Péter párosa uralkodik. Ez a páros egyenlő oldalú háromszögé zárul, ami a klasszikus eljárás a szerkesztésben. A leány keze, amely a gyertyát ernyőzi, a függőleges középtengelyben fekszik. A leány és Péter, ők ketten töltik ki és képviselik a középteret. Az előtérben balra a két harcos az első képréteget alkotja. Ime tehát a kép szerkezete: két alak az egyik ferde átlóval párhuzamosan az előtérben balra; két alak egyazon magasságban és a látóhatárral párhuzamosan a középtérben; a háttérben jobbra a másik ferde, de emelkedő átlóban Krisztus arca, amely visszafelé előretekint, Krisztus mögött az ellentétes átlóval párhuzamosan a szürkületben elhomályosult csoport. Külön szépsége még a szerkezetnek, hogy az előtérben ülő, kulacsos katona körvonala elővételezi a középtérbeli Péter alakjának körvonalát.

Rembrandt nemcsak a képbeli cselekvést tagozza, nemcsak az alak-csoportokat rendezzi a képfelületen és a képtérben, hanem a festékanyaggal és a festék felrakással is lépcsőz és formál, és pedig úgy, ahogy sem előtte, sem utána bárki. Ez a lépcsőzés és tagozás mindenekelőtt és végső sorban azon nyugszik, amit — mint hogy más megjelölés nem áll rendelkezésünkre — „művészi vízió“-nak szoktunk mondani. S ha igaz is, hogy a művészi vízió sohasem a kalkulálás eredménye, hanem egyedül a kegyelem ajándéka lehet, mégis olyan módon jelentkezik a képfelületen, hogy szükségyszerűségét, szellemi törvényszerűségét, formai következetességét részben kimutathatjuk és utána számíthatjuk. A vízió ugyanis attól a pillanattól kezdve, hogy a művész festéket rak fel, valósággá változik, amelyet már kívülről is szemlélhe-

tünk és részben áttekinthetünk. Rembrandtnál a festékananyag és a festékfelrakás tiszta ekvivalensei (megfelelői) a képbeli cselekménynek és a képtagozásnak. Leganyag-szerűbben és legmegfoghatóbban mutatkozik ez azoknál az alakoknál, akik csak külsőséges módon vesznek részt a történetben, tehát a két katonánál a bal képszáron; már az anyag és szellem csodálatos kiegyensúlyozottsága jellemzi a leány és Péter alakját: még hozzájuk vannak kötve a színek és fények, de már belső erőkből is kezdenek élni; egyetlen átlekiesített szürkületet találunk azután jobbra a háttér figuráinál és Krisztus alakjánál.

A „Péter tagadása“ festett trilógia — fejezi be tanulmányát Jedlicka. Tekintetünk, mihelyt a képre esik, nyomban egy meghatározott irányba fordul. Ami a képet illeti: erőteljes lépcsőzet visz egy hevesen hangsúlyozott előtérből egy tömören és nyugodtan épített középtérig s innen tovább egy háttérbe, amely szürkületben fekszik. Ami a lelki és szellemi történetet illeti: egy külsőleges részvételtől, amely mimikában és arckifejezésben határozottan kifejezésre jut, egy sarkalatos és döntő kérdés megtárgyalásába kerülünk bele, amely egy csodálatos diológus formájában jelenik meg, majd pedig innen egy végső szellemi és lelki elpihenéshez emelkedünk a háttérben Krisztus-alakjában. Ebből a rétegezésből és lépcsőzésből adódik, hogy az ember, miközben az előtérből a háttérbe jut, átéli a kép belső rendjét s annak lelki és szellemi többrétűségét. Az előtér katonáitól a háttér Krisztusáig megszakítás nélküli gazdag fejlődés és változás ragadja meg a szemlélőt, egy csodálatos út, amely kívülről befelé, a legkivülibb kívülállásból a legbensőbb bensőségbe visz. „Átlényegülésnek“ leszünk részesei,

amelyet csak a nagy művész tud megvalósítani és láthatóvá tenni.

*

A *Természet és Társadalom* júliusi számában, amint olvasni kezdem, mindvégig lekötötte figyelmemet *Haraszti István* főorvosnak a fiatalok szexuális problémáival foglalkozó nagyon komoly cikke, amelynek a folyóirat is kivételes jelentőséget adott azzal, hogy kifejezetten vitaindításul közölte le. Bizonyára lesznek is, akik hozzá fognak szólni a kérdéshez, amelyről Haraszti okkal állítja, hogy elhallgatása csak károkkal járhat. Az általa is felsorolt és megvilágított tények ugyanis mind azt mutatják, hogy a fiataloknak ilyen tekintetben való magukra hagyásából rendszerint súlyos konfliktusok keletkeznek. Azt pedig pillanatig se gondoljuk, hogy e fajta nehézségek és bajok csakis a materialista világnézet talaján léphetnek fel.

A nemi kérdés egyetemes emberi kérdés, amely mindenkor és mindenütt felszínen volt az emberiség életében, legfeljebb a szembeszökő formái módosultak. Hogy ennek a módosulásnak mik a döntő tényezői, azt azután a konkrét esetekben a konkrét adottságok elemzéséből kell megállapítanunk. Szerintem sem kétséges például, hogy a mai formát elsősorban a társadalom szerkezeti változásai hozták magukkal, utóbbiak keretében mindezekelőtt az a körülmény, hogy az iparosodás nyomán a nő mindinkább felszabadul azok alól a jogi, gazdasági és környezeti megkötések alól, amelyek évezredek óta — olykor talán nem is bevallottan, de ténylegesen — a másodrendűség állapotában tartották. E felismerés elől semmiképpen sem zárkozhatunk el. A katolikus kutató sem indulhat ki másból. Bizonyosság rá a fribourgi egyetem hittudományi karának kiadásában megjelenő évnegyedes folyóirat, az *Anima* előttem

fekvő két különszáma is, amelyekben teológusok, lelkipásztorok, orvosok és szociológusok értekeznek a dolgról.

Nagy fordulatnak vagyunk tanúi — állapítja meg „A nő a teológiai szemléletben“ című tanulmányában F. X. v. Hornstein — s a fordulat lényege az, hogy amíg a nőt azelőtt a társadalmi felfogás — részben a keresztény tanítás eltorzításával is — csak mint „szüzet“ vagy „feleséget“ értékelte, a nő most elsősorban mint „ember“ akar és nyer elismertetést. S hozzáfűzi Hornstein a következőket: „Mily gyakran ítélték meg tévesen egyes teológusok is a nő-emancipáció történetét! Nem értették meg, hogy mindenütt, ahol társadalmi, jogi és politikai berendezkedések a férfi igazolhatatlan uralmát kényszerítik rá a nőre, az elnyomott nő egy napon majd meg fogja kísérni az iga lerázását, s addig próbálkozik vele, míg végül is sikerül neki. S minél jobban meg kell feszítenie erejét s minél több szenvedélyességet kell belevinnie a jogáért való harcba, annál nagyobb lesz a kivívott győzelem után annak a veszedelme, hogy a nő helytelenül fog élni elnyert jogaival és szabadságaival, ahelyett, hogy okosan és a maga lényének megfelelően használná azokat. A férfi tévesen értelmezett gyámkodása a nő fölött messze van attól, hogy a nő érényeit virágoztassa ki; amit elér, sokkal inkább az, hogy gátolja személyiségének kibontakozását és gyöngíti energiáit...“

Tudom, hogy vannak — az én közvetlen ismerőseim között is akadnak —, akik a nőkérdésnek ebben a részletében is a multat szeretnék eszményíteni. Nem hiszem azonban, hogy az ilyenirányú vitának bármi értelme lenne. Amivel szembe kell néznünk, az a tény, hogy az említett fordulat új helyzetet teremt a nemi erkölcsiség területén is, olyan helyzetet, amely-

ben a vallásos embernek sem könnyű kialakítania és mindenkor meg is valósítania a helyes magatartást. A fiatalokról szólva nagy gond ez a szülőknak, oktatóknak, s nem kis gond a lelkipásztoroknak is. Elsősorban a leányok miatt, akiknek sok bizonytalansággal kell megküzdniük, de nem kevésbé a fiúk miatt is, akiknek amúgyis nehezebben nevelhetőségét még nehezebbé teszi a velük együtt tanuló, dolgozó és szórakozó leányok bizonytalansága. Nyilván azt kellene itt valami módon elérni, hogy amilyen mértékben lazulnak a korlátozások, amelyekkel család és társadalom a leányokat körülvette — otthoni felügyelet és ellenőrzés, társadalmi elítélés és szociális hátrányok —, olyan mértékben növekedjék az a józanság, okosság és megfontoltság is, amelyre a nőnek, mint egyenjogú félnek, a saját érdekében szert kellene tennie.

Hogy mi a valóság nálunk e pillanatban, arra valamelyest következtethetünk *Somogyi Zsigmond* tanulmányából, amelyre Haraszti hivatkozik. Az Újpesti Szociálpolitikai Intézet megállapította, hogy az általa megvizsgált esetekben a férfiak 93.5%-a, a nők 52.5%-a élt a házasság előtt nemi életet. Haraszti főbb adatait nem is említem, mert úgy hiszem, ennyi is elegendő a válság érzékeltetéséhez. Mert két okból is a „válság“ kifejezést kell használnom. Az egyik az, hogy a tanulmányból kivehetően kizárólag fiatal házasokról van szó, akik még nem töltötték be 25-ik évüket. A másik ok kissé bővebben megvilágításra szorul.

Haraszti úgy véli, hogy amikor már befejezett tények előtt állunk, akkor legjobb a dolgot tudomásul venni: „nem marad más hátra, mint a megkezdett nemi életet olyan irányba terelni, hogy az öntudatos, felelősségteljes legyen, ragaszkodjék az állandó partnerhez, más szóval a *legjobban hasonlítson*

a házassághoz. (Az aláhúzás tőle való.) S ebben a pontban kell határozottan ellentmondanom, egy olyan ténymegállapítás alapján, amelyre nem árt hangsúlyosan felhívni mind a szülők, mind a fiatalok figyelmét. A svájci bíróság egyik kiválósága, *Strebel*, a saját praxisából és a nemzetközi statisztikákból is megállapította, hogy a korai válások túlnyomó többsége, kereken 70%-a az u. n. „kényszerházasságokra” esik. Kényszerházasság, „Mussehe” az a házasság, amelyet már a fogamzás után kötöttek, hogy apát adjanak a gyermeknek. Ide vehetjük azt a házasságot is, amely azért jött létre, mert a két fiatal már annyira kompromittálta magát az ismeretségi kör előtt, hogy maga a leány, vagy a szülei ilyen vagy olyan módon kierőltették az egybekelést. „A kényszerházasság — írja „*Geschiedene Ehen*” című könyvében *Strebel* — vajmi ritkán vezet boldog együttéléshez. S nincs is mit csodálkozni rajta. A nemi szerelem nem az igazi szerelem, mert hiányzik belőle éppen az érzékfölötti kapcsolat, a másik felet is megértő barátság szelleme. Ha sikerülne a kényszerházasságok számát csökkenteni, hamar lepadna a fiatal házások ma már ijesztő válási aránya.” Az út ehhez — *Strebel* szerint — a céltudatos nevelés, és pedig hangsúlyosan a családban folyó nevelés.

Haraszti is dicséretes módon kiemeli cikkében a felelősségre és öntudatos emberségre való nevelés fontosságát. Ő azonban főleg az iskola feladataira utal, holott nyilvánvaló, hogy sokkal, és sokkal többet kellene várnunk a rendezett és egészséges otthontól, amelynek nemes érzelmekkel való telítettsége hatóerőben messze fölötte áll a még olyan szakszerű értelmi eligazításnak. Amennyire csak ismerem a mai vizsgálódásokat, szinte általánosnak mondható az affektív, az érzelmeket megmozgató indítások

jelentőségének kidomborítása. Ezért is kellene még a nem-hívó embernek is tárgyilagosan értékelnie a vallás erkölcsi nevelés játékos szerepét. Hogy mi, katolikusok, mennyire pótolhatatlannak tartjuk a magunk portáján ezt a nevelést, arról ezen a helyen fölösleges is szólnom. S természetesen nemcsak egyszerűen a nevelést, hanem azt az egész kegyelmi életet, amelyhez a szentségek nyitják meg az utat. Szerintünk ez a kegyelmi élet garantálja az emberi lehetőségek közt képzelhető legkielegítőbb módon a nemi kérdés szabályozását is. Nyilvánvaló, hogy párhuzamosan alkalmazhatók teljesen evilági jellegű affektív eszközök is, amire csak egyetlen példát hozok fel az *Anima* egyik tanulmányából. *Joseph Miller* írja, hogy megkérdezte egy fiatal diplomás leánytól, aki a házasságkötés előtt sűrűn rándult ki későbbi férjével: miként állhatott meg? S a leány ezt felelte: „Kettesben járkáltunk, pihentünk, de lélekben mindig velünk volt az édesanyám. Anyám ugyanis mindig kért valamit tőlünk, amikor elindultunk, többnyire azt, hogy szedjünk neki egy kis csokor virágot. Így azután lélekben a vőlegényemet sem hagyta magára s ez védelem volt számomra.”

Közbevetőleg hadd említsem meg, hogy Haraszti elitélő, de igen sommás bírálatban részesíti a harmincas évek egyik katolikus ifjúsági kiadványát. A többi között élesen megrója a könyv szerzőjét, amiért „az absztinenciát nem vállaló fiatalok számára a poklok poklától az agyalagylulásig és a hátságincorvadásig mindenféle megtorló büntetést és betegséget helyezett kilátásba”. Ezt a könyvet én sohasem olvastam, de ha valóban ilyesmi és ilyen fogalmazásban lennének benne, akkor nekem is azt kellene mondanom, hogy újabb ismereteink mellett elhibázott az efajta érvelés. Ma ugyanis egyetértünk ab-

ban a pedagógusok — katolikusok és nem-katolikusok egyaránt —, hogy éppen a szexualitás terén semmiféle nevelést sem szabad a félelemre alapozni. Mint az *Anima* írói hangoztatják: ebben a körben a pasztorációt sem. Akár az Istentől, akár önmagától, akár a szüleitől, az ismerősöktől, a társadalomtól, vagy bármi mástól retteg valaki, s pusztán emiatt — hangsúlyozom: pusztán emiatt — szorítja vissza egyébként természetes vágyait, az előbb-utóbb neurózisba és depressziós állapotba kergeti magát. A mai katolikus gondolkodás, az erkölcsi-ekben való gondolkodás is sokkal nyiltabb, semhogy számításba ne venné a modern biológia és pszichológia eredményeit. Mi is tisztában vagyunk azzal, hogy nem a különböző félelmek felkeltésére, hanem a pozitív értékek megmutatására és azok megszerettetésére kell törekedni.

Meggyőzően fejti ki *Eva Firkel* orvosnő az *Anima* hasábjain, hogy a szexuális nevelés legnagyobb feladata: annyi életértéket állítani elsősorban a serdülők, de a felnőttek elé is, hogy fantáziájukat ne vehesse az erotikum teljesen birtokába. Ezek közé az életértékek közé tartozik a jellemes ember eszményének megkedvelése is, azé a jellemes emberé, akinek más szép tulajdonságai mellett eleven a felelősségérzete és fejlett az izlése. S valóban,

a felelősségérzet is, meg az izlés is — mind az esztétikai, mind a morális izlés — olyan vonásai a léleknek, amelyeknek kifejlesztéséért éppen napjainkban mindent el kellene követnünk. Sok nehézségtől menekülnénk, ha ifjaink és leányaink nagyobb felelősséget éreznének és finomabb lenne az izlésük. Mert alighanem igaza van *Eva Firkel*-nek, amikor a saját tapasztalatai és megfigyelései nyomán erre a következtetésre jut: „A nemi tisztaság, ha vallási üvegburában is van, de emberi tartalom nélkül: nem tarthatja magát. A való életben az első alkalom végzetévé válik.“

A cél tehát amelyet gyermekeink nevelésében fáradhatatlanul követnünk kell, hogy mindegyikükből olyan személyiséget formáljunk, aki vágyait illetően vallásos hite mellett az érzelmi világában és helyes öntudatában is támaszra talál. Mint egy másik orvos, *Florin Decurtins* is hangoztatja ugyanebben a folyóiratban: „többet e téren amúgysem tehetünk.“ „Az igazság ugyanis az, hogy minden embernek, mihelyt elérte érettségét, önmagának és önmaga számára kell tisztáznia a nemi kérdést. Nem elnyomnia, visszaszorítania kell gerjedelmeit, hanem feloldania és meg-nemesítenie. Olyan feladat ez, amely elől lelki-szellemi egészségének komoly károsodása nélkül senki sem térhet ki.“

A KIS ÚT

„...Lányom többgyermekes családjában... Évek óta dolgozik. Amíg otthon volt, minden rendben ment. A férje nem szólt bele a dolgaiba. Nem segített neki, de lányom úgy vezette háztartását, ahogy jónak látta. Most azonban... Naponta tíz-tizenkét órát tölt távol otthonról. És mégis minden háztartási munka, a gyermekneveléssel kapcsolatos minden kérdés reá vár. A férj leül a megterített asztalhoz, lefekszik a megvetett ágyba, szabad idejében olvas, vagy a maga játékaival — lombfűrész, bélyeggyűjtés — foglalkozik... Lányom naponta tizennyolc-húsz órát van talpon. Tudom, mindent a szeretet felindításával végez. Azt mondja, szolgálni akarja férjét, gyermekeit utolsó csepp erejéig. De én megkérdem: Van-e önvédelmi határ a szeretetben? Mert ez így az ideggyógyintézetbe vezet...“

A szeretet a maga természetére szerint nem igen keresi, van-e „önvédelmi határa“, és hol van az. Abban a csodálatos himnuszban, melyben Szent Pál apostol megfogalmazta lényegét, valóban olvaszuk leánya jelszavát: „A szeretet türelmes, nyájas; a szeretet nem féltékeny, nem cselekszik rosszat, nem fuvalkodik fel, nem nagyra-vágyó, nem keresi a magáét, nem gerjed haragra, nem gondol rosszat, nem örvend a gonoszságnak, de együtt örvend az igazsággal, mindent eltűr, mindent elhisz, mindent remél, mindent elvisel.“ (I. Kor. 13, 4-8.)

Mégis azt kell mondanunk, hogy a szeretetnek van „önvédelmi határa“. Nem tehet olyasmit, ami magára a szeretetre nézve veszedelmes. Az áldozatosság, ha oly mértékű, hogy az áldozathoz belebetegszik, többé nem nevezhető tökéletes szeretetnek. Ha a külső körülmények nem engedik, hogy tökéletesen lássa el állapotbeli kötelességeit, bele kell nyugodnia, hogy tökéletlenül végzi dolgait csak annyira, amennyi erejéből telik.

Aki tulságba viszi az áldozatkésztséget, azt az a veszedelem fenyegeti, hogy egy idő múlva nem tudja ellátni a legemibb kötelességeit sem, s megutat mindent: áldozatot, szeretetet, kötelességet, meg azokat is, akik miatt minden túlzását vállalta.

A szeretetnek nem csupán „önvédelmi határai“ vannak, hanem tilalomfái is. Nem tehet olyasmit, amivel szellemileg, erkölcsileg árt a másíknak, elsősorban éppen annak, akire szeretete irányul. Ezért nem tökéletes szeretet az, amely férjet és gyermeket elkényeztet, növeli lustaságukat, kényelmességüket, önzésüket. A szeretetnek nem csupán az áldozat a tartalma és megnyilatkozása, hanem — többek közt — a másik nevelése, szemének nyitogatása is. Az elkényeztetett férjből és gyermekből a meg gondolatlan és okatlan szeretet szörnyeket nevelhet. Így éppen az az boríthatja fel a házasságot, családi életet, ezek egyensúlyát, amivel erősíteni, fenntartani kívánja. A bálványá torzított imádott csak addig túri meg maga körül az imádóját, amíg szeszélye, vagy valamilyen alkalom el nem fordítja tőle. Mennyi ilyen bálvány terpeszkedik családjainkban: bálványá torzított férjek, gyermekek, akiket a végig nem gondolt szeretet tett ilyenekké!

A baj az, hogy a bálványok észrevétlenül puffednek nagyra. S ha feldagadtak, nehéz értelmes, erkölcsileg felelős emberekké visszavarázsolni őket. A gyermek sorsa a bölcsőben, az első napokban dől el: aszerint, van-e, vagy nincs ereje, önuralma az anyának, hogy ne törjön meg a gyermek követelő si-

valkodása előtt, szabályosan etesse, aszerint, amikor kell. Ott kezdi meg tanulni a gyermek, hogy nem az ő szubjektív kívánsága a lét mértéke, hanem valami más, rajta kívül eső törvény, amelynek engedelmeskedni kell. A legtöbb anya a bölcső felett veszi el a csatát gyermekével szemben.

Ugyanígy, a sok feleség már házasság előtt veszi el a csatát férjével szemben. Ott és akkor kell tisztába jönni vele: tud-e az a másik áldozatot hozni, vagy önző emberállat.

A házasságon belül aztán, mikor kiderül, hogy a másik nem vállalja az áldozatot, kérdés, hogy ostobaságból, vagy tudatos gonoszságból cselekszik-e így a dolog könnyebb végét választó fél. Ahol az önzés tudatos, hideg, kiszámított, ott igen nehéz a megoldás. Ott bizony az áldozatot a másik félnek kell inkább viselnie — nem a házastfélért, hanem a gyermekekért. (Természetesen itt is a felsorolt határok közt.)

Legtöbbször azonban — különösen a férfiak — azért hanyagolják el az áldozatot, és sokszor a kötelességüket is, mert nem gondolkoznak. Lefoglalhatja őket a bélyeggyűjtés, a lombfűrésszel, játékkészítéssel való pepecselés, a kártya, a korcsma, a sport. Nem gonoszok, csak nem gondolkoznak, nem ocsudnak fel.

Pedig bizonyos tényeket egyszer már véglegesen tudomásul kell venni minden férfinak. A házasságban nincsenek külön jogok és kötelességek. Nem lehet azt mondani, hogy ez a munkakör csak a férfié, az meg csak nőé. Ha az asszony kénytelen beállni kenyérkeresőnek, a férfi nem kegyet gyakorol, mikor beáll takarítani és mosogatni, hanem kötelességét teljesíti. Nincsenek külön méltóságok: hogy ez „il-lik a férfinak“, az meg nem. A férfi nem mondhatja, hogy állásával, foglalkozásával nem fér össze

a mosogatás vagy a takarítás. Akkor se mondhatja, ha mégoly magasrendű szellemi munkát végez a maga hivatásában és állásában. A jelen sorok írója újságíró. Nem dicsekvésből mondja, hanem azért, mert gyakorlatból beszél. Padlót, törölgötve éppen olyan fenkölt gondolatai lehetnek az embernek, mint a legméltóságtelesebb pópban az íróasztal mellett.

A legtöbb férfi a gondolkodás hiánya miatt nem veszi észre, ha a körülmények fokozottabb áldozatosságot kívánnak tőle. Ehhez sokszor egy bizonyos sajátos gyávaság is hozzájárul. Amilyen bátor és ügyes tud lenni sok férfi házon kívül, vagy a maga dolgaiban otthon, oly ügyetlen a háztartási munkákban. Fél tőlük. Ezért aztán hársány „nem az én dolgom“ kiáltással bemenekül férfiasága és méltósága mögé.

Ezért fontos felvilágosítani az ilyen férfiakat. Rádöbenteni őket arra, hogy mindez így természetes, így is volt mindig: a házasság mindenkor ennyire teljes közösség és feloldódás volt. Le kell számolni azzal a multszázadi és átmeneti fel-fogással, hogy a férfi az erős tölgy, az asszony a gyöngye folyondár, mely ráfonódik. Hogy a férfinak nem illik felesége tudomására hozni anyagi gondjait, (csak akkor tudhatta meg, mikor eldőrent a pisztoly a férfiszobában). Hogy a férfinak nem illik a konyhába lépnie, hogy az otthon semmi más, mint puha fészek, melyben a férfit a csivitelő madárka várja, akit az intézetben ugyancsak arra neveltek, hogy a férj körül lábújjhegyen kell járnia és arcát ki kell simítania hazaérkezése előtt, nehogy az ura megpillantsa rajta a gond redőit.

Nincs a mai otthonban „úriszoba“, női „boudoir“. Szorosabban élünk, jobban egybe kell olvadnunk: áldozatban és szeretetben is.

—kő

NAPLÓ

A KÖZVÉLEMÉNYKUTATÁS régóta érdeklődik az istenhit, a túlvilág tudatának mai hatása iránt. Az első világháború után elsősorban a németek foglalkoztak a kérdéssel és külön szociológiai iskolát hoztak létre, amelynek megállapításait igen hálásan vette a gyakorlati lelkipásztorokdás éppen úgy, mint a vallásszociológia.

1948-tól kezdve a Gallup-intézet is állandóan kutatott a különféle országok közvéleményében az istenhit iránt. Nemrégén kiadta kutatása eredményét, amely szerfölött érdekes és tanulságos.

Az első kérdése ez volt: „Egyénileg ön hisz-e Istenben?” Erre háromféle felelet adódott: igen, nem és nem-tudom. A közvélemény választai országonként:

Ausztráliában	95% igen,	5% nem	—% bizonytalan
Braziliában	96% igen	3% nem	1% bizonytalan
Dániában	80% igen	9% nem	11% bizonytalan
Franciaországban	66% igen	20% nem	14% bizonytalan
Finnországban	83% igen	5% nem	12% bizonytalan
Hollandiában	80% igen	14% nem	6% bizonytalan
Kanadában	95% igen	2% nem	3% bizonytalan
Norvégiában	84% igen	7% nem	9% bizonytalan
Svédországban	80% igen	8% nem	12% bizonytalan
USA	94% igen	3% nem	3% bizonytalan

Az angol szigetországban a kérdés némi változással a következő volt: „Milyen az Isten? Melyik nézet áll legközelebb önhöz?” A válaszok a következők voltak:

1. Az Isten személyes való: 45% válasza.
2. Az Isten szellem, vagy életerő, aki ellenőrzi életünket: 39% válasza. Összesen 84% hisz tehát egy természetfölötti személyes Istenben.
3. Nem vagyok biztos abban, hogy van-e Isten: 16% válasza.

Ugyanígy érdekes és tanulságos a közvéleménynek a túlvilági életre vonatkozó válasza.

„Hiszi-e, hogy van élet a halál után is?” — erre a különféle országokban így feleltek:

Kanada	78% igen	9% nem	13% bizonytalan
Brazília	78% igen	18% nem	4% bizonytalan
Norvégia	71% igen	15% nem	14% bizonytalan
Finnország	69% igen	11% nem	20% bizonytalan
USA	68% igen	13% nem	19% bizonytalan
Hollandia	68% igen	26% nem	6% bizonytalan
Ausztrália	63% igen	20% nem	17% bizonytalan
Franciaország	58% igen	22% nem	20% bizonytalan
Dánia	55% igen	27% nem	18% bizonytalan
Svédország	49% igen	17% nem	34% bizonytalan
Anglia	49% igen	27% nem	24% bizonytalan

Egyes országokban azt is megkérdezték, *milyennek képzelik ezt a halál utáni életet?* A válaszok a következők voltak:

1. Tökéletes boldogság, öröm, béke és nyugalom.
2. A jószág jutalmazása, a bűn büntetése, mennyország és kárhozat világa.
3. Alvásszerű, testetlen, tudattalan és szellemélet.
4. Olyan, amilyennek a biblia leírja.

Az istenhit általában csökken a vidékről városba tóduló népnél. Így pl. a dániai Koppenhágában a lakosság 17%-a — vagyis minden hat emberből egy — nem hisz Istenben. Dánia falvaiban viszont csak 4% nem hisz Istenben.

Igen érdekes az is, hogy az istenhit az ember életkora szerint is változik. Az Északamerikai Egyesült Államokban például a fiatalabb emberek közül sokkal kevesebben tagadják Isten létezését, mint az idősebbek. Dániában például a 35 évesek közül minden negyedik tagadja Isten létezését, vagy legalább is nyíltan kételkedik benne. De már az 50 éven felüliek között csak minden tizenkettedik ember tagadja Istent, vagy kételkedik létezésében.

Világosan látszik az Északamerikai Egyesült Államok közvéleményének adataiból, hol a személyes istenhitre vonatkozólag ezek az eredmények:

férfiak	95%-a igen	1% nem	4% bizonytalan
nők	97%-a igen	1% nem	2% bizonytalan
a farmerek	97%-a igen	1% nem	2% bizonytalan
a községekben	98%-a igen	1% nem	1% bizonytalan
a városokban	94%-a igen	2% nem	2% bizonytalan
20—29 évesek közül	93%-a igen	3% nem	4% bizonytalan
30—40 évesek közül	87%-a igen	1% nem	2% bizonytalan
50 éven felüliek közül	97%-a igen	1% nem	2% bizonytalan

A Gallup-intézet adatai mellett van két figyelemreméltó tény is. Az első az, hogy 1936-tól kezdve 12%-kal nőtt azok száma, akik személyesen hiszik a túlvilági életet. Viszont a másik adat szerint bár az amerikaiak túlnyomó többsége hiszi a személyes Istent és a túlvilági életet, mégis ezek közül 30 millió ember egyszer sem ment felekezete templomába az utolsó egy hónap alatt. Az adatok a katolikusokra, protestánsokra, zsidókra egyaránt vonatkoznak.

1952. júniusában Elmo Roper (NBC Survey) felkutatta a templomlátogatók számát. Vallások szerint

a katolikusok	93%-a jár	4% nem	3% nem válaszolt
protestánsok	91%-a jár	8% nem	1% nem válaszolt
izraeliták	67%-a jár	31% nem	2% nem válaszolt
vallásnélküli	4%-a jár	95% nem	1% nem válaszolt

1954 első felében minden vasárnap templomba járt:

a katolikusok	78%-a,
a protestánsok	48%-a,
az izraeliták	31%-a szombatontint.

A protestánsok közül legnagyobb számban a baptisták, metodisták, luteránusok és a kálvinista presbiteriánusok látogatják templomainkat. Tájékoztatásul közölni kell, hogy az Északamerikai Egyesült Államoknak 1955-ben 167 millió 700 ezer lakosa közül 31 és fél millió katolikus egyházkötség híve és 55 millió 800 ezer különféle protestáns felekezetű. Gör. keleti 2.1 millió, izraelita 5 millió. George Gallup 1954. március 26-án végzett kutatást az Egyesült Államok egész lakossága között arról, hogy hányan járnak templomba (zsinagógába) a hetedik napon (vasárnap, vagy szombaton). Az eredmény: az Egyesült Államoknak mind a 167 millió lakosa közül 47% templombajáró, 53% nem. A templombajárók közül a nagyobbik rész túl van a 30. életéven. A templombajárók száma 1942. májusától kezdve 1954. júliusig kerekén 10%-ot növekedett. 1942-ben 31

millió ember járt rendszeresen templomba (36%), 1954-ben pedig 47 millió (46%). Ez a vallásos érzés, gyakorlat és tudat növekedését mutatja.

A Gallup Institute számlálása szerint 1950 áprilisában 39% volt a templomlátogató (38 millió ember). Négy év alatt 9 millióval lett több (47 millió). Ezek mind felnőttek, 20 éven felüliek. A férfiaknak 42%-a, a nőknek pedig kereken 50%-a rendszeres templombajáró.

1950 április 28-án megkérdezték az összes protestáns felekezeteket, nem lenne-e jobb, ha a sokszáz protestáns felekezet egyetlen közös protestáns hitben egyesülne s *protestáns egyházi unió* jönne létre. Míg 1937-ben csak 40% látott ebben vallási előnyt, 1948-ban* már 42%, 1950-ben pedig kereken 50%. A protestáns tömegekben tehát mindjobban erősödik a vallási egység követelése.

Érdekes közvéleménykutatás folyt az angolok és az amerikaiak között 1950 március 30-án. Mind a kettőt a Gallup-intézet vezette. Az iránt érdeklődött: *ki ismeri a négy evangélistát név szerint.*

Ebből azt akarták megtudni, ismerik és olvassák-e a Szentírást. A válasz az Amerikai Egyesült Államokban ez volt:

Név szerint ismeri mind a négyet	35%
Hármat ismer név szerint	4%
Kettőt ismer név szerint	4%
Egyet sem ismer név szerint	33%

A válaszolók közt katolikusok és protestánsok vegyesen voltak. Az amerikaiak szegényt vallottak az angolokkal szemben, mert az angoloknál a közvéleménykutató intézet adatai szerint minden 5 ember közül 3 pontosan fel tudta sorolni név szerint is a négy evangélium íróját. Ez pedig 61%-ot jelent az amerikaiak 35%-ával szemben.

Az angol közvéleménykutatás szerint a fiatalabb nemzedék tájékoztatlanabb az evangéliumok neve felől, mint az idősebbek. A fiatalabbaknak egyharmada nem ismeri az evangéliumokat. Aránylag ugyanez a helyzet az amerikaiaknál is. (b. b.)

VITA A MAI GYERMEKRŐL. *Magnum címmel komoly értékű, a modern élet problémáival foglalkozó folyóirat jelenik meg második éve Frankfurtban és Bécsben. Egyik legutóbbi számát teljesen a gyermek körüli kérdéseknek szenteli, számos cikket, tanulmányt, érdekes képanyagot közöl, helyet ad az ellentétes irányú vélemények kifejtésére és éppen ezekből az ellentétekből igyekszik jószándékú, pozitív tanulságokat levonni.*

A gyermek világképe nagy és lényeges változáson ment át az elmúlt évtizedek folyamán. Feltűnő erős technikai érdeklődése, minden, ami gép, motor izgatja képzeletét. Ha a mese romantikus elemei — manók, tündérek, elvarázsolt királykisasszonyok — nem tűntek is el teljesen, a reális tárgyú, mai élettel összefüggő történetek legalább akkora érdeklődésre számíthatnak. A felnőttek teljesértékű embernek — ha a szellemi testi fejlődés bizonyos alacsonyabb fokán állnak is — veszik a gyermeket, és ehhez mérik a vele folytatott beszélgetés, tanítás, szórakoztatás hangnemét és a játékot is. A modern lélektan behatolt a gyermeki lélek sokáig rejtve maradt mélyrétegeibe is, feltárta az ösztönök, így a játsszó ösztön szerepét is az értelmi fejlődés területén, s ma mind a játékszernek, mind magának a játéknak különleges figyelmet szentelnek. Hangsúlyozottabb feladatot kapott a gyermek-sajtó és irodalom, és a gyermek érdeklődési körének és felfogóképességének megfelelőbb tanítási rendsze-

reket fejlesztettek ki. Felnőtt és gyermek viszonya alapvetően megváltozott, míg régebben a gyermek alkalmazkodott a felnőttek világához, ma ennek pontosan a fordítottja történik.

Az egymást követő nemzedékek minden vonatkozásban közelebb kerültek egymáshoz, a mult ködébe súlyedt fogalom már a generációk között tátongó gyakran áthidalhatatlan elentét, amely még Turgenyev Apák és Fűük című regényében oly tragikus hangú írói kifejezést nyert. Szűlők és gyermekek ma könnyen megértik egymást, barátok, pajtások lettek, ezáltal sok komoly probléma szinte önmagától megoldódik s a gyermek félelme szűleitől nem okoz többé súlyos, elhallgatott bajokat, majd ki-robbanó összeütközéseket. Kitágultak a gyermeki élet határai, nem korlátozódik az otthonra s legfeljebb még az iskolára, a sport-, a cserkész-és uttörőszervezetek, a játszótér, az utca, a mozi, rádió, televízió, az állandó érintkezés idegenekkel, megszüntette a család kizárólagos — s néha egyoldalú — befolyását.

Nagy vonalakban ezeket fejtegették a helyeslést és elismerést kifejező cikkek, akadnak azonban szép számmal kevésbé bizakodó, sőt aggodalmakat hangoztató írások is és rámutatnak a pozitíveknek látszó jelenségek negatívumaira.

A gyermekekhez alkalmazkodó felnőtt világ életrekelti s nagyra nővelő a gyermekben fontosságának tudatát. E fontosság-tudat azonban — szükségszerűen — nem áll arányban értelmi fejlettségével és felelősségérzésével, innen a temérdek fegyelmezetlenség, túllöntudatos hanyaveti-ség, kevés köteleességtudás, amiket annyiszor szemérevetnek s nem ok nélkül, a mai ifjú nemzedéknek.

Komoly veszélyeket rejt az életkor különbségek elhalványulása is, mert amennyi szellemi és erkölcsi haszonnal jár szűlők és gyermekek baráti,pajtási viszonya, ugyanannyi kárt is okoz a szűlői tekintély megfogyatkozása. Mert apának lenni jóval többet jelent, mint jópajtáságot, az anya szerepe mérhetetlenül több, mint a jóbarátnőé. Az apának, mint a család fejének tekintélye amúgyis sokat vesztett súlyából a nők előretörésének következtében. A ma érett és idős korú nemzedék még úgy emlékezik apáira, mint a család eltartójára, szellemi és erkölcsi irányítójára, aki képesítésével, tudásával, az élet küzdelmeiben szerzett tapasztalatainak bölcsességével joggal formálhatott jogot erre a fontos szerepre. Az anyák akkoriban, még a dolgozó anyák is, jóval inkább igénybevevtek családi otthonuk védeltségét és csak ritka esetben vitatták az apai akarat elsőbbségét. Azokban az időkben apa és anya összehasonlíthatatlanul több időt és töretlenebb energiát tudott gyermekeik nevelésére fordítani.

Ma a szűlők egyformán küzdenek a mindennapi kenyérért, család-jukat közösen tartják el és közösen irányítják. Mindez legkevésbé sem lenne baj, ha több időt tudnának gyermekeiknek szentelni s ha bókros elfoglaltságaik közepette nem feledkeznének meg arról, hogy megfelelő példaképet állítsanak saját személyükben fiaik és leányaik elé. Apa és anya nem érnek rá. Kapkodó segítséggel élnek, kapkodva foglalkoznak gyermekeikkel. Majd az iskola... majd az ifjúsági szervezetek... — gondolják és rettenetesen tévednek, mert az ő szerepüket, az ő feladataikat egyik sem tudja pótolni. Ezek a szűlők lehetnek jók, okosak, áldozatosak — mégis hiányzik belőlük az, ami a legfontosabb.

Idézünk néhány sort a Magnum egyik-másik cikkéből:

„A modern anya eszmény már nem a sors által kizárólag anyaságra kijelölt nő“ hanem sokkal inkább az olyan, „akin meg sem látni, hogy gyermeket hozott a világra“, legyen „a mama is olyan, mint egy szép

fiatalány... Senki nem követelheti a nőtől, hogy éppen csak ő őrizze meg archaikus életformáját, miközben megváltozott körülötte a világ arculata...“

Sok mindent elfogadunk az idézett cikkek megállapításaiból, mikor azonban azt olvassuk, hogy az idő túlhaladta azt a nőtípust, amely „szelid anyaállat volt csupán“, összeszorul a szívünk és feltört bennünk a kérdés: Szent Monika — Szent Agoston édesanyja —, Mária Terézia a maga tizenhat gyermekével, a nyolcadik gyermekként világrajött Händel, a negyediknek született Bach és még megszámlálhatatlan nagy ember édesanyja vajjon mind „szelid anyaállatok“ voltak csupán?! És nem éppen az ő példájukból vonhatna-e le a mai asszony sok értékes tanulságot?

Hogy korunk mennyire igényli az anya kultuszát, az anya képét mutatja az egész földkerekségen egyazon napon megtartott anyák napja. Legyenek az édesanyák a kultuszra minden tekintetben méltók, a társadalom pedig tartson az esztendőben ne egy, hanem háromszázhatvanöt anyáknapját.

Német folyóirat társunk igyekezete, mellyel a különféle nézeteknek helyet biztosított elismerésreméltó. A tanulmányokat összegező befejező cikkekben néhány tételt mégis erősebben kellett volna kiemelnie.

Igaz, a gyermeket minden eszközzel segíteni kell erőinek és tehetségeinek kibontakozásában, de ugyanannyira szükséges vadhajításainak lenyesegetése is. A növekedést támogatni kell, de annak egyúttal irányt is szabni, mert a szerteburjázó ágak temérdek értékes életerőt vonnak el.

A huszadik század mámoros büszkeséggel és fenntartásnélküli odaadással veti magát a természettudományok és a technikai haladás csodáinak lába elé. Mintha teljesen megfeledkezett volna régi tanítómestereiről, a teológiáról és filozófiáról. Ugyanígy mintha a modern lélektan és neveléstudomány is elfelejtette volna mindazt a tapasztalati tudást és bölcseséget, melyet korábbi nemzedékek örököül hagytak. Holott századunknak legégetőbbén éppen arra van szüksége, hogy rendezze az ember belső magatartását a megváltozott tudomány és technika világával szemben. Az emberi lélek mikrokozmosza és a külső világ között feletébb hiányos az összhang. A teljes harmóniához azonban elengedhetetlenül az ember Istenhez való viszonyának rendezettsége s ami ezzel együtt jár: az erkölcsi szépség. Erre kell a felnőtteknek törekedniök és ilyen példaképet mutatni gyermekeik felé. (Halász Alexandra)

VÖRÖS ÉS FEKETE. Van egy társasjáték (esős nyaralásokra kiválóan alkalmas): Öt esztendőre száműznek egy pusztá szigetre, csak a legszükségesebbeket vihethjük magunkkal. De a bíróság irtalmas: az utolsó pillanatban megengedi, hogy tíz regényt is becsomagoljunk. Tessék, ki-ki állítsa össze a listáját! Az enyémben bizony nem egyszer ott volt a Stendhal remekműve is, a „Vörös és fekete“. Mindezt pedig azért bocsátom előre, hogy eleve elhárítsam a vádat, mintha ellensége volnék Stendhalnak. Nem, egyáltalán nem vagyok az. Szeretem és tartom annyira ezt a páratlan író, hogy vitatkozhassam vele.

A „Vörös és fekete“ ugyanis remekmű — ez kétségtelen — de olyan remekmű, mellyel vitatkozni kell. Vitatkoznak is — vele, róla, körülötte — amióta csak megjelent, százhuszonöt éve.

„Krónika 1830-ból“ — mondja a regény alcíme. „Tartalma“ közismert: nagyon sokan olvasták, s talán még többen látták a belőle készült

filmet. Ez a film ugyan a regényhez képest eléggé ösztövé; és amilyen nagyszerű benne Danielle Darrieux, oly kevéssé meggyőző a Julien Sorrelt alakító Gérard Philipe, aki hamisítatlan jávorpálos eszközökkel igyekszik pótolni az ábrázolás lélektani mélységét és hitelét, aminek folytán aztán az egész figura alaposan félresiklik.

Krónika 1830-ból... Mit lát a néző ebből az 1830-as francia világból a filmen? Mit lát, ezerszer gazdagabban, árnyaltabban a regényben? És egyáltalán, mit látott maga Stendhal az 1820-as évek Franciaországában?

Láthatott-e ilyen Sorrel-féle Napoleon-imádó törtéteket, nietscheánusokat jól félszázaddal Nietzsche előtt, akik az élet va-bank játszmájában alkalmoszerűen hol a vörösre tettek, hol a feketére: hol a katonatiszti egyenruhára, hol a reverendára? Láthatott-e fodorított hajú ifjú főpapot, aki tükör előtt próbálgatja nagy „szerepe” előtt az áldásosztást (ami végtére nem is olyan szörnyűség, hiszen ezt is meg kell tanulni valahogyan)? Láthatta-e egyszóval világi hatalomnak és egyházi rendnek, trónnak és oltárnak azt a szövetségét, amelynek szövvényeiben az fiatal Julien Sorrel bukdácsol és törtet? Azt hiszem, ez a kérdés a regény minden olvasójában, a film minden nézőjében fölmerült.

Nos, ne kendőzzük a hibákat és botlásokat. Annál kevésbé, mert hiszen amit a következőkben mondok, azt a francia (tehát az e téren elsősorban illetékes) katolikus egyháztörténetírásban s a mai francia katolicizmus történeti tudatában nemhogy nem ujdonság, hanem egyenesen közhely. Bizony Stendhal nem sok jót láthatott az 1820-as években hazájában.

Ez a szentszövetségi Európa, a Bourbon restauráció, a Napoleon utáni reakció kora. Hogy általában milyen volt, azt ezerszer elmondták már. Milyen volt speciálisan a franciáknál? Milyen egyháztörténeti szempontból?

Waterloo után visszajöttek a Bourbonok. Velük visszatért a forradalom, majd Napoleon elől emigrációba került, emigrációban maradt főpapság. A francia egyháztörténészek szeretik hangsúlyozni, hogy ez a főpapság szinte kivétel nélkül a régi, az *ancien régime*-beli arisztokráciából származott. Az emigráció alatt, tizenöt-húsz esztendőre, kiesett az ország életéből, fejlődéséből. Most, hogy XVIII. Lajos visszajöttével ismét módja nyílt a tevékenységre, általában ott akarta folytatni az életet, ahol az övé megszakadt. Holott az ország már azon a ponton régesrég túlfejlődött. S ebben rejlett a tragédia egyik csírája: abban, hogy a pápság egy része, s a főpapság igen nagy része egyszerűen nem értette meg a népet, az országot, az időket. Tragédiát említettem, s nem jogtalanul: ami a 19. században Franciaországban a katolicizmus útja és sorsa volt, az tragédia, helyesebben tragédiák sorozata.

A francia egyháztörténet megállapítja, hogy ezekben a restaurációs időkben az egyháziak közül nagyon sokan egyszerűen összekeverték az egyház lelki és a maguk arisztokrata-hatalmi-anyagi érdekeit. Az egyház restaurációját (mert bizony bőven volt mit restaurálni) sajnálatos és végzetes félreértéssel a Bourbonok *politikai* restaurációjának sikeréhez költötték. Trón és oltár szövetségének (ez erre a közhasználatú kifejezés) valóságos rohamcsapatai járták az országot. Túrelmetlenségük, túlbuzgóságuk és tapintatlanságuk folytán, meg a helyzetnek, a fejlődés eredményeinek, a nép megváltozott lelkének nem-ismerése miatt szerencsétlen módon szembekerültek szabadság, függetlenség, emberi egyenlőség, önállóság (divatos szóval így mondhatnám: emberi-polgári nagykorúság)

amaz eszményeivel, melyek 1789 óta immár kitéphetetlenül belegyökerestek a francia nép szívébe. Eszményekkel kerültek szembe, amelyek — nemzeti eszmények voltak. Eszményekkel, amelyek lényegük szerint egyben keresztény eszmények is! Mert a nagy Forradalom ideáljai: szabadság, egyenlőség, testvériség — bármennyi vérrel, áldozattal, szenvedéssel járt is történelmi megvalósításuk: — alapjában keresztény eszmények. Az, hogy mikor a Forradalom kivívta, egyúttal egyház és vallás ellen is akarta kivívni őket, egyáltalán nem jogosítja föl az éppen katolikus voltánál fogva fokozott és föltétlen tárgyilagosságra, igazmondásra, mély elemzésre és becsületes nyíltságra kötelezett katolikus szemlélőt arra, hogy ezeknek az eszményeknek eredendően keresztény (krisztusi) voltát kétségbevonja, vagy egyenesen megtagadja. Így látja ezt Maritain, így látta már hajdan Ozanam, aki nagyon jól tudta és sosem titkolta, hogy ezekkel a történelemben „görbe utakon“ jelentkező eszmékkel — (de tudjuk: e görbe vonalakkal Isten írja a maga egyenes írását!) — nem makacsul szembeszállni kell, hanem a jogos emberi igényeket megértve vissza kell kapcsolni őket eredeti forrásukhoz, az evangéliumhoz.

Sajnos, a francia egyháztörténelem a 19. század jelentős részén át voltaképpen nem egyéb, mint a sorozatosan kínálkozó „visszakapcsolási“ alkalmak rövidlátó elmulasztása. Tavaszri rügyek s remények — s e rügyeket, reményeket rendre letaroló fagyok. A franciák mindezt világosan látják s nyíltan elismerik, mert kendőzgetés nélkül (s azzal a szándékkal, hogy a történelemből okulást nyerjenek) szembenéznek mult bajaikkal; nagyon vilószínű, hogy éppen ezért tudtak úgy megújhódni, s olyan mélyponttól indulva! ahogyan századunkban megújhódtak.

Bizony, a Restauráció korában elkövetett tévedések, az ekkori értetlenségek és félreértések súlyos gyümölcse lett Franciaországban a század nagy hitehagyása. S ebből: a történelmi (és szenvedéseiben is Istenakarta) fejlődésnek, mondhatnám: a Gondviselés mélyértelmű működésének fölnem-ismeréséből (vagy másként: a történelemben megnyilatkozó isteni akarat emberi indokokból eredő elutasításából) keletkezett, amit XI Pius pápa a 19. század legnagyobb botrányának nevezett: a munkáság elvesztése.

Stendhal végeredményben, szándéka ellenére is, ennek a nagy aposztáziának egyik első, és persze csöppet sem jóindulatú krónikása. Mint kívülálló, és mint gyanakvó, epés, kissé ingerült kívülálló, nem látott mélyebbre a külszinnél; viszont legyünk őszinték: a korabeli francia katolicizmus mindent megtett annak érdekében, hogy külszínével elriassza, s a belénevelt gyanakvásban megerősítse. Mert ez a katolicizmus annyira szemlátomást (és sajnos: tettekben megnyilvánulóan) jobban bízott a politikai hatalom, a trón szövetségében, mint a saját igazsága erejében, hogy az a kívülálló számára nem is igen lehetett más, mint a tulajdon gyöngeségének hangos bevallása. Mily silány volt ez a külföldi segédlettel az ország nyakára erőszakolt Bourbon hatalom! S úgy látszott, ebbe kapaszkodott két kézzel is az egyház! Egyáltalán nem sugárzott belőle az a szellemi önállóság és öntudat, aminek minden élő és aktív katolicizmus legfőbb vonzó és bizonyító erejének kell lennie. Egy Ozanam hősiessége és alázata kellett hozzá, hogy a sorozatos csalódások, értetlenségek, kudarcok és sajnos sokszor nem éppen jóhiszemű eljárások között is olyan szilárdan kitartson, mint ahogyan ő kitartott. S mily szomorú kép a történelem távlatából: látni, hogyan futnak zátonyra az értetlenségen törekvések, melyek a nagy néptömegek, a történelemben először jelent-

kező proletariátus jogos emberi és szociális igényeiért állnak ki — s hogyan futnak zátonyra nem is egyszer, hanem újra meg újra!

A „Vörös és fekete“-t úgy is fölfoghatjuk: Stendhal benne tükröt tart kora elé, ha a katolicizmust illetőleg egy kissé görbe tükröt is. De hát minden egyéniség a maga módján tartja a maga tükrét; s a katolikus társadalomnak végre is ügyelnie kell rá, hogy még egy ateista tükrében se mutasson olyan kevéssé vonzó arcot, aminőt Stendhaléban mutat. Mert ez a kép nem egészen hiteles ugyan, de a maga módján éles és igaz; ha mindenestül hazug volna, akkor a „Vörös és fekete“ egyszerűen rossz regény volna. Éles és igaz, de persze nem teljes. Stendhalnak is megvoltak a maga korlátai. Azt, ami a külszín alatt — és ellenére — van és működik, már nem látta meg; igaz, nem is volt rá kíváncsi. Arról, ami az időbeli szervezeti formák esetleges gyarlósága és a formákat hordozó emberek gyakori esendősége ellenére is él és erjeszt és fejleszt: erről a kovászról nem sok fogalma volt. Mondhatnám: fogalma sem volt.

Egyrészt: nem az az ember volt, akinek az ilyesmi iránt különösebb fogékonysága van. Aztán meg: akármennyire korán fölülállónak érezte is magát, végtére ő is korának gyermeke volt — s milyen tipikusan! — sőt a tizenyolcadik század gyermeke, aki különös módon előfutára lett a tizenkilencedik végének, s egyben-másban a huszadiknak is.

Olyasminek, amivel ez a huszadik század aligha dicsekedhetik majd az idők bírójának színe előtt. Ez a nagyon is racionalista Stendhal gyermeki naivsággal játszik azzal a tűzzel, amely majd egy századdal később lángba borítja a világot. Persze Stendhal ezt nem tudhatta. A film rendezői azonban tudták, hiszen átérték ezt a tűzvést; annál érthetlenebb az ő naivitásuk. Julien Sorel egy a film elejére anticipált, „utolsó szó jogán“ mondott védőbeszédében (a dolgok lényegét illetőleg elég zavarosan, amolyan „megmagyarázom a bizonyítványom“ modorban) előadja, hogy ő a népből jött; igaz ugyan, hogy mellesleg egy kicsit bűnös is és megérdemli sorsát; de ez a sors azért mégsem bűne miatt éri el őt, hanem az uralkodó osztályok átkos maffiája következtében: nosza összefognak s eltészik láb alól a nép fiát. A film végén Julien, hátrakötött kézzel, úgy lépked a vesztőhely felé, a giccs szívdöglesztő ragyogásában, mintha valaminő megdicsőülés menyországaiba vonulna be. Az ember szeretne fölkiáltani a mozi könnyözönében: Hölgyeim és uraim, hátrébb a nénczacsokkkal! Értsünk szót előbb!

Mert... Először is, ez a finálé a film írójának és rendezőjének leleménye; Stendhal sokkal jobb és igazabb író volt annál, semhogy ilyesmit papírra vessen. Másodszor pedig, ki ez a Sorel, akit megdicsőítenek előttünk, s úgy tüntetnek föl, mint gonosz érdekek szövetségében elbukó tragikus hőst? Ki ez? A NÉP FIA, az elnyomottak szószólója, vagy valami hasonló? Ugyan, kérem! Ez (a filmben ezerszer inkább, mint a regényben) önző kis törtető, szabályszerű Machtmensch — olyan valaki, akinek fölnagyított, hátborzongatóan örült rémdráma keretében mozgó mását csak nemrégiben láthattuk történelmünk véres színpadán. Ez az új Sorel nem De Renálné lötte le. Ez roszágotak gázolt, népeket tinort, a hatalom ígézetében majdnem fölrobbantotta a világot. Feledékenyebbek kedvéért a nevét is kiírom. Hitlernek hívták.

1830 óta nagyot fejlődött a technika. A huszadik század hatalomtól kótyagos kis Soreljei géppisztolyt hordtak az oldalukon és minden különösebb habozás nélkül egyszerűen hasbalótték, akinek nem tetszett nekik a képe. S ha jól emlékszem, ők is azzal hivalkodtak, hogy „a nép fiaai“.

A film rendezői alighanem akkor tévedtek a legnagyobbat, amikor belekeverték Stendhal történetébe (úgy, ahogyan belekeverték, úgy, ahogyan „exponálták“) Julien Sorel pályájának ezt a nyilván „modernnek“ szánt „igazolását“. A nép fia csak akkor igazán a nép fia, ha a nép erkölce is megvan benne. Akár Julien Sorelnek hívják, akár másnak.

A film torzítását persze nem írhatjuk Stendhal rovására. Rovására írhatjuk viszont (de ezt a film aztán nagyon ügyefogyottan érzékelteti) a hatalom-imádatát. Nem, az igazi Sorel korántsem az a hobogász kamasz, akinek Gárard Philippe ábrázolja! Stendhal volt olyan író, hogy megéreztesse a hatalom-imádatban a démonit — nem mintha ő maga nem „imádtá“ volna a hatalmat, hanem azért, mert igazán jó író volt: olyanak ábrázolta a dolgokat, amilyenek. Sajnos, ahhoz kevés volt benne a szellemi alázat, hogy fölfedezze: van valami, ami a hatalomnál is sokkal szebb és nemesebb és emberibb. A hatalomtalanság.

Vannak szép, izmos emberi fenevadak, akik gyönyörű atléta-mozdulattal tudják leteríteni a Jeruzsálemből Jerikóba igyekvőt. Aztán van, aki „odamegy hozzá, bort önt sebeire és beköti azokat“. Stendhalnak, s utána Nietzsche-nek ezek tetszettek: a hatalom gátlástalan útonálló. Tolsztojnak, Dosztojevszkijnak viszont a másik: az irgalmas szamaritanus. Tessék, lehet választani! Főlényesen nevetni Nietzsche-vel a szeretet „szolga-erkölcsén“ és az Übermenschre szavazni; vagy lehajolni a szenvedők-höz, odafordulni a testvér emberekhez. A vonal különben meglehetősen egyenes. Nemcsak Sorel, illetve Sorel szülőapja, Stendhal bálványozta Napoleont, hanem Stendhal nagy híve, Nietzsche is, aki lenézte a francia forradalmat a testvériség „ábrándja“ miatt, de magasztalta Napoleont, mint a „harcos századoknak“, mint „a harc klasszikus korának“ igazi kezdeményezőjét.

Erő! Hatalom! Kitenyészített férfiasság! Fölsőbbrendű ember — s egy lépéssel tovább: fölsőbbrendű faj! Köszönjük, elég volt belőle. Ha rombolni, irtani, lövöldözni kell, a gátlástalan, „jón-rosszon túl“ élő Machtmenschek többnyire alapos munkát végeznek. De a világot lakhatóvá, emberi hajlékká, amióta világ, mindig csak az irgalmas szamaritanusok tették.

Ezzel a gondolattal jöttem ki a moziból: Vajon mit szólna ma Stendhal, ha egy hitlerizmus és egy második világháború tapasztalataival gazdagabban nézte volna végig ezt a regényéből készült filmet? — Egy pillanatra láttam is, köpcösen, kerek arcát keretező szakálával, rosszsmájú és kissé élveteg ajkával; de szemében most nem találtam az okosan ironikus, majdnem ördögien vizsga kifejezést, ami oly élön süt ki arc-képéből; inkább mintha bosszankodott volna. Megfogta a kabátom gombját s így szólt:

— Nézze fiam, ne vegye komolyan: ezek félreértették a dolgot. Életemben semmit nem utáltam úgy, mint a giccset; s végülis giccset csináltak a regényemből! No, mindegy. Nem is ezért állítottam meg. Csak úgy magunk közt, bizalmasan. Tudja, fiam, mióta értesültem egyről és másról, egy kissé megváltozott a kérdésben a véleményem. Azt hiszem, azért — sügta a fülembe — még mindig jobb idejében lenyakazni egy Julien Sorelt, mint hogy utóbb egy Julien Sorel nyakazon le milliőkat.

Válaszolni akartam neki; de akkorra már eltűnt. (r. gy.)

„ELŐKELŐEK KATAKOMBÁJA“. Antonio Ferrua, a pápai egyházi régészeti bizottság titkára az „Études“ című francia katolikus folyóirat 1956. júsiusi számában igen érdekes tanulmányt írt arról a kis katakomb-

báról, melyet a közelmúltban fedeztek fel és tártak föl az Örök Város közelében.

Régi feljegyzések nem tesznek említést erről a katakombáról, a tudomány sem tartotta számon létezését, mindössze a nép ajkán élő mende-mondák rebesgettek valamit felőle. A tudós körök sokáig hitelt sem adtak ezeknek a népi suttogásoknak, a pápai egyházi régészeti bizottság végül mégis részánta magát arra, hogy utána járjon az igazságnak.

A néphit olyan helyet jelölt meg a katakomba helyéül, mely ma Rómának utcahálózattal átszőtt és házakkal tele-épített népes külvárosa, ezért úgy kellett dönteni, hogy a „külfejtés“ módszere helyett függőleges akna fúrása révén kísérelik meg az állítólagos katakomba megközelítését. És íme, 20 napi kutatás után 16 méter mélységben valóban elérték a katakomba egyik helyiségének sarkát. Ennek falai tele voltak freskókkal, de sírnak semmi nyoma nem volt benne. Ezt az első felfedezést sok más követte. 21 méter mélységben feltárult egy nagyon meredek lépcső, mely egy öt méter hosszúságú s 1.60 m szélességű folyosóba torkollott. Ez is gazdagon volt díszítve freskó-képekkel, de sirokra még itt sem akadtak. — A folyosó egy 4 méter magas és 5x5 méteres hatszögű terembe vezetett, melyben még mindig nem volt sír található. Ezután egymásba nyíló négy kis helyiség, ú. u. „cubiculum“ következett, de ezek közül is csak az utolsó kettő szolgált temetkezés céljára, az első kettő csak mintegy előszobácskát képezett. A cubiculumokban is mindössze két-két sír van, melyek egymással szemben épített boltíves falba vájt, szinte folyosóknak ható, mélyedésekben vannak elhelyezve. Azt tapasztalták tehát mindjárt kezdetben, hogy ez az új katakomba — eltérően a többi katakombák puritán egyszerűségétől és zsúfoltságig menő helykiahsználásától — sokkal díszesebb és építői éppen nem takarékoskodtak a helyely. — Ez tehát szemmel láthatóan olyan katakomba, mely nem az egyszerű nép „köztemetője“ volt, hanem előkelő családok temetkezési helye.

Arisztokratikus jellege különösképpen a festő dekorációk pazarságában tűnik ki. Három — csak megépített, de fel nem használt — cubiculumon kívül az összes többi feltárt cubiculum boltíves építésű és telis-tele volt freskókkal. Ezek részint az építészeti vonalakat követő dekoratív minták, s azonkívül nagyszabású pompás jelenetek. A kutatóknak az volt a benyomásuk, mintha egy IV. századi nagy képtárba léptek volna be. 115 jelenet van a falakon és ezen kívül a kizárólag dekoratív elemekből álló freskók: kitért farkú pávák, egyéb állati figurák, amorettek, mindezek virágfüzérék, szökőkutak és fák között. De itt nem is annyira a mennyiség a fontos, hanem az ábrázolás művészsége és újszerűsége. Minden egyes kép valóságos remekmű. S míg a régi katakombák kezdetleges képei rendszerint ugyanazon témáknak egyhangú ismétlései, itt egészen új témák tűnnek fel, vagy legalább is egészen eredeti felfogású ábrázolásban.

A legérdekesebb freskó-képek a következők: 1. Ádám és Éva állatbőr-ruhában, amint Isten kikergeti őket a paradicsomból, amely erődítményszerű várfallal van körülvéve. Összüleink szomorúan üldögélnek a fal tövében, s feléjük közelít Káin és Ábel, munkájuk gyümölcsét hozva: kalászkévéit és bárányt. Káin rövid tunikában, Ábel sarkig érő tunikában és köpenyben. — 2. Vízözön. Az Isten ablakszerű nyílást nyit az égen, s az abból özönlő vizek elárasztják a földet. — 3. Noé lerészegedése. Noé egy hordóra könyökölve fekszik baloldalán, jobbjaiban serleg, a háttérben az asztalon egy borosedény. — 4. Ábrahám Mambrében. Szembe jön vele három angyal, a patriarka sátrában ül, mellette áldozati borjú,

hátterben fák. — 5. Lót menekül az égő Sodomából két leányával, a város falánál felesége sóbálvánnyá meredten áll. — 6. Izsák feláldozása; látjuk a hegy lábánál a szolgát egy számár mögött, s fent Izsák térdel atyja előtt, ki őt leütni készül. — 7. Izsák utolsó lakomája. A kép egyik oldalán Eszau kimegy vadászni, míg Jákob, akit anyja betuszkol, belép egy tál étellel, hogy magának szerezze meg az elsőszülötti áldást. — 8. Jákob Bethelben látja álmában a lajtorját az angyalokkal. — 10. A nap és a hold letérdel József előtt. — Két másik freskó valószínűleg szintén Józsefet ábrázolja: 11. Őt ember megjelenik egy trónon ülő hatodik előtt, mögöttük kehely; 12. Csomó ökrös szekér telve emberekkel egy város kapujához ér, mely előtt egy folyó folyik tele halakkal és rákokkal; a parton az öreg József fekszik, s megáldja két fiát, Efraimot és Manasztét. — 13. Mózes megtalálja a Nilusban a fáraó lánya, akit rabnői kísérnek, míg a csecsemő nővére a nád közül leskelődik. — 14. Átkelés a Vörös Tengeren, sereg egyiptomival és zsidóval. — 15. Bálaám a samarán ülte találkozik a kardos angyallal. — 16. Sámson viadala az oroszlánnal, a döglött oroszlán szájában méz és méhraj. — 17. Sámson a filiszteusok termésére rókákat hajít, melyek farkára égő fáklyák vannak erősítve. — 18. Absalon az erdőbe menekülvén hajával fennakad egy tölgyfa ágán, míg lova tovább szalad. — 19. Három ifjú a babiloni kemencében két szolgával, kik a tüzet szitják.

Az újszövetséget kevesebb kép ábrázolja, de mindegyik újszerű és művészi. Ilyenek: a hegyi beszéd. — A szamariai asszony Jákob kútjánál Jézussal beszélget, ki borotvált képpel és római ruhában van ábrázolva. — Lázár feltámasztása, a Jézust követő zsidók hosszú sorával. — A katonák sorsot vetnek Jézus köntösére s szent-sír előtt.

A bibliai jelenetek sorozatában számos téma kétszer is fel van dolgozva. — Több jelenet világi tárgyú: néhány halottnak az arc képe, egy sírásó munka közben... Van egy nehezen értelmezhető jelenet: középtűt egy előkelő személy áll csak köpenyben, s ezt tunikás és köpenyes fiatal emberek veszik körül. Eleinte azt hitték, hogy a kép Jézust ábrázolja az apostolokkal, de a romok eltakarítása után feltűnt egy — a többi lábánál fekvő — meztelen ember-alak, gyomra táján nagy sebbel, az egyik fiatal ember rámutat erre egy hosszú pálcával. Tehát a kép úgy látszik egy sebészeti előadást ábrázol; bizonyára egy híres sebészorvos volt az odatemetett.

Még érdekesebb jelenség, hogy két cubiculum freskó-díszítése teljesen pogány szellemű. Az egyik kép Cleopátra öngyilkosságát ábrázolja, amint virágos kertben fekszik egy kosárhoz támaszkodva, balkezében kígyóval, mely a keblét marja. A másik cubiculum freskói a Hercules-mondakör jeleneteit ábrázolják: Hercules a Hadesből visszahozza Alcestist, megöli Nessus kentaurt, lefejezi a lernai hidrát, behatol a Hesperidák kertjébe...

Vita tárgyát képezte, mit jelentenek a katakombában a pogány figurák? — Lehetséges, hogy a katakombá tulajdonosai közül több család még pogány volt; de az is lehetséges, hogy a IV. században egy keresztény szemében a pogány mithikus jelenetek már csak egy-egy erkölcsi tétel szimboliumát jelentették, így például Alcestis története a hitvesi kegyeletet szimbolizálta. — Am ebbe a magyarázatba sehogy sem illeszthető be Cleopatra öngyilkossága.

Két alapvető kérdés merült fel az újonnan felfedezett katakombával kapcsolatban: mi a lényege és milyen korból származik. Nem nehéz kimutatni, hogy ez a katakombá nem volt a keresztény közösség temetke-

zö-helye, hanem magán-birtoka volt egy csoport gazdag, előkelő családnak, kik oda temetkeztek. Erre vallanak kiterjedésének aránylag kis — 50x27 méteres — méretet.

Korát a szakemberek a IV. század első felében állapították meg. Hogy nem régebbi keletkezésű, bizonyítják cubiculumainak széles és pompázatos építészeti formái, s a freskók témái is. Másrészt a feliratok azt bizonyítják, hogy a IV. század második felében már nem használták, de viszont a III. század vége előtt sem. Hogy ezeket az időbeli határokat nem lehet eltolni, bizonyítja e katakombának az ugyancsak nemrégén felfedezett Coemeterium Commodillae-hoz való közelsége is.

Izgató problémája a festmények témáinak eredetisége is: miért járnak ezek a festők olyan külön utakon? — Ez a kérdés még megoldásra vár, s ez csak a IV. és V. századi bazilikák festészetével való egybevetés, s az ugyanezen korbeli, a festészetnél fejlettebb fokon álló szarkofág-szobrászat alapos tanulmányozása útján remélhető.

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Ahhoz, hogy valaki már életében „nagy“ legyen, összes kellékeivel ennek a nagyságnak: tekintéllyel, ranggal, vagyonnal — ehhez, úgy látszik, külön tehetség kell. Tehetség, amely — az a gyanum — rendszerint nem áll arányban a valódi, a tulajdonképpeni tehetséggel. Itt van rá példának Hunyady Sándor. Amíg élt, többnyire így emlegették: *azért ez a Hunyady mégiscsak remek novellista. Azért...* Mert egész életstílusa, egész írói modora valahogyan úgy hatott, mintha „nem volna egészen komoly“. A harmincas években író számára már nem volt divat bohémnak lenni; ha valaki bohém, ez egy kicsit gyanús volt. Hanem azért Hunyady *mégiscsak remek novellista volt.*

Most látni csak igazán, hogy *Olasz vendéglő* címmel megjelent — *Szász Béla* jó válogatásában — elbeszéléseinek majdnem ötszáz lapos gyűjteménye. Nincs több „azért“ és „mégiscsak“ — Hunyadynak ott a helye a legkiválóbb magyar novellisták között.

Bizonyára lesznek, akik ezt erős túlzásnak tartják. A nagyságot azonban nem rófre, latra, literre mérik az irodalomban. De nem is hang-erőre. Kosztolányi sorait idézem (talán sosem voltak ilyen időszerűek): „Minden bűvárnak oly nagy — a képe“. Megvallom, nem szeretem, egyre kevésbé szeretem az úgynevezett „bűvárokat“. Ha „bűvár“, legyen Pro-ust. De hogy hitel vagy realizmus vagy bármilyen más cégér nevében megemésztenél valóságanyagot öntsenek elém, kiformálatlanul, kuszán, hogy se eleje, se vége, csak folyik, folyik, mint a rétestészta, s itt is kiszakad, ott is kiszakad, s ahol kiszakad, ott az író nyomban „közbelép“ s anyaga kohéziójának (azaz írói formáló készségének, magyarán mesterségtudásának) hiányosságait hangja öblösségével igyekszik pótolni, vagy pláne okvetetlenkedő tudálékosságával... — hát én inkább azokra szavazok, akik ha már közönségnek irnak, előbb meg is tanulják a mesterségüket, az írás sokféle csinját-binját, annak rendje és módja szerint. Keszti Imrének volt egy verseskötete annakidején, ez volt a címe: „A költészet mesterség“. Ha egy kis módosítással is, de elfogadhatjuk a megállapítást, ilyenformán: A költészet mesterség is. Ha egy cipész nem tudja mestersége elemi szabályait, ugyebár rossz cipőt fog készíteni, s a pocskár áru a nyakán marad. Miért csak az író pocskár árujának legyen menlevele azon a címen, hogy aki a pocskár árut előállította, *azért nagy tehetség?* Igenis: Éljen a tehetség! Évoé, géniusz! Hanem először is légy szívés, tanuld meg mesterséged szabályait: éppen a tehetséged kötelez rá. Persze, ha már mind a kisujjadban van, félredobható! De előbb alig-

na. S ne hidd, hogy amért derék ember, jó humanista vagy lelkes emberbarát vagy, ettől írónak is jó leszel. A tehetség magában nem elég; a derék emberi szándék sem elég. Meg kell tanulni a mesterséget!

Hunyady úgy tudta a magáét, ahogyan a legjobbak. Egy novellája (írt aztán belőle regényt, darabot is, de egyik sem olyan jó, mint a novella) ezt írja hőséről: „Világosan látta, hogy komikus lenne bármilyen erkölcsi kommentárt fűzni az ügyhöz”. Ez a mondat rá is áll. Nem fűz erkölcsi kommentárt az ügyeihez. Úgy ábrázol, úgy ír, hogy abban eleve benne van, belebeszélés nélkül (úgy, ahogyan irodalmi műben benne kell lennie) az erkölcsi kommentár. Egy jelzőben. Egy félmondatban. Abban, ahogy a stílus egyszerre, egy kis bekezdés erejéig főfűlik. Ahogy egyszerre keményebb, feszesebb lesz. Iskolapéldája Hunyady annak, hogyan lehet (hogyan kell) egy írónak mindent *a mesterségén belül, mestersége anyagában és eszközeivel* megoldania.

Szász Béla azt kérdi bevezetője végén: „Szemére lobbantsuk, hogy csak igazságyszerető volt és nem igazságkereső?” Megvallom, ezt nem egészen értem. Hogyan lehetett volna Hunyady, a novellista, igazságkereső? Az írónak talán nem *ábrázolása* pontosságával, hitelességével kell keresnie az igazságot? S nem azzal találta meg az igazságot, ha *művészién ábrázolta*?

Nem. Hunyady valóban nem volt „elvetélt igehirdető”. „Igazmondó, szavahihető tanú” volt. Amellett nagy művész. És talán egy író mégiscsak azzal szolgálja legjobban az emberiséget, ha — jó író. A prófétálist bizvást a prófétákra hagyhatja. Nyilván mindenki ismeri a régi, gyerekkori játékot? Ki-ki a maga mesterségét folytassa, folytassa...

Ugy bizony; de jól ám! Ugy mint Hunyady: mesterül. Végére is ez a dolga, hivatása, kötelessége, ha írni. Jól, igazán írni. Felelősséggel az emberek iránt. De nem kisebb felelősséggel a mestersége (vagy ha tesszük: a művészete) iránt sem! (*)

PAPINI. Háromnegyed évszázaddal vállán, utolsó hónapjaiban már világtalanul távozott az élők világából az olasz irodalom egyik legvitatottabb, legnyugtalanítottabb személyisége: Giovanni Papini. Firenzei volt: abban a házban halt meg, amelyben született: soha nem hagyta el Savonarola városát, melynek örökségét s jövődjét olvasztotta talán össze saját írói sorsában. Itt élte végig azt a belső élményt, mely agnosztikus kezdetek után szinte látványosan lett keresztény, hogy élete alkonyán mindez elcsendesedjék s Szent Ferenc harmadrendeseként hagyja el az árnyékvilágot.

A nyelv nagyszerű mestere volt: joggal érezte Dante kései unokájának magát, amikor lehatolt e csodálatos lingua legtitkosabb gyökérzetéig. Gyakran eklektikusnak éreztük, stílusromantikát sejtettünk bugyogó, lírai ékesszólása mögött — de Papini még akkor is zárt, pontos latin szerkezetekben gondolkodott s uralkodott szuverén módjára Európa egyik legnehezebb irodalmi nyelvének rejtett törvényei fölött. Sokszor játszott... ez erénye volt talán éppannyiszor, amennyiszor hibája, amikor valamilyen megmámorosodott demiurgosz benyomását keltette.

Egy hatalmas kézirat maradt befejezetlenül utána, melyen hosszú évek óta dolgozott. Az Utolsó Ítélet-ről — ez a címe — ezt mondta 1956 júliusának elején, amikor még nem bénította meg nyelvét a halálos kór: „Ha az Úristen ezt a könyvet olvashatná, még több könyvrülettel lenne az emberek iránt...”

Az ateista apa racionalista fia élete derekán, 1919-ben tért meg. A sokat vitatott Szavak és Vér (*Parole e sangue*) után jött a kiábrándult önéletrajz, az *Uomo finito*: mindez Itália belső irodalmi ügye volt, de Papini nevét a húszas évek elején egyszerre szárnyára vette a világhír, amikor újraéledt keresztény hitének első gyümölcseként megírta *Krisztus Történetét*. Krisztus-ábrázolása szervesen beleillett Papini történelem-felfogásába, mely a nagy historikus korszakokat úgy éli át, mint egyes emberek történetét: ez a sajátos, általa kereszténynek érzett átértékelés hűgödik végig változó erejű, késeibb művein is. Legutolsónak néhány éve született Michelangelóját ismertük meg, mely 1949-ben látott napvilágot: e monumentális, letisztult műben kibontja a Mestert a renaissance s barokk válaszüjtőjének ködéből, szembenéz hagyományokkal s legendákkal s Michelangelót egész társadalmával, az őt környező emberekkel együtt vetíti fel a kor szinpadára.

Talán legvitatottabb az a műve volt, mely 1946-ban született s erősen nyugtalanította hazájának katolikus közvéleményét: VI. Celesztin pápa levele az emberekhez így szólt a cím s az apokrif pápa apokrif levele félelmesen felszántotta Olaszországot, mely politikai katasztrófája után latin népek módjára mélyebb, immanensebb értékek után kutatott. S megjelenik a *Diavolo* — az Ördög s vele együtt a merész Papini-tétel: az Úr egy szép napon megbocsát majd a Sátánnak s eltörli az eredendő vétket... Erthető, hogy az egyházi megítélés szempontjából az agg s nyugtalan mester nem kerülhette el a diszciplínát.

Talán ez volt az oka, miért tekintett bizonyos tartózkodással a közvélemény Róma felé, amikor elterjedt a hír, hogy a nagy magányos, Giovanni Papini befejezte életét. S a némaságból egyszerre felhangzott az Örökváros hangja, *Roma locuta* — az *Osservatore Romano* dicsérete majdnem szenvedélyes, beillik valóságos panegirisznek:

„...egyike volt az új generáció legragyogóbb, legnagyobb olasz íróinak — ám attól a naptól kezdve, hogy megvallotta hitét — a világ legkiemelkedőbb szerzői sorában foglalt helyet. Minden műve — már megjelenésének pillanatától kezdve — érdekelte s el is érte a föld minden olvasóját. Ennyi figyelemtől körülvéve soha nem tagadta meg a legbátrabb tanúságtételt Krisztus és az Ő római egyháza iránt... Nyílt arccal, harsányan hirdette Credó-ját, éppígy árasztotta szét szeretetét. Papini a világ polgárává lett, de mindig megmaradt szülőföldje egyszerű emberének: az intellektus legmerészebb szárnyalásai között sem vesztette el sohasem kapcsolatát a reális világgal s nem hiányzott soha belőle a jó keresztény derűs plaszticitása sem...”

A magyar olvasók Krisztus Történetére s talán Szent Agostoná-ra emlékeznek. Am az átültetések nem mindig találták meg a két oly különböző nyelv szellemét összebékítő esztétikai megoldásokat: sokan túlhömpölygőnek, dagályosnak, nem mindig őszintének érezték stílusát. Pedig Papini a nyelv s logika művésze volt, a maga sajátosan megkomponált stílusában s minden sora valójában az emberélmény tiszteletében fogant.

Ezt írja Michelangeló-ja előszavában „A mi olaszaink figyelmét sokkal inkább lekötötték művei, mint maga az ember és az ő lelke...” Talán ez a mondat illik zárószónak Giovanni Papini nekrológiához...

(P. L.)

Felelős kiadó: S í k S á n d o r

S Z E R K E S Z T Ő I Ü Z E N E T E K

Gl. M. Győr. Helytelen, ha a szülő rögtön azzal kezd, hogy mihelyt botlani, vagy hibázni látja a gyermeket, rákiált: „azonnal kérj bocsánatot.“ A nevelés célja — a keresztény nevelése különösen — odahatni, hogy a gyermek belásssa, mi a jó és mi a rossz. Önként tegye a jót, s ha hibázott, igyekezzék jóvátenni, — ha hibája olyan természetű: akár kérjen bocsánatot. Semmiféle gépies és sablonos eszközzel nem pótolható a cél: önálló, önkéntes cselekedetekben megnyilvánuló felelősségérzet, erkölcsi érzékenység, ítélőképesség kifejlesztése. Ez persze fáradságba kerül. Minden alkalommal mérlegre kell tenni a gyermek cselekedetét, botlását, és meg kell magyarázni — persze nem vitába bocsátkozva — miért helytelen, amit tett. Ha kedves rokona, a fiatal mama panaszkodik, hogy az ilyesmi fárasztó, magyarázza meg neki, hogy az a kimerítőbb, idegölőbb módszer, amit ő követ: az állandó kiabálás és a sablonos „bocsánatkérés“ erőltetése. A szüntelen fortisszimóban való láрма meríti ki őt. És ha a gyerek szüntelen azt hallja, hogy „agyonütlek“, „megnyúzlak“, — végül is elengedi a füle mellett az üres fenyegetőzéseket. Ismerjük ezt a típust mindnyájan. Szavai után azt hinné az ember, hogy kész tömeggyilkos, de ha a kis haszontalan rámosolyog, nyomban elolvad, s akit előbb még belei kitaposásával fenyegetett, nyomban „aranyoskámmá“, „cuncuskámmá“ válik. Bizonyára van ismerőseik között olyan anya, aki a másik típus megtestesülése, azé a szülőé, aki inkább hallgatással, mint lármával, szemöldöke mozdulataival irányítja gyermekeit. Magyarázza meg a mi kedves kismamánknak, hogy az ilyen típusú nevelőt tegye eszményévé, azt tanulmányozza és kövesse.

Vitakozó. — Lehetőleg kerülje a vallási vitákat társaságban. Ezek ugyanis többnyire nem is viták a szó igazi értelmében, hanem diletáns szellemi dulakodások, amelyekben hozzá nem értő emberek hetehavat összekavarva, együvé nem tartozó kérdések között ide-oda csapongva és csapkodva folytatják szócsatájukat anélkül, hogy az igazsághoz közelebb jutnának. Figyelje meg; minél inkább járatos valaki valamely kérdésben, minél inkább szakember, annál nehezebben lehet bele-rángatni ilyenféle szellemi kakasviadalba. Minél jobb szakember ugyanis valaki, annál jobban ismeri tudományának határait és fogas kérdéseit, tehát annál szerényebb. Ha igazán komoly tudós találkozik igazán komoly teológussal, a közöttük meginduló eszmecsere — mégha a vallás és a természettudomány ütközőpontjai körül folyik is — soha nem válik egymás dorongolásává, hanem az igazság együttes keresése lesz. — Azért is nagyon meg kell válogatni, hol, mikor, kivel kezd vitakozni vallási kérdésekben, mert az ilyen vitának egyeseknél egészen más a mozgató rugója és fűtője, mint amit kifogásolnak, tagadnak, vagy támadnak. Rend szerint lelkiismereti problémák, megoldatlan erkölcsi kérdések húzódnak meg a háttérben. Nem egyszer azért tagadja ez vagy az ember Isten létét, mert szeretne megszabadulni a — feleségétől. Egyszer egy anya azzal a panasszal fordult Szalézi Szent Ferenchez, hogy akármennyit is beszél fiának Istenről, nem tudja meggyőzni. A szent így felelt: „Asszonyom, ne csak a fiával beszéljen Istenről, hanem az Istennel is a fiáról!“ Ahol egyedül nem boldogulunk — és valljuk be, kevés az, amiben elegendő véges erőnk — hívjuk segítségül Isten kegyelmét.

T. A. Budapest. — A gyónásban a pap feloldozást csakis élőszóval adhatja meg. Nem elegendő tehát, ha csak gondolja, vagy írásban adja. Nem számít élőszónak a telefonon át történő közlés sem. A feloldozandó-

nak a feloldozásnál jelen kell lennie. Az ön elhunyt kedves hozzátartozója esetében ez feltétlenül megvolt. Olyan esetben, ahogy az ő feloldozása történt, nem számít, hogy távolabb állt a paptól. Ütközet előtt ugyanis, mikor a pap az egész ezrednek feloldozást ad, az ezred minden ott levő tagja, az egész csoport, mely tudott arról és kívánta azt, feloldozást kap, tekintet nélkül arra, hogy ki hol áll: az első sorokban-e, vagy hátul.

Cs. B. Ujpest. — Női kanonokok nem voltak soha az egyházban, ellenben kanonoknok maig is vannak. A „kanonok“ szó a latin „canonicus“ szóból származik. Értelmét akkor látjuk legjobban, ha az intézmény eredetét tekintjük. A keresztény ókorban, majd még inkább a középkorban a püspöki székhelyen levő papság közösségben élt, főképp Szent Ágoston által adott szabályzat (kánon) szerint. Ezeket a papokat „clerici canonici“-nek, azaz szabályzat szerint élő papoknak nevezték. Szent Ágoston szabályzatai alapján nemcsak a felszentelt papok, hanem női szerzetesrendek is létesültek. Ezek tagjait nevezték el „canonissae“-nek, kanonoknoknek.

Hálás fiú. — Akármennyire is hálás édesanyjának azért a sok jóért, amelyet tett, ha nem szereti az illető leányt, akit ő akar menyének, nem köteles feleségül venni. Ne hivatkozzék a negyedik parancsolatra az ügyben, mintha az volna a felelős a házasságért, melyről ön előre azt érzi, hogy rossz lesz. Az ilyen eset, mint az öné, szomorú, de kitűnő bizonyossága annak, mennyire nem elegendő csak a tíz parancsolatot megtanulni. Az egyház törvényei ugyanis nem merülnek ki a tízparancsolatban. Nem hallott még a „kötelességek összeütközéséről“? A katolikus erkölcsstan határozottan és félre nem érthetően tanítja, hogy amennyiben különböző fajtájú kötelességeink összeütközésbe kerülnek, ezek közül csupán egyet kell teljesíteni. Mégpedig azt, amely nagyobb fontosságú törvényből ered. Nem lehet a tíz parancsolat egyikét sem úgy teljesíteni, hogy az által ellentétbe kerüljünk a természeti törvénnyel. Jelen esetben az ember legalapvetőbb jogával, hogy testével, személyével, életével szabadon rendelkezik. A természet törvény felette áll a tétele isteni parancsnak, ez pedig az emberi törvénynek, a tiltó parancs a pozitívnak, az igazságosság parancsa a szeretet parancsainak, a nagyobb érdekeket védő törvények a kisebb érdekeket védő törvényeknek. Ettől függetlenül lehet, hogy édesanyjának igaza van annyiban, hogy a kiszemelt leány kitűnő, nagyszerű teremtés, akit pedig ön szeretne, valóban hibákban szenved. Ha ön ez utóbbit szereti, nyugodtan választhatja élettársul. Nem Isten parancsolataival, csupán édesanyja óhajával kerül szembe.

R. K. Nincs mit csodálkoznia azon, hogy a középkorban olyan kevésbé ismerték a természetet s középkori szerzők ma mosolyra készítő leírásokat adnak egyes jólismert állatokról. A természettudomány még ma sem végzett az élő világ kutatásaival. A formák egymásba folyó rendkívüli gazdagsága még most is zavarba ejt, ha arra gondolunk, hogy körülbelül 500.000 állat 200.000 növény és 100.000 ásatag faj állapítható meg, ha a természettudományos fajfogalom közepes terjedelmét fogadjuk el.